

सोपप्रयोगः प्राप्तिः

अग्निं यजमानः ॥ १ ॥ सोमं प्रवाकं सर्वप्रयोगः ॥ ॥ सोमार्थेनंदीकौतुकं कृत्वा
 राजानं यजमानं सोमं नमस्कृत्य पूजयति पुरस्ताद्दीक्षातः ॥ सोमप्रवाकं सर्वप्रयोगं
 कुशलवृणाति ॥ अध्वर्यवाद्यैकं कप्रयोगकुशलत्वेऽनेकाहोतृणामेकं अध्वर्युणा
 मेतुः कुशलं नामिकप्रयोगोपदेष्टारं कुशलवस्त्राद्यलंकारैर्वृणाति सोममृत्विग्भ्यः
 प्रवृत्तीति सोमप्रवाकः त्वं सोमप्रवाक भवेति यजमानः सोमप्रवाकं वृणाति सोमप्र
 वाकोवाच इति प्रत्याह यजमानः सोमप्रवाक आर्धयेभ्य सखिग्भ्यः सोमं प्रब्रूहीति प्रे
 य्य ज्योतिष्टोमेनाग्निं द्यौमनसं अवर्ग्य णरधंतरसाम्नाशतगुदक्षिणेन यक्ष्येति च
 ह उपंशु अग्निदेवो देव्यो होताः सोम होताः स्विती होत्रं उच्चैः यस्तदत्तशर्मामातुषस्त
 होतारवृण इति च ह एवमुक्तेः सोमप्रवाको होतारंगत्वादेव दत्तायक्ष्यमाणत्वाद्वा

तारं वृणीते इति वृणीते होता कोय ज इति पृच्छति सोमप्रवाकः ज्योतिष्टोमो ग्निष्टोमः संप्र
 वेग्यो रथंतरस्यागायतः पुनर्होत पृच्छति क सत्विजः सोमप्रवाकः पुनः प्रत्याह देवदत्तो
 यदितारः पुनः पृच्छति कादक्षिणा तं स पुनः प्रत्याह द्वादश ब्रातगुदक्षिणेति एवं वृत्तो
 होता नृपति महन्मेवो चे० सर्वमेवो च इत्येतं अग्निष्टोमो होता प्रादिनाभ्युपगच्छति ततो दक्षिणा
 ग्नास्वेष्टेनाग्ने ब्रह्मणेति जुहोति अनाहिताग्निरौपासने इमामग्ने इति जुहोति इति स्वसू
 त्रोक्तं विधिं यजमानं प्रत्येति अथाध्वर्युवरणं यजमानः आदित्यो देवो देव्या ध्वर्युः
 संध्वर्युरस्त्विति उपांशुकत्वा उ० अमुकशर्मा मानुषस्तमध्वर्युवणे सोमप्रवाको ध्व
 र्युः त्वो ग देवदत्तो यक्ष्यमाणस्तागध्वर्युवणीते इत्यध्वर्युवणीते अध्वर्युः प्राह कोय
 ज इति सोमप्रवाकः ज्योतिष्टोमो ग्निष्टोमः संप्रवेग्यो रथंतरस्यागायतः अध्वर्युः पुनः

पृथक् कश्चिजति सोमप्रवाकः प्रत्याह देवदत्ता दयोऽप्यविता इति अध्वर्युः पुनः पृ
 थक् कश्चिजति पुनः सोमप्रवाकः द्वादशशतगुदक्षिणेति अध्वर्युः महन्मेवो चोयशा
 मेवो चोयशा मेवो चोयशा भुक्तिमेवो चोयशा मेवो च सर्वमेवो चोयशा स्तन्मावतुतन्माविशतुतेन
 मेभुः सुवोयशा इति वृत्तो जपति देवो देवमेतुसोमः सोममेतत्तस्थ पथाविहाज्य द्यौक
 त्य इति स्वर्गलोद्यमानग्रामाभिमुखः प्रवृजति पद्मानामासिस्तुतिः सोमसरणी
 सोमगमय इति स्वर्गलोद्यमानग्रामपथमातिष्ठते प्राचीनावीती भूत्वा दक्षि
 णामुखः पितरो भूरिति त्रिः पितृ नभिमंत्रयते अथ ब्रह्मवरणं यजमन्त्रं च द्रमा
 देवो देव्यो ब्रह्मासमे ब्रह्मास्तु इत्युपांशु अथोच्चैः विसृजामां मानुषस्त ब्रह्माण्व
 णे एवमुक्तः सोमप्रवाको ब्रह्माणं गत्वा देवदत्ताय क्षप्रमाणस्त्वा ब्रह्माणं वर्णति

श

इति ब्रह्माणं वृत्ते ब्रह्माको यत्तः सोमप्रवाको ज्योतिष्टोमो ग्निष्टोमः सप्रवाग्यो रथंतर
 सामायत्तः ब्रह्माकसं खिजः सोमप्र० यत्तदत्तादयो च वितारः ब्रह्माकादक्षिणेति.
 सोमप्र० द्वादशैतदक्षिणेति ब्रह्मा० महन्मेवोचो यशोमेवोचो भोगेमेवोचो भुक्तिं
 मेवोचोस्तामं मेवोच सर्वमेवोचस्तन्यावतु तन्माविशतु तेन भुक्षिष्याय इति जपति.
 देवो देवमूलसोमः सोम० दोष्कृत्यनिति स्वगृहाद्यजमानग्रामाभिसुरवः प्रब्रजति न्य
 द्वा नामासि स्तुतिः सोमसरणी सोमंगमेयं इति स्वग्रामाद्वहिर्यजमानग्रामपथमा
 तिष्ठते प्राप्नोतीति भूत्वादक्षिणाभिसुरवः पितरो भूरिति त्रिः पितृ नभिमंत्रयते.
 अधोक्षितिवरणं यजमानः पर्जन्यो देवो देव्युद्रातास्तु इत्युपांशु अधो ज्ञेः क
 लशर्माभानुषस्तमुद्रातारवृत्ते एवमुक्तः सोमप्रवाकः उद्रातारंगत्वा देवदत्तादयो

समठन

यक्ष्यमाणस्त्वामुद्गातारं वृणीते इति वृणीते उद्गाता कसखिजः सोमप्र० वामनशर्मादयः
उद्गाता के याजयंति सोमप्र० ते चान्ये च उद्गाता कश्चिन्नाहनिः प्रवाकः नाहीनो ज्यो
तिष्ठे मो गिष्ठो मो यज्ञः उद्गाता कश्चितन्यस्तमार्त्विज्यं प्रवाकः यजमानदोषेण
उद्गाता कश्चित्कल्याण्योदक्षिणाः संति प्रवाकः कल्याण्योदक्षिणाः सुबहुरूपा
बहुमूल्याश्च अथ होत्रकाणां वरणं यज्ञ आपो देवीर्देव्या होत्रा शंसिन्यस्ताम
होत्रा शंसिन्यः संतु द्वितीयां श्वतुर्गणं स्थान्कलशं शर्मा विलुशर्मानारायणं गा शर्मा
विदशर्मा ततस्तृतीयां नेवमेव ततश्चतुर्थानेवमेव द्वादशोक्ता उच्चैश्चतुर्गण
स्थान्निर्दिशति सोमप्रवाकः द्वितीयान् चतुरः प्रत्येकं क्रमेण त्वां प्रति प्रख्याता
रं वृणीते त्वामैत्रावरुणमित्यादि प्रश्नं दृष्ट्वा प्रतिवचनेः पूर्ववद् दृष्ट्वा तदनंतरं

तृतीयांश्चतुरः पूर्ववक्रमेण वृत्वा तदनंतरं चतुर्थोश्चतुरो वृणोति. पूर्ववदेव वरणं प्रति
 वचनादितत्तत्सूत्रानुसारेण. अत्र त्रैविद्यादीनामयं प्रयोगप्रकारः मैत्रावरुणब्राह्मि
 णां छं सिपोते नैष्ट्रा घ्रावाकाग्नी ध्रानमुका मुकशर्माणो मानुषास्तान् होत्रकान् च
 णे इति स क द्द चनेन वत्वा सोमप्रवाकेण तथैव क्रमेण कैकस्मिन् वृते पश्चादध्वर्युवर
 णप्रकारेणानूहेन प्रतिप्रस्थातारं. उद्गातवत्सुस्तोतारं प्रतिहत्तारं च. होतवद्भुवस्तु
 तं. अध्वर्युविदुन्नेतारं. उद्गातवत्सु ब्रह्मण्यं वृणोति. इति सोमप्रवाकप्रयोगः यजमा
 नोपांशु रश्मये देवा देव्याश्च मसा ध्वर्यवस्ते मे च मसा ध्वर्यवः स तु अधो जैः प्रत्येक
 ममुको मुकशर्माणो मानुषास्तान् च मसा ध्वर्यु चणे. इत्येवमुक्ते सोमप्रवाकः पूर्व
 वदध्वर्युवत्प्रत्येकं वृणोति. ते च च मसा ध्वर्यवः प्रश्नादिपितरो भूरित्यंतं अध्वर्यु

केशवनारयणमोक्षयोगविदविष्णु लक्षणम्

वलुर्वदिति. अथ सवस्य वरुणं आकाशो देवो देव्यः सदस्यः सोम सदस्योस्तु. इत्यु-
 पांशु. अथोक्तेः माध्वं वशर्मो मानुषस्तसदस्यं वणे. इत्युक्ते. सोमप्रवाकः सदस्य-
 गत्वा देवदत्तो यक्ष्यमाणः सदस्यं त्वां वृणीत इति वृणोते. सदस्यः को यरोः सोमप्र-
 वाकः. अथोक्तिर्योमो ग्निष्टोमः सप्रव ग्योरथं तरसामाभ्युतः सदस्यः कस्य खिजः सो-
 मप्र. यरोः दत्तादयो. सदस्यः कादक्षिणा. प्रवाकः शतदेगुक्षिणा. सदस्यः म-
 हन्म इत्यादि पितरो भूरित्यंतं करोति. सदस्यो वैकल्पिकः सूत्रांतरे तथा दर्शनात्
 यजमानस्ता. सर्वान्मधुपर्केण पूजयति. अथवा. घानेव चतुरो वृणीते तानि
 वमधुपर्केण पूजयति. तैरांस्तूष्णीं वृणीते पूजयति च. अथ मधुपर्कः कृता
 सखिजः प्रत्येकं मधुपर्कं मधुपर्कं गच्छति. यजमानः सः स्त्रवंत्विति दिशउ

४

पतिष्ठते. यशोसिद्धिर्वायशोहं त्वयि भूया समुमुकशर्मन इति यजमान पूजयितु.
 मागच्छंतमभिगच्छंतः सम्यगीक्षंतैः यजमानो होतुस्तत्सु नानुसारेण मधुपर्कपंचितं
 कृत्वा ध्वर्योर्मधुपर्केण पूजां कुर्यात् अर्ध इति त्रिरध्वर्यु प्रत्युक्ते. कुरुतेत्यध्वर्युः प्रा
 ह कुरुतेत्यस्मै त्रिवृतं पांक्तं वा दधिमधुघृतमिति त्रिवृद्धिमधुघृतमापः सक्तवर्
 ति पांक्तः कांस्यपात्रे दध्यानीयमध्वानयति ततो घृतं पांक्ते दध्यादीनां तत्क्रमः घृ
 तं त्वंतं एवामिधारणार्थत्वात् तस्मात्कांस्यपात्रात्तरमा न्महत्तरेण कांस्यपात्रे
 णापि ध्वर्युः दध्ममयमासनं कूर्च इति त्रिः कूर्चं प्रकल्पयति. अध्वर्युस्तस्मिन् प्रा
 उमुखं उभयविशोतिराष्ट्रदस्याचार्यो संदीमात्तद्योषमिति मंत्रेण यजमानः
 पाद्यार्थमुदकं पाद्यमिति त्रिः कल्पयति तेनास्यशब्दः शूद्रावापादौ प्रक्षाल

यत्तिसव्यमगे ब्राह्मणस्तु ब्राह्मणस्य दक्षिणपूर्वकमेव पादो प्रक्षालयेत् अर्धयु
विराजो दोहो सिमयिदो हः पद्यायै विराजति प्रक्षालयित्वा हस्तावयि मर्श्य
मयित्वा जदं द्विसंवार्धं मायुः कीर्तिवचो यत्रो बलमित्यात्मानमभिमृशति अथा
स्मा अर्धमिति यजमानः स्त्रः प्राह अर्धयुस्तत्प्रतिगृह्णातीति गृह्णातीति आ
५ गान्ध्यां शशासं सृजते सावर्चसा पयसा च तमाकुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं
पशूनां मिति प्रतिगृह्णाति पतिः समुद्रवः प्रहिणोम्यक्षितास्त्रां योनिमपि गच्छ
त अर्धिद्रः प्रजया भूयासं मापरा सेचि मत्यय इति अर्धं शोषं निनीयमान
मनुमं व्रयते अथास्मा आचमनीयमिति त्रिर्यजमानः प्राह अर्धयु रमता
पस्तरणमस्तीत्येव आचमति यजमानः अधारो मधुपर्क इति त्रिः प्राह

तंसदेवस्यत्वासवितुः प्रसवइतिसावित्रेणोभाभ्यांहस्ताभ्यांप्रतिगृह्य. पृथिव्यास्त्वा
नाभोसादयामीडायाः पदइति पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य. यन्मधुनोमध्वं परममन्त्रो
ह्यं रूपं तेताहंमधुनोमध्वेन परमोऽरूपेण परमोमध्व्यो न्नादोभूयासं. इ
त्यंगुष्ठेनोपमध्यमयाचांगुल्यात्रिः प्रदक्षिणं संयुज्या लोड्यते जसेत्वा श्रिये
यशसेवलाया न्नाद्याथ प्राश्नामीति त्रिः प्राश्रिययेस्य पूज्यस्यरातिर्भवति तस्मा
उद्धिष्टं प्रयच्छति सर्ववा प्राश्रयामता पिधानमसीत्यपः प्रश्नाति यजमा. अथा
स्मेगौरीति त्रिः प्राहृतस्या उत्सर्गो गौर्धेनुर्भव्या मातारुद्राणां दुहिता वसूनां
स्व० दितिर्वाधिष्ठ० धिबतूदकतणा न्यनु ओसु ह्यजतेति मंत्रं जपं नु ह्य ज
ति यजमानः एवमपराजपिमधुपकेण मूलेनै नु रूपा वा तुरसविजो व

गीतैतेभ्यो देवयजनं याचते अश्विर्वा देवता एवो पतिष्ठेत् संक्षेपं पश्य विधत्तरी
 दं पश्य नाके० धिर्वी चान्वे सुमे० अश्विनो मेधय दैर्नसि० अश्विनो मेधय दैर्नसि० अश्विनो मेधय दैर्नसि०
 यो० अश्विनो मेधय दैर्नसि० अश्विनो मेधय दैर्नसि० अश्विनो मेधय दैर्नसि०
 रन् इत्येवं निरादिश्य प्राणाना यम्य स्वर्गं कामो ज्योति
 ष्टान्मेनाग्निष्टोमेन यक्ष्ये सति निमित्ते दौर्ब्राह्मण्यनिर्हरणार्थं त्रिपुरुषविधे
 दप्रायश्चित्सां चैद्राग्नाश्विनाभ्यां अग्नीषोमीयस्योपालभ्यं कुर्वन् सोमे
 न यक्ष्यति च केचित् भाष्यकल्पुनरं द्राग्नाश्विनयोः पूर्वमेव सन्निहिते पव
 णि अन्यैरेव त्विग्भिः करणमिच्छेति वसंतं वसंतं वा ज्योतिष्टोनाग्निष्टोमेन
 यक्ष्ये दौर्ब्राह्मण्यनिवर्त्यार्थं वा यक्ष्ये चातुर्मास्यानिमित्तेन वा अरण्ये दी
 क्षते रण्ये यजेत इत्येतस्मिन् यक्ष्ये अत्र देवयजनाध्यवसानं ग्रामे दीक्षा

तेरण्येयजतइत्यत्र पक्षेनंतरदेवयजनाध्यवसानंपूर्वस्मिन्पक्षेवास्तोष्यतिहो
 मंहुत्वांशालायामवसितहोमंच जुहोति. अयंतेयो निरिति समारोप्यदेवयज
 नमध्यवस्यति. एदमगन्मदेवेयजनं पृथिव्याविश्वे. समिधामदेम. इतिदेवयजनम
 ध्यवस्यति. नसोमाधानेदेवयजनाध्यवसानं. अध्वर्युरग्नीन्मथिता उद्धननावो
 क्षणादित्यंस्कृतंस्वायतनंषु विहृत्य वासंस्थाप्य वास्मानावतास्त्रुक्स्त्रुवमाज्यंच
 संस्कृत्य ब्रह्मयजमानयोरग्रंणाहवनीयंगत्वादक्षिणत आसीनमभ्युक्तामि
 कपंचाशं हुणानिगृहीत्वा प्रादेशमात्रादेकपंचाशतंसमिध आहवनीयेभ्यो
 धायग्रेणाहवनीयंदक्षिणातिक्रम्य कुशमांडैर्जुहोति यजमानो वैश्वानरा
 येत्यनुवाकेनाहवनीयेमुपतिष्ठते. अध्वर्युः उत्सृज्य पुनः प्रणीय द्वादश

संभारयजूं विजुहोति. अथ द्विः प्रथमं यजुर्विभ्रवेय
जुविभ्रेष प्रायश्चित्तं न कंचन. अग्निर्यजुभिः स्वाहा. अग्नये यजुभ्य इदं. सवि
तास्तोमैः स्वाहा. सवित्रे स्तोमैभ्य इदं. इंद्र उक्था मदेः स्वाहा. इंद्राय उक्थाम
देभ्य इदं. मित्रावरुणा वाशिष्ठा स्वाहा. मित्रावरुणभ्यामाशिष इदं. अंगिर
सा धिस्त्रियैरग्निभिः स्वाहा. अंगिरोभ्यो धिस्त्रियेभ्यो अग्निभ्य इदं. मरुतः स
दो हविर्धानाभ्यां स्वाहा. मरुद्भ्यः सदो हविर्धानाभ्यामिदं. आपः प्रोक्षणी
भ्यः स्वाहा. अद्भ्यः प्रोक्षणीभ्य इदं. ओषधयो बर्हिषा स्वाहा. ओषधीभ्यो
बर्हिष इदं. आदितिर्वेद्या स्वाहा. विल्वे यज्ञा येदं. पुनः प्रणीय सप्त होतारं
संग्रहं जुहोति. महाहविर्होता सत्यहविरध्व. नमः पृथिव्यै स्वाहा. वाचस्पते

CC-0. Mrugendra Vinod Collection. Digitized by eGangotri

अदिसैवेधा इदं. सोमो दीक्षया स्वाहा. सोमयदीक्षाय मदे. त्वं ध्येन स्वाहा. त्वं द्रुमा
येदं. विष्णुये ज्ञेन स्वाहा.

ये ब्रह्मण इदं पावनानंतरं दीक्षणीयेष्टि रित्येतस्मिन्पक्षे कुत्रमांडो होमसंभारय
 जुहोम सप्त होत होमा-कैलेव प्राग्वंशविमानादिपावनं कृत्वा दीक्षणीयामि
 ष्टिं निर्वपेत् पुनः प्रणायदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति ममाग्नेव चैः अद्य यशाय
 इमामूर्जय ध्याति धिः दीक्षणीयः ऋविः बर्हिषा ब्रतं तत्तत्स्वा न्नयो विंशतिधा
 वेदं कृत्वा परिस्तीर्य नो भावग्रीः कर्मणो वा यशस्य सदनं पोत्राणि प्रयुनक्ति शक
 दशकपालानि त्वाहार्यस्थाली न ब्रह्मवरणं वाचस्पत इत्यादि ब्रह्मणः पवित्र
 करणं त्वेसमानमा निर्वपणात् अग्नौ विसृज्या जुष्टं निर्वपामि तूष्णीमभि
 धारणं आसीदित्येति स्नानं यजमानः प्रजापतिरिति अयं यशः विह
 व्यं चतुर्होता अध्वर्युः अयं वेदाद्याज्यभागां तं कृत्वा यावत्या वाचा कामया

ततावत्यादीक्षणीयायामनुब्रूयात्समं द्रं प्रायणीयायांमंद्रतरमातिथ्यायामु
पाशूपसस्तुल्यस्वराः प्रधानमात्रे अग्नौ विलुभ्यामनु ब्रूहि आश्रावय अ
स्तु श्रौषद् अग्नौ विलुभ्यज यजमा अग्नौ विलुभ्यामिदं अग्नौ विलुभ्य र ह
दे वृत्रहा पुरस्तास्विष्टकृतो नारिष्वहोमः स्विष्टकृद्वितीयाभिधारणेन
ध्रुवांमाप्यायंयति अविरुज्य प्राज्ञात्रमवह्यति नास्ति यजमानभागः ना
स्ति चतुर्धाकरणं नान्वासायदानं भक्षयित्वा ज्योतिर्विरमंति इध्मप्रवृश्चना
दिवेदचतूष्णीं प्रतिपादयति तूष्णीं प्रणीता विमुचति न ब्रह्मसमित्तनोत्त
रं याजमानं न ब्राह्मणतर्पण उपवेद्योदस्य न चतूष्णीं करोति ब्रह्मयजमा
नोयथेतं प्रतिनिष्क्रामति ध्रुवाया रोधकरोति धारयत्यहवनीयमा

क्रतोरपवर्गोत्तः दशप्रक्रमविस्तीर्णोद्वादशप्रक्रमायताः शालांकुरो द्विहार
 स्यादत्राग्न्याधेयिकः शुभः प्रक्रमशब्देनात्रपदद्वयत्रयं वा गृह्यते आग्न्या
 धेयिको विहारोऽप्युक्त एव वेदि श्रवदाशौ पौर्णमासिकी इत्यंशालैव प्राग्वंश
 शब्दाभिधेया साकाणेषु सगवाक्षाव सवातायना भवति चतुर्द्वारा पंचमसु
 तस्पूर्वावांतरदेष्टेतस्याश्रुतुर्द्वारेषु बहिः शाला भवति उत्तरेण प्राग्वंश
 परिश्रितेयजमानस्य केशश्मश्रुवापुयते गृहे दीक्षापक्षेयत्रकुत्रचित्प
 रिश्रिते शीतास्वप्नु उल्ला आनीयता उदतीः करोति केश क्लेदनार्थं आपतं
 दंतु जीवसेदी घ्रायित्वा यवर्चसशतिताभिरद्भिर्जमानस्य दक्षिणं गोदानमु
 नक्षिः ओषधेत्रायै स्वेनः इत्युध्वोग्रामोषधिमतर्दधाति स्वधिते मै न रं हि

णा
 सीः इति सुरेभिर्निदधाति देवसुरेता निप्रवपे. इति प्रवपति। यजमानः स्वस्थुत्त
 राण्यश्वायेति केशेषूप्यमाने षुजपति. नापितः केशानोप्याभ्यंतरं न र्वो नि
 निकृत्तः सत्यान्यग्रपपद्या नि सव्यस्य ग्रे कनिष्ठिकातो धदक्षिणस्य यज
 मानः संध्वे स्नात्वा औदुंबरेण दतो धावते लोहितमनवगमय न हिरण्य
 वणः शुचयः पावकायाः स्थाना भवतु. हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका वृत्र
 भिदः प्रचक्रमुर्हत्वा वद्यमापः शतं पवित्रा वितता ह्योसां ताभिर्नो देवः स
 विता पुनातु आपो अस्मान्मातरः शुधंतु द्यते न नो द्यते पुनः पुनतु विश्व उवः
 मस्मत्प्रवहतुरिप्रः शनिशंखनिहृदे हि स्य मवधासु स्यावरासु स्ना
 ति उदाभ्यः शुचिरा पूतमिह सुदाहते स्नातो वृता चम्यापः पीत्वा पुनर्हि

राचम्यदीक्षासितनूरसितां त्वाशिवाः स्योनां परिधिष्वीयेति. सोमस्य तनूरसि
 तनुवं मे पाहि. इति चक्षोः संवा सो हतं मह्यं रिधने. सूर्यस्य वा सोऽस्मिन् विना
 मोर्जमस्मा सुधेहीति नीविमनुपरिकल्प्यते. आचम्य प्राग्वं शाद्धिरेव उ
 ज्जितेत्य. भाल्यूर्जमस्मा सुधेहीति वा अन्नवैश्वदेवादीनां प्राणाहुतीनां च ना
 स्ति निष्प्रयदस्य मनसः प्रियं सर्वमिन्द्राधिपध्वंभ्युपसेकमाशितो म
 वा. कनीयो तउध्वं व्रतयति. महीनां पयोसीति दर्भपिंडूलाभ्यां ग
 व्यं नदं नीलं यौति वर्चा धा असि वचीं मुयि धेहीति तेनाभ्यं के मुखमने
 नुलोममित्रराण्यंगानि स्वभ्यक्तो भवति वृत्रस्य कनीनिकासि चक्षुष्या
 असि चक्षुर्मे पाहि इति त्रैककुदेनां जनेवां केतस्मिन् विद्यमाने येन के

न चित्तं तल्लभाशरेयी कया दभे कया वादभे पिजुलेन वां भ्यंतर मनि धाव
 यनं त्रिरेकैकंदक्षिणं पूर्वमां तै द्विर्वास व्यं द्विर्दक्षिणं सकृत्सव्यमित्येके
 वानपुनर्निवेन यतिते स्यते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै० मिमिपाव्यमानो
 जपति अष्टाध्वर्युः एकविंशतिं दभोऽस्त्रेधाविभज्य चित्पतिस्त्वापु
 नात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य राश्मिभिः इति नाभेरुर्ध्वमुन्मोष्टि
 यजमानः चित्पतिर्मापुनात्वच्छि०भिः॥ जपति॥ अध्वर्युः वाक्पतिस्त्वा
 पुनात्वच्छिद्रेण०भिः नाभेरुर्ध्वयजमानस्य ते रेवदभे रुन्माष्टि यज
 मा० वाक्पतिर्मापुनात्वच्छि०भिः तस्यते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै क
 पुनेतच्छकेयं पवमानः सुवर्जनः० जातवेदामोर्जयं त्यापुनातु० इ

तिपाव्यमानो जपति. अध्वर्युः देवराज्ञां सविता पुनात्व० नाभेरवाक्सकदनुमार्ष्टि। य
 जमा० देवो मा सविता पुना० जपति। अध्वर्युः एवं द्वितीयेन दर्भं पिंजूलैः पावयति। य
 जमानोऽपि पूर्ववदेव जपति. अध्वर्युस्तृतीयेन दर्भं पिंजूलैः तथैव पावयति चित्पति
 स्त्वेत्यादि. पूर्ववदेव यजमानो जपति एवं पत्न्या अपि अध्वर्यवया जमानं च कर्त्तव्यं
 आचारविरोधात् सूत्रादप्युदस्तात्वाच्च वपुर्न न कर्त्तव्यमन्यतुं कर्त्तव्यमेव. भा
 द्य. कारस्तु वपनाकरणे प्रायश्चित्तमिच्छति तं पूतं हस्ते गृहीत्वा प्राग्वंशं प्रपा
 दयति पूर्वोणद्वारेण. यजमानः प्रपाद्यमानः. आवो देवास ईमहे सत्य० यति
 या सो हवामहे. इति जपति. विद्युदसीत्यप उपस्पृश्या परेणाहवनीयं दक्षिणा
 तिक्रम्या परेण ब्रह्मसदनमुपविशति तस्यैष एव संचर आसुत्यायाः इडा

ग्रीष्मावायुधिवी आपओ० स्त्रीहमा संते पाहि इत्युक्तं ग्रीष्ममभिमंत्रयते पत्नी
 स्वायतन उपविशति अत्र दीक्षणीयामेकं समामनति तस्मिन्पक्षे अत्रेति देवय
 जनां धर्मसंज्ञानं पूर्वकं श्रमां डेहाम संभारय नु होमि ~~सहोम~~ सहोम सप्तहोत होमान्
 कृत्वा प्राग्वंशविमाने वपनस्मानदीक्षावस्त्रपरिधाना शोनाभ्यां जनां जनपव
 नपावन प्राग्वंशप्रपादनेषु कृतेषु दीक्षणीयेषुः कर्त्तव्याः संस्थितायां इन्द्रा
 ग्रीह्येतेनाहवनीयाभिर्मंत्रणमेव विद्युर्दात क्रमणेन स्तः कृतत्वात् अध्वर्युः
 ध्रुवाश्रयास्त्रुवेण च तस्मादीक्षास्तृतीर्ज होति। समिदाधानपरिक्रमणेन स्तः
 आकृत्यै प्रयुजं गतये स्वाहा आकृत्यै प्रयुजं गतये इदं आप्यायतां ध्रु० मेधायेम
 नसे गतये स्वाहा मेधायेम नसे गतये० आप्यायतां दीक्षायेतपसे गतये स्वाहा०

दीक्षोयेतपसे ग्रये इदं आ प्या० सरस्वत्यै पू स्मे गये० सरस्वत्यै पू स्मे गये० आप्या०
 स्तु० च० आपो देवी वृहती विश्वं भुवो द्या० हविषा वधा तु स्वाहा इति पंचमी अद्भ्यो
 धो वा पृथिवीभ्यामंतरिक्षाय वरुण्य त इदं द्वादशगृहीतेन स्तु च पूरयित्वा अष्टक
 त्वा आप्याप्यधो वसमाप्तिः विश्वे देवस्य ने तु मती वृणीत स० पुष्यसे स्वाहा०
 इति षष्ठी जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं साक्षयै वंस्य कंलाजिनस्य दक्षिण पू
 दे पाद मंतयो संनिधी बंसर्वे दि प्राचीन ग्रावमृत्तर लोमं इंद्र शाक्रेत्यादिभिः
 धं नृभिर्नैः स्तुणाति इंद्र शाक्रे गायत्री प्रपद्येतां ते यु न जंमी द्र० त्रिष्टुभं० ज
 गतीं० रानुष्टुभे० पंक्तिं प्रपद्येतां ते यु न जिमि इति युजमानः सक्स्वाम्योः शि
 ल्ये स्थस्ते० स्यो दृनुः इत्यंत वेद्यास्तीर्णस्य कलाजिनस्य शु कू कस्म राजी आ

लभते. सुशर्मसीतित्रिभिर्मन्त्रैर्दक्षिणतोभसत्तः कल्पाजिनमारोहति. सुशर्मा
सिद्धिमां धियं शिक्षमाणस्य. नावन्रुहेमः सुत्रामाणं पृथिवी द्यामनेह.
हेमास्वस्तयेति. इमां सुनावयारुरु. पारथेसु इतिवा. तत आहं दीक्षा
यारुरु मत्तस्य पत्नी गायत्री णष्टदसा ब्रह्मणा च सतः सत्ये धा धि सत्य
मते धो य्य. धस्य विष्ट पमगमं इत्यारुरु जपति तदारु देयजमाने
ध्वर्युः पत्न्याः शिरसि जालप्रतिमुचति तामहते नक्षोमण वो स्य सो ध्ववा
स्येना तरो यो दीक्षयति शिरमु द्जानो मे खलया त्रिष्ट द्वेणी कार्या उगस्था
गिरस्युर्जं मदा उर्जं मे यष्ट्या हि मामा माहिः सीः इति तथा यजमानं ना
भिदेशो निः प्रदक्षिणं परिव्ययति पूषा ते गं धियं धातु. इत्युत्तरतो नाभे

निर्धर्क्यं ग्रंथिं कृत्वा सतेमास्थादिति दक्षिणतो नाभेः परिकर्षेति यं द्विव्याजं
ध्यायेत् सत्त्वा न ह्यामिषयसाद्यतेन सं० वो वाजमस्म० शतियो क्रेण पत्नी सं
न ह्यति पूषा ते ग्रंथिं ग्रथावित्यादि सतेमास्थादित्यंत पूर्ववत् यजमानः वि
सोः शर्मो सि शर्मयजमानस्य शर्म मे यच्छ। कल्पाजिने न दक्षिणमः स प्रष्टा
दपति न क्षत्राणां माती काश्याहि। इति वा ससा शिरः प्रवेष्टयति अध्वर्युः
इंद्रस्य यो निरसि मामाहि सः इति कल विषाणां यजमानाय प्रयच्छति यज
मा० कव्ये वा सु सस्यायो इति वेदे लोष्टं विषाणयो दुत्य सु पिष्य लाभ्यस्तौष
धीभ्यः इति कल विषाणया शिरः कंडूयते विषाणा विष्ये तं ग्रंथि यदस्य
गुल्फि दं हृदि मनो यदस्य गुल्फि दं इत्येव शिष्टान्यंगानि अध्वर्युः पत्न्याः

शिरसि जालं यथा सुष्ठु लफयति औदुंबरो दीक्षितदंडो घोवा कश्चुवक्षः
 फलग्रहिस्तस्य मुष्टिर्मात्रो मुखेन संमितश्चुबुकदधोवा उर्ध्वे सूरसिक्तनस्य
 त्र्यः सुष्ठु म्मो धुम्नय जमानाय धेहि रतितय जमानाय प्रदाय यजमानः सू
 पस्था देवो वतस्पतिरुर्ध्वो मापाह्यो दृचः इति दंडं प्रतिगृह्णाति अध्वर्युः
 समारयजूं विपजमानं वाचयति अग्निर्यजुभिः सविता स्तोमैः अह
 ५ श्रद्धया इत्यनुवाकान्तं स्वाहाकारं तैरेतैरेवाध्वर्युरेकविंशतिसमिधो
 भ्याधाया पूर्वाज्ये नदविहोमधर्मेण जुहोति अग्निर्यजुभिः स्वाहा अ
 ग्नये यजुभ्यो स्वाहा सविता स्तोमैः स्वाहा सवित्रे स्तोमैः इन्द्र उक्थामदेः
 स्वाहा इन्द्राय उक्थामदेभ्यः मित्रावरुणा वाशिष्वा स्वाहा मित्रावरुणाभ्या

वाशिष्ठ इ० अंगितो धित्तिर्यै रतिभिः स्वाहा अंगिरो भ्यो धित्तिर्यै भ्यो ग्निम्यः
मरुतः सदो हविर्धानाभ्याः स्वाहा मरुद्भ्यः सदो हविर्धानाभ्यामिदं आपः
प्रोक्षणीभिः स्वाहा अद्भ्यः प्रोक्षणीभ्य इ० ओषधयो वहिषा स्वा० ओषधीभ्यो
वहिष इदं अदितिर्वेद्या स्वाहा अदित्यै वेद्या इ० सोमो दीक्षया स्वा० सोमाय
दीक्षाय स्वा० त्वष्ट्रे धमेन स्वा० त्वष्ट्रे इध्माय इदं विसुर्थे नो न स्वाहा० विस्रवे यज्ञो
यदं वसव आज्येन स्वाहा० वसुभ्य आज्याय इदं आदित्या दक्षिणाभिः स्वा०
आदित्येभ्यो दक्षिणाभ्य इ० विश्वे देवा उर्जा स्वाहा० विश्वेभ्यो देवेभ्य उर्जसि
इदं पूषा स्वगाकारेण स्वाहा० पूषे स्वगाकारेण इदं ये बृहस्पतिः पुरोधसा स्वा०
बृहस्पतये पुरोधसा इ० प्रजापतिरुदीथेन स्वा० प्रजापतय उदीथाय इदं

अंतरिक्षं पवित्रेण स्वाहा. अंतरिक्षाय पवित्रायै. वायुः पात्रे स्वाहा. वायवे पात्रे
 भ्य. अहं श्रद्धया स्वा. माहं श्रद्धया इदं. यजमानः अग्निं दीक्षितः पृथिवीं दी
 क्षातयाग्निं दीक्षया दीक्षितो ययाग्निं दीक्षया दीक्षितः सामा दीक्षा दीक्षयतु
 तया दीक्षया दीक्षे. वायुं दीक्षितो तं रिक्षं दीक्षातया वायु. दीक्षे आदित्यो दीक्षि
 तौ द्यौ दीक्षातया दित्यो दी. या दीक्षे. चंद्रमा दीक्षितो नक्षत्राणि दीक्षातया
 चंद्रमा दीक्षया दी. दीक्षे. वरुणो राजा दीक्षित आपो दीक्षातया वरुणो
 राजा दीक्ष. दीक्षे. सोमो राजा दीक्षित ओषधयो दीक्षातया सोमो राजा दी.
 दीक्षे. प्राणो दीक्षितो वाग्दीक्षातया प्राणो दी. क्षे. प्रजापतिं दीक्षितो मनो
 दीक्षातया प्रजापतिं दीक्ष. दीक्षे. वाचामेवाग्दीक्षतामग्रमे समष्ट्वा उ.

दीक्षमाणमनु०

प्राणेनेमेप्राणेदीक्षतांवायेवेसमष्टवाउ।चक्षुषामेचक्षुदीक्षता८सूर्या
यसमष्टवाउ।मनसामेमनोदीक्षतांप्रजापतयेसमष्टवाउ।द्यौश्चपृथिवी
चाहश्चरात्रिश्चकृषिश्चवृष्टिश्चक्षिश्चापचितिश्चापश्चौषधश्चश्रोर्केसू
नतान्वतामादीक्षतामनुदीक्षतांभूर्भुवःसुवःसत्यंमआत्माश्रद्धामेक्षिति
स्तपोमेप्रतिष्ठाश्रद्धासत्यंगदपतिःइतिकैशिनीदीक्षांजपति।स्वाहाय
शंभूतसाइतिद्वयोहस्तयोरकैकांगुलिनिर्भुजतिबध्नाति।स्वाहाद्यावाप
थिवीभ्यांइतिद्वयोरन्यामेकैकांस्वाहारैरतरिक्षात्इतिद्वयोरन्यामेकैकांस्वा
हायत्तंवातादारभेइतिमुष्टीकृत्वाएष्टीस्थइतिचतस्रोंगुलीरेकैकस्यद्वेद्वे
तर्जन्यौमध्यमेद्वविंगुष्ठावुत्सृजतिकनिष्ठिकोपकनिष्ठिकावाउत्सृजतिवा

२
 चं प्रभृतः प्रभृत्यावांतदीक्षा विसर्गात् अर्धयुः अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणो महा
 देवः कोशिकः सोमनाथस्य पुत्रो महादेवस्य पौत्रः कृष्णस्य नृसांगो योः पुत्रो दे
 वकी नामकयोः पौत्रः पोमकायानक्षेत्रे त्रिरुपां शुत्रिरुचैः अथ सनीहार
 झासर्गः पूषासः धसाः अनेन संज्ञास्ति श्रीकृष्णविचक्षणचुनसितंग
 त्वाहिरण्यादियाचस्वः प्रतिपुरुषं तंगत्वा असावामुष्वायुणाय जमा
 नं स्वाहिरण्यं याचते त्वावासौ भिक्षत इत्यादि चंद्रमसीत्येतैयथा लिगं
 प्रतिगृह्णाति देवः सवितेति सर्वत्रातुषजति अथ दीक्षितनियमास्त
 लोपप्रायश्चित्तकर्तव्यं उच्यते अनादेशे सर्वप्रायश्चित्तमनासात्
 जपश्च अनृतवदने ब्राह्मणभोजनादि द्रष्टव्यं स्मर्तव्यं यदि प्रमत्तो

व्याहरेत् इदं विलुकिं अग्निश्च विलोतपु उत्तमं म० यजमानाय धत्तं सरस्वत्य
 मिनेनेधिवस्यो० रणानिगन्म। बृहस्पते अतियदर्यो० धेहि विन्नं० भूमिवः सुव
 रिति जपित्वा पुनर्वाचं यच्छति। अमेध्यं क्लीबपति तत्त्वां डालरजस्वलादिषु
 दृष्टेषु अवक्षुं मनोदरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिष्वा० श्रेष्ठो दीक्षेमामाहासीः इति
 आचमनादित्यावेक्षणं विलुकिं शिवस्मरणपूर्वकं जपति नान्तं वदति न मांस
 मश्नाति न स्निग्धं सुपेति नोपयास्ते न निष्ठीवते न दत्तो धावते नाविः कुरुते न प्र
 कटयति दत्त इति संबंधः नान्तो स्मयेत अपि गृह्ये वस्मयेत अवक्षुं मन इ
 त्यमेध्यं दृष्ट्वा जपति उदंतीर्वलं धत्तौ जो धत्तव० धिष्ट इत्यभिवर्षमाणो
 जपति दक्षिणेनाहवनीयदीक्षितागारविहरति नान्यत्र कलाजिनादास्ते

श्रोतेवानेनं दीक्षितविमिता दन्त्यत्र सूर्योभिनिम्रोचेतनाभ्युदिया तयद्यभिनि
 मोचेदभ्युदिया द्वायच्चिहितेविशोयथोयकिंचेदं कित्वा स इति तिस्रोऽस्त
 मिते उदृत्य जातवेदसं चित्रं देवानां तरणिर्विश्वदर्शत इति तिस्र उदिते क्र
 मेण जपति नक्तमेव मूत्रपुशले कुर्यात् दिवा वा ध्यायाया मूत्रचिकीर्षे न इय
 तेयशायितनूः इति विष्वाणया लोष्टं किंचिद्दोषहस्य तदा दाय अपोमृचोमि
 न प्रजाम् पुं हो मुचुः स्वाहा कताः पृथिविमाविशत इति प्रस्त्रावयति नमू
 त्रकरणे दंडकुंजाजिनमुष्टिधारणं अपउपस्पृश्या चम्या पृथिव्यासं
 भव इति तलोष्टं प्रतिनिदधाति यदेरे तस्कं देतु यन्मैत्रपयसः परितो
 यात दधः अग्निहोत्रमिव सोमेन तदसं पुनरादये इति तस्कं देतोभिमेत्र

येतां छर्दितां छुत्वा क्षुत्वा वाय दत्र विरस्यस्येमानिरष्ट विषमः स्मृतः अग्निष्ट
 त्नामः पृथिवी पुनरात्मन् दधातुमे शतिजपति यदन्तमद्यते सायनतत्प्रातः क्षुधो
 वति सर्वतदस्मान्माहिः सी न हित इदं शो दिवा । इति स्वप्ने न्भुक्ता जपति
 रुद्रियाभ्यो ज्य स्वाहा इति लोहितमुत्पतितं भूमौ दृष्ट्वा जपति बीभत्सानामस्या
 पः स्वाहा । कृताः पृथिविमाविशत इति कृपाणाम् स्थापः स्वाहा कृताः पृथि हानं
 विमाविशत इत्यश्रुतपस्यानामस्यापः स्वाहा शत । इति स्वेदनापरयाद्वारानि
 क्रामेद्यदि निष्क्रामेत् प्रविश्य तत्र एवेदं विष्णुर्विंशतिजपेत् नक्षत्रं दृष्ट्वा वा
 चं विसृजेत् तदहदीक्षितो रात्रिजागर्ति न व्रतं भवति काल संध्यो यास्येन कु
 र्यात् विसृष्ट्वा केसा वित्री जपेत् अग्निहोत्रोपासने वैश्वदेव पंचमहायज्ञादी

नानिवाप्तिरेव प्रथमदिने सायं न व्रतप्रदः संप्रेष्यति यजमानो नक्षत्रं दृष्ट्वा दक्ष
 मेव वाचं विसृजति द्वितीये दिनमाभ्य प्रातः सायं च ध्वसुर्यत्रेना नग्नी नृज्योति
 व्यतः कुरुदीक्षितवाचं यष्ट्यपलिवाचं यष्ट्यतिप्रेष्यति आग्नीध्रो ग्नीज्योति
 व्यतः करोति तत्र का लवाचं यष्ट्यतिप्रेष्यति पशूनां मणवाचं यष्ट्यतिप्रेष्यति सूर्यो अग्रे शुक्रो
 अग्रे ताः प्रहिण्वो यथा भागं वो अत्र शिवानेस्ताः पुनरायंतु वाचः इत्युदिता
 मादित्यमुपतिष्ठते उदितव्या दित्ये व्रतं कण्ठेति संप्रेष्यत्यग्रे मेव वाग्विस
 र्गः एव मस्तमिते चोपस्थाय संप्रेष्यवाचं विसृजते अथ परिकर्मिणो व्रतं
 दोहयति वसुस्थे कस्तनमवशिष्य। आग्नीध्रो गार्हपत्ये यजमानस्य द
 क्षिणाग्ने पत्न्या व्रतं च मध्यं दिने मध्यरात्रे च व्रतयति उरुव्यवा सिजनधाः

स्वभक्षोमापाहि। इति कां स्यं व्रतप्रदानमनुमंत्रयेतो देवीधियं मनामहे० अस्म
 द्दशे। इति हस्तावेवने निक्ते परिच्छेत्तु नमुपस्तरणप्रणा हुतिमंत्रजपचकृत्वा
 अनुव्रतपक्षे प्रणाहुतीरेव कृत्वा ये देवा मनोजाता मनोयुजः सु० तेभ्यो नमः
 स्तेभ्यः स्वाहा। इति व्रतयाति अपिधानाचमने कृत्वा सत्या पिपासायां शिवाः पी
 ता भवथ यज्ञियासे। ययमापोस्माकं यो नानुदरे सुशेवाः इरावतीः पुररूपा
 अनागस्तः शिवानो भवेथ पीतये इत्युदकं पिबति एवं व्रतकालादन्यत्रापि पि
 पासायां निर्दिष्टव्यतिरिक्तेन ब्राह्मणभोजनं दक्षिणेनाहवनीये प्राङ् शीते द
 क्षिणेन पार्श्वे नानाग्निः पराङ् पर्यावर्तते नोत्तानः शयीत नाग्नेः पराङ् पर्याव
 र्तते। अग्ने त्वं सुजागृहिवये० धेनुः पुनर्ददः त्वमग्ने व्रतपा असि द० यज्ञे

श्रीगुरुः इति स्वस्मिन्नाहवनीयमुपतिष्ठते विश्वेदेवा अभिमात्रा नवत्रं नित्यमभि
 पर्यावर्तते पुनर्मनः पुनरायुमे आगतु नश्च० दुरितानि विश्वा वैश्वानरो वि
 श्वमहिंश्च शंभूरववाधतां दुरितानि विश्वास नो दिवा सरिषः पातु नक्तं त्व
 मग्ने ब्रतं पा असि देव० शैव्या उग्रः शक्तिप्रतिबुध्य जपतिय द्वाद्विधितवाद
 वदेत्त्वमग्ने ब्रतं पा असि त्वनुब्रूयात् मुष्टी वाचं वर्जयित्वा दीक्षणीया प्रभ
 तीयं वृत्तिः दंडान् धिद्यतेन प्रतिमुच्यते कृत्वा जिनं च क्रम्यते कृत्वा विद्या
 णया कृत्वा दूयते अपि गृह्य स्मर्यते इति उपयोग प्रमृतीति ब्रतानि भवन्ति दे
 वां जनमगान्युत्तस्ततो मायुत्तस्याशाशागच्छतु गंधर्वा जनमग० पितृ ज
 नमगान्य० अयो जनमग० ओषधी जनमग० वनस्पती जन० पंचजना जनम०

वर्धतां भूतिर्देहाद्यतेन मुं चतुयशो यशोपतिमः हसः भूपतये स्वाहेति यजमा
नो ब्रतं कणुते तियजमानो यदि कृष्णा जिना द्विष्टिद्येत तदा ध्वयः देवान् जनम
गन्तित्यादि भूपतये स्वाहात्यंतं नैमित्तिकमभि मंत्रयुते इति दीक्षा अध्वर्युः
अग्नी ज्योतिष्मेतः कुरुत दीक्षितवानं यच्छपलिवाचं यच्छ इति पुरोदयमाधि
वक्षस्वर्ये च ब्रतमदः संप्रेष्यति उदितेस्तमिते च ब्रतं दोहयति वसस्यैकं
स्तनं मवेशिष्य गार्हपत्ये यजमानस्य ब्रतं श्रपयति पल्यादाक्षिणा गेता
अपरेणाहवयं नो ब्रतमत्याहृत्य दीक्षिताय प्रयच्छति दीक्षितस्य यूपं छिन
त्तियथानिरूढपशुबंधेन यूपो हुतिं जुहोति होमार्थं भुंज पित्वाभिप्रव्र
जत्यपि वाज्यमरणाचादाय यूपस्यांति के ग्निं मथित्वा यूपो हुतिं हुत्वा यूप

छिनत्ति क्रीते वाराज न्याहवनीये रूपाहुतिं हुत्वा यूपं ध्वनति अग्निं बोमीय सव
 नीययोरनूबध्यायाश्च समानो रूपाः स्वरुराहवनीयो हृदयशूलश्च अत्यन्या
 नगमित्यादि चत्वारोऽप्यर्च्ये तं समीने अध्वर्युः अग्नीन्० आपश्नां० व्रतं कुरुते
 त्रिष्वैवानंतरं सोमविक्रयिन् सोमं शोध्यते त्रिष्वैवानंतरं वाग्देदीक्षापक्षे
 त्र देवयजनमध्यवस्य ग्राग्वं प्रपोद्य प्रायणीयाद्या वभधं विद्युद्भतमि
 दं नहि। तथा व्रतविसर्गो न वृष्टिः स्यात्सवनं तिमि अथ वो देवसानाया प्रांते
 मध्ये न विद्यते विद्युन्मध्ये च कर्त्तव्यया वेदवृष्टिर्न विद्यते व्रतं तूदयनीयादि
 त्रिषु नित्यं तु केवलं भ्रमागेत न चः अद्य यज्ञाय इमामूर्जयुथोतिथिमा
 यणीयं हविः तत्तत्त्वा नये विशंसाति धा अनुयाजे पक्षे अननूयाज

पक्षेतुद्राविस्त्रातिधात्रीन्यरिधीन्द्रेस्मिधौय० मेक्षणं स० इतिविकारः।
नव्रतभवतिवेदंकृत्वाग्नीन्यरिस्तीर्थनोर्भवानीपाणीप्रक्षाल्योत्पराजी
स्तीर्त्वासदनेकृत्वापात्राणिप्रयुनक्ति यथाार्थं स्फ्यंस्थालीअग्निहोत्रहव
णीशुद्धंमेक्षणं कृत्वाजिनमुलूखलं मुसलंस्त्रुवं जुहमुपभृतं ध्रुवामाज्य
स्थालीकुटुंबंवेदंप्राश्नित्रहरणंप्रणीतापात्रमिडीपात्रं च प्रयुनक्ति। नव
ह्रस्वरणवाचस्पतइत्यादिब्रह्मणः पवित्रेकृत्वापयः प्रणयति कृत्वागृह्णा
तिसत्वागृह्णातुकस्मत्वागृह्णामितस्मैत्वागृह्णामिपोषायत्वाअनयात्वा
गृह्णामि। देवस्त्वा सवितोऽनुना० पयोदेवाग्नेष्वग्नेग्वग्ने इमंयज्ञं नयाग्नेयज्ञं
पतिधोहत्वा मिद्रोवृणीतवत्रतूर्यंत्वमिंद्रमवृणीथावत्रतूर्यं प्रोक्षितम्

सि। ब्रह्मन्ययः प्रेणेष्ट्यामि देवागातुवि० युज्यतामिति पयः प्रणयति। मृश्वकः चेत्य
 विकृतं वाजमानं ज्ञेयं पूतमसि कस्तवायुः नक्तिः सत्वा० इति विकृतं चेत्य
~~विकृतं चेत्य~~ ज्ञेयं ज्ञेयं निर्वपामि आग्नेयं विकारः अदितं हव्यं रक्षस्व अदि
 त्येवो ज्ञेयं प्रोक्षामि प्रक्षालनं निनीयस्याली मुपदधाति धृष्टिरसि० अपा
 र्गः अदेवय० ध्रुवासि पात्रांतरं तं डलान्समोप्य प्रणीतायय आनीय
 सवपनमु सवनं च कृत्वा देवागा० विदेता० म० ज्यता० हयैर्विशति विकारः धृ
 मास्थ विश्वायुषः स्यात्स्यासमोप्यातरितं० अग्निस्तत० अविदह त० आ
 प्येभ्यो निनीयैर्वदिकृत्वा प्रोक्षणीरा० समृद्ध्या ज्येनो देहीति पत्नीविर्जसं
 प्रेष्ट्याति प्रकृदिव दाज्यानि गृह्णाति अननूपाज पक्ष चतुर्गृहीतान्येव स

वाणिआप्यायतां०सादित्यै जुष्टमाभिधारयामि०अर्द्धो भुवनस्य गोपाः इति वा स्या
 त्थे वोद्गासयेत्तदेव स्वा सविता मध्या०सूर्यं ते चक्षुः वा० पृथिवीं शरीरं शरीरं
 षट्त्रासादयति यजमा०यज्ञोसि०अयं यज्ञः ममाग्ने०पृथिवी हाता०अध्वर्युणा
 ये वेदादिकृत्वा अननूयाज पक्षे सर्वमिधममादाय प्रयाजशेषेण पंचकृत्वो
 ध्रुवाप्यायनं द्वितीयाज्यभागं ते कृते पत्या पंच होतारिव्याख्याते ध्रुवाज्या
 जुक्तां चतुर्हीतां हीते पथ्या स्वस्तिं पुरस्ताद्यजति पथ्या ये स्वस्तय इति०
 दक्षिणस्य०अग्निं दक्षिणतो यजति०अग्नय इ०दब्धि०सामं पश्चाद्यजति सो
 माय इ०दब्धि०सवितारमुत्तरतः सवित्र इ०दब्धि०त्वमाश्रावणादिभि
 श्वतुर इष्टु नंतरहविषादिति मध्ये यजति मरुतो यद्धवो दिव०उपगतं न०

अध्वर्योरिदं वचनं भाष्यकोरेणोक्तं आदित्या इदं० आदित्या अहं० या प्रज निधी
 यप्रजया पशुभिश्चान्नादोः स्विष्टकृतः पूर्वं नास्ति होमं हत्वो स्विष्टकृतेव
 दायाभिधारणयोः कृतयोः नाप्यायनं ध्रुवायाः नमोक्षणमनुप्रहरति विरुज्य
 प्राशिन्नमवदायेडा मवदाति नयजमानभागमवद्यति चतुर्धाकरणमस्त्ये
 व ब्रह्मापि चतुर्धाकरणपत्न्यैः सह भक्षयति कस्नायामस्ति यजमानभागः
 शिखंतपक्षे संस्त्रावेणाभिहित्य विरमति ध्रुवायाः शिखंचकारोति तूष्णीं प्रणीता
 प्रतिपत्तिं करोति ब्रह्मयजमानो यतं धैर्यं प्रति निष्क्रम्या ग्रेणा हवनीयं परी
 त्ययथायतनमुपविशतिः कस्नायां सर्वं क्रियते अन्वाहार्योऽक्रविमो
 कसमिष्टयजुर्वैजं यां धर्मस्थालीमुपचिन्वति० लस्तामपि० इति स्थालीविमुच्यते
 निष्क्रांसां समेक्षणं

२९

स्थाली उदमनीयाथ प्राग्वंशोरया पयति न व्रत विसर्गः न वृष्टिः नास्ति ब्राह्म
 णतर्पणं इष्टिः संतिष्ठते अथ सोमक्रयः सोमहिरण्यं शकटं च वासः क
 लाजिनं स्पर्शं पशुमत्र शारेल उर्णं स्तुका संद्युदकं भदभं स्थाली च सो
 मं णीमथाज्यं संपाद्य अत्र रात्रौ निवपनमेकै समामेतांते उत्तरवेदिदेशे उप
 रवप्रदेशे वालाहितमान इह चर्म प्राचीन ग्रीवमुत्तरलोमं स्तृणाति तस्य
 दक्षिणे पक्षे राजानं न्युष्यात्तरत उदकुं भुमुपनिधाय सर्वतः परिश्रित्योत्तर
 तद्वारं कृत्वा सोमविक्रयणं त्रपादयति कौत्सं भूद्रं वा सोमविक्रयिन् सोम
 ऽंशो धयेति संप्रेष्यति शुद्धं सोमं मापन्नं निरस्थेति वा शुद्धं सोममा
 पन्नं निरस्त इति वायदन्यदं शुभ्यस्तदपोद्धरति नाध्वसुः सोमं विचि

नुयान्तास्यपुरुषो नयजमानो नयजमानस्याभात्या नविचीयमानस्योपद्रष्टा
 रो भवन्ति प्रायणीया प्रभृतिष्ववभृथांतेषु इष्टि पशुबन्धेषु ब्रतो पायनं जागर
 णं पत्नी सन्नहनमारण्याशनं च न विद्यन्ते सर्वे ण्युत्तरा सुक्रियंते । सवनीयेषु
 शो सवनीयेषु च पुरोडाशेषु नाग्न्यन्वाधुनं विद्यते । इदं पूर्वं प्रायणीया उक्त
 मपि स्पष्टत्वा र्थं पुरुनेक्तं सोम विक्रयि न्यो म ५ शोधयेति प्रेषानंतरं ध्रुवा
 शेषाच्चतुर्गृहीतं पंचगृहीतं वा गृहीत्वा । इयं तेषु क्रतू र्निदवर्चस्तया संभ
 वभ्राजंगच्छ इति देभे ण निष्कृत्य शिखा वधिरण्यं बध्वा जुह्वा ज्येष्ठं त्रेणा व
 दधाति उपकृता सोमक्रयणी भवति समंगा बंधुमती यथा ग्रीष्मोमीयो व
 भूरुणारो हिणी चापध्वस्ता प्रपीना पीवरो हिणी पिनाक्षी वभुलो म्ना श्वि

द्विहायनी

नोपकाशाष्टश्रिवालाष्टश्रिशकैकहायनीत्रिहायणीवातामीश्रमाणोजूरसि
 धताभनसाजुष्टाविष्णुवाचोयत्रमशीयस्वाहाएतच्चतुर्गृहीतं जुहोति वान्वेसो
 मक्रयण्याद्दं अपरंचतुर्गृहीतं गृहीत्वा शुक्रमस्यमतमसि इति हिरण्यं धृ
 तादुद्धरति वैश्वदेव हविः इत्यो ज्यमभिमंत्रयते हविरसि वैश्वदेवं इत्येवेक्षते
 सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्ने रक्षणः मानो विप्रश्चिता इति सहिरण्यं न पाणिना
 दित्यमुपतिष्ठते चिदासिमना सिधीरसि दक्षि सुप्रतीची संभव इति सोम
 क्रयणी भवेक्ष्यमंत्रमुच्चारयति मित्रस्त्वा पदिबध्नातु दक्षिणपूर्वपादे बध्ना
 ति पूषा ध्वनः पालिंद्राया ध्यक्षायां ह्रीद्राय सोम इति सोमक्रयणी यत्र सो
 मस्तत्र नयति तीयमानाया अबद्धामकर्म गृहीतां बद्धां वाकर्ण गृहीतां तस्यां

नीयमानायां दक्षिणे न पूर्वपादेन वस्यसीत्येतैः षड्भिर्मन्त्रैः षट्पदान्यानुपूर्व्येण
 निगृह्य क्रामयति छंदसो जभावः सूत्रे वस्यसि रुद्रासि अदितेरसि आदित्या
 मिश्रुक्रासि चंद्रासि बृहस्पतिस्त्वो सुमेरुवतुरुद्रो वसुभिराचिकेतुर्
 तिसप्तमं पदमभिगृह्णाति तस्मिन् निरुण्य निद्राय परिस्तीर्य परिष्विच्य
 पृथिव्यास्त्वानूधेना जि० घृतवतिस्त्वाहा॥ तस्मिंश्चतुर्गृहीतं जुहोति वा
 चे सोमक्रयप्याइदं अपादाय निरुण्य तूष्णीं स्फ्यमादाय परिलिखितं रक्षः प
 रिलिखिता अरातय इदम० अइदमस्य ग्रीवा अपि कृता मिश्रति तस्य दंसकृत
 प्रदक्षिणं परिलिखति यावद्धृतमनु विस्तृतं भवति यजमान हस्तबद्धया विष्णो
 ण यातुली प्रदक्षिणं सर्वपदं परिलिखति अध्वर्युः सर्वपदं धृतानु विस्तृतमुपादाय अस्मेरायः २३

इतिस्थाल्यामुद्धृतं पदं संवपति पदायतेनेसाहिरणेयोपाणीप्रक्षाल्यलेरायः
 इतिपदं यजमानाय प्रयच्छति यजमानः तोतेरायः इति पल्ल्यो प्रयच्छति सा
 प्रदीयमानं माहुरायस्पोषेण वियोष इति प्रतीक्षते संदेविदेव्योर्व श्यापश्य
 स्वत्वष्टी० तवसंहृति इत्यध्वर्युः पत्नीवान्वयन्सोमक्रयुण्यापत्नीसमीक्षय
 ति० उन्नेभयपृथिवीमिंधीदं० सजादृति इति पदउदकुं भसुपनिनीयत्रैधंप
 दं विभज्युगार्हपत्यस्यज्ञाते भस्मनितृतीयमुपवपति तृतीयमाहुवनीये
 प्रतिषिद्धमेकेषामाहुवनीये तृतीयं पल्ल्ये प्रयच्छति तत्सागृहेषु निधत्ते सू
 ये स्थवक्षुरारुहम्० मानो विपश्चितेत्यत्रादित्योपस्थानमेके समामनंति अ
 पिपंधामगस्महिस्व० विंदते वरु इति परिश्रिते शकटेन छदिष्मतोद्धृत

पूर्वफलेन उत्तरेण राजानमष्टयातिशकटेन राजसमीपं गच्छति शकटं मु-
 खेन प्रतिष्ठाप्यापरेण शकटं परिश्रितं प्रविश्य पश्चाच्चर्मणः प्राङ्मुखो ध-
 यु रासीनो ब्रह्मयजमानो अग्रेण शकटं गत्वा परिश्रितं प्रविश्याग्रेण राजान-
 मपरेण च सोमं विक्रयिण गत्वा दक्षिणत आसत्ते बहिः परिश्रितं गोस्तिष्ठ-
 ति अध्वर्युः अमात्यो सिंशुकस्ते ग्रहः इति राजानमभिमंत्रयते अश्वशुना-
 त अश्वः प० यरसो अच्युतः इत्यंशश्चर्मणि समुद्रपति आस्तीर्णे चर्म-
 णि उत्तरेण राजानं ह्यौमवासो हतं अग्निष्टोमादिषु चतुर्गुणं अतिरात्रा-
 सौम्यो यो र्गुणेषु च द्विगुणं प्राचीनदशमुपरिष्टो दशमास्तीर्य तस्मिन्
 वाससि पूर्ववत्सो हिरण्येन पाणिना राजानमभिमीते तद्यथा अभित्यं देवस्य

वितारमोण्योः क० सुक्रतुः कृपास्तुवः इत्येकैकयांगुल्याप्रसारितयासर्वोस्वंगु
 ष्ठमुपरिगृह्णातिसांगुष्ठया राजानं कनिष्ठादिक्रमेण मिमीतै अत्र श्लोकः क
 निष्ठिकादिभिः पूर्वकुञ्चिताभिः क्रमेण तु सांगुष्ठाभिश्चतुर्मीलाप्रदेशिन्याचम
 च्चमा मंत्रैरेतत्ततस्तुलीसांगुष्ठं मध्यमादिभिः ततो नामिकया पश्चाद्येव
 प्रथमतया दशकुलो भवेदेव मानं राज्ञः क्रमेण च प्रजाभ्यस्त्वा इत्यवशिष्टा
 नं शूनुपसमूहं तिसमुद्रह्यवसिस्तां तान् प्राणायत्वा इति क्षौमेणोलीषेणो
 पनत्यतिवध्नाति व्यानायत्वा इत्यनुश्रुतिप्रतिविस्त्रस्य प्रजास्तमनुप्रा
 णिहि प्रजास्त्वामनु प्राणंतु इत्यक्ष्य एषते गायत्रौ भागस्यै इतैर्मंत्रैरभिर्म
 त्रयते एषते गायत्रौ भागशतमसो० त्रैष्टुभो भाग० जागतो भाग इ० माय

ब्रूतात् छंदोमानाः० तूली पुनरुचन ह्यतिदेव सूर्य सोमं क्रैष्यामस्तंते प्रब्रूमस्तं
 विध्वेभ्यो देवेभ्यस्तूक्तं लय दक्षिणाः कल्पय च धेनुं दैये धावतं इति सहिरण्येन
 पाणिना दित्यमुप तिष्ठते सोम विक्रयणे राजानं प्रदामतं पृच्छति सोम विक्रयि
 न् क्रय्यस्ते सोमाः ३ इति सोम विक्रयी क्रय्य इति प्रत्याह दशभिः क्रीणाति सप्त
 गावो हि शृण्यं वास्तो जावेति दद्यात् सोमं ते क्रीणाभ्यर्जस्वतं पयस्वस्यं वीथो वत
 ममिमातिषाह इति मंत्रं पुरस्तादुक्त्वा सोम विक्रयिणे क्रयद्रव्यं निर्दिश्य प्र
 यच्छति तद्यथा सोमं ते क्रीणामीत्यादि उक्त्वा गवांते क्रीणामीति गानिर्दि
 श्य प्रयच्छति भूय एवातः सोमो राजा हतीति सोम विक्रय्यासं पदः प्रत्या
 ह भूय एवातः सोमो हतीति ततो ध्वजुः सोमं ते क्रीणामि शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणा

मिचंद्रं चंद्रेणामृतममृतेन हिरण्येनेते क्रीणामि इति हिरण्यं निर्दिशति सोम
 विक्रयी भूय एवातः सोमो राजा हतीति प्रत्याह अध्वर्युः भूय एवातः सोमो हती
 तिसोमंते क्रीणामीत्यादितपसस्तनूरसि प्रजापते वर्जस्तस्यास्ते सहस्त्र
 पोषं पुष्यं त्याश्वरमेणपशुना क्रीणामि इत्यजां निर्दिशति सोम विक्रयी भू
 य एवातः सोमो राजा हतीति अध्वर्युः भूय एवातः सोमो हतीति सोमंते क्रीणामी
 त्यादि धेन्वाते क्रीणामीति धेनुमादिशति सोम विक्रयी भूय एवातः सोमो रा
 जा हतीति अध्वर्युः भूय एवातः सोमो हतीति सोमंते क्रीणामीति वत्सेनेते क्री
 णामीति वत्सं सोम विक्रयी भूय ए० ति अध्व० भूय० ह० ति सोमंते० रथमेण
 ते क्रीणामीत्यथमं सोम० यी भूय ए० ति अध्व० भूय ए० ति सोमंते० अनुडु

हते क्रीणामीत्यनडाह सोमं यीभूय ए० ति अध्व० भूय० ति सोमं ते० मिथुनाभ्यां
 ते गोभ्यां क्रीणामीति मिथुनौ गोतौ सो० यीभूय० ति अध्व० भूय० ति सोमं ते० वा
 ससाते क्रीणामीति वा सोनिर्दिश्य संपाद्य सम्यक्ते गोरस्म चंद्राणीति हिरण्यं
 प्रत्यादत्ते गोहिरण्यमजाधेनुवसस्य भूवच अनडा मिथुनौ वा सोद्रव्यादि
 क्रमता दश अस्मेते बंधुर्मयितोयः श्रयता मस्मे ज्योतिः इति शुक्लामूर्णस्तु
 कामजमानाय प्रयच्छति ताविततन काले यजमानो दशापवित्रस्थना भिकरोति शु
 क्लानामविकोणानाममोतेन्यमासहउते प्रोते द्विगुण सत्तप्रोद्वे दशापवित्रे भवतः
 ताभ्यां सोमः पूयते कक्षामूर्णो रक्षुका मुदकेन क्लेदयित्वा इदमहं सर्पाणां दद
 शकानां ग्रीवा उपग्रे धामिदं पृथु सोमविक्रयिणस्तमः तया सोमविक्रयिणं रराटे

ते
 २६

विध्यति. स्वजा असि स्वभूरस्य सौ कर्मणे जात सतेन त्वा गृह्णा मृत्येन नः पाहि इति
सोमविक्रयिणो राजानमपाहते यदि कृष्णयेतो पावतरेत यजमानः क्रीते सोम
मेत्रावरुणाय दंडं प्रयच्छति वेदः सुपर्ण उपसेदुरिंद्रं प्रि० धयेव वंधान् इति प्रत्य
पोषुते शिरोवेष्टनं वा सोपसारयतीत्यर्थः अध्वर्युः इन्द्रस्यो रुमाविशो दक्षि
णमुखं नुशंतं स्योनः स्योनं इति यजमानस्य दक्षिणो रौ राजानमासादयति
यजमानः मित्रान एहि सुमित्रधाः इत्येवावासन्नं राजानमभिमंत्रयते अध्वर्य
वाशक्तवा इति यजमानः पृच्छति आशकामेत्यध्वर्युः यजमा० कथमाशक
तेति अध्व० विष्णुं स्तोममरुस्महि नृहस्पतिं इंद्रां स्युत्याययजूं षिप
वेता अजिहतः सुतरणा अपो अत्परिषं इति अध्व० स्वानभ्राजेति सोमक्र

यणाननुदिशति स्वानभ्राजां धोरबभोरह० क्षध्वं मावोदभनरुद्रस्त्वावर्तयतु मि
 ० हिसहरय्या। इति सोमक्रयणी मावत्यान्ययागवानिष्क्रीययजमानस्य गावो
 ध्वपि सजति यजमा० उदायुषा स्वायुषो दोषधीना ५२० ममता ५ अनु। इ
 लुपैव गृहीते सोमे उत्तिष्ठति उर्वेतारिक्षमस्त्विति इति गच्छति। दृषता वरजा
 काडेन सोमे विक्रयेण मपयन्नाशयति लोके ध्वं तिलकुटे ध्वंतीत्येकया
 आदित्याः सदोसि इति शकटस्य नीडे कृष्णा जिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलाम्
 स्तृणांति यजमानः शकटं प्राप्या ध्वयं वैराजानं प्रददाति अध्वर्युः प्रत
 राजानमदित्याः सदोसिदा तस्मिन्नासादयति। अस्तभाद्यामृषभा
 अंतरिक्षमभि० वरुणस्य वनानि ह्यासं नममिषं वनेषु व्यंतरिक्षं

ततानवार्जमर्व० दधात्सोमैद्रौ॥ वाससात्तीयेन समंततः परिश्रयति नास्पृक्षौम
नियमाः उदयजातवेदसंदे० विश्वायसूर्य॥ इति शकटद्वारं कलाजिनो नो ध्वं ग्रीवे
ण बहिलो म्ना पिदधाति॥ तरणिर्विश्वदर्शित इति वा उस्त्रावतं धूयो हावनं श्रू अवी
रहणौ ब्रह्म चोदनो॥ इति सकृदुक्ता द्वावनद्वाहौ शकटसनीपं प्रेरयति॥ धूरसि
धूर्ध्वं धूर्ध्वं धूर्ध्वं वयं धूर्ध्वमः॥ धुरावभिम्भति॥ वारुणमसि शकटमुत्खिंदति
प्राग्विषमवस्थापयति॥ वरुणस्त्वोत्तमातु॥ इत्युपस्तभोति दक्षिणमनद्वाहं
युनक्ति वारुणमसि॥ योऽक्रैपरिकर्षति वरुणस्य स्कंभनिरसि इति शम्या
मवगूहति प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः॥ इति योऽक्रपाशं प्रत्यस्यति॥ अथ बली
वदंष्ट्रगो योरेतैर्नैवमंत्रेणाभिधान्नाबध्नाति॥ एवमुत्तरमनद्वाहं युनक्ति॥

वारुणमसि। वरुणस्य स्कंभनमसि। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। हरिणीशा
 खे विभ्रदंतरेष्वा सुब्रह्मण्य उपसर्पति पलाशश्चाखे शमीशारे वा दक्षि
 णेन शकटं ब्रह्म यजमानोतिष्ठतः उत्तरेणाध्वर्युः स्थित्वा होतार्यपरे
 ण शकटमनुवचनार्थमवस्थिते शकटमन्वारभ्य वंदे दक्षिणेन शो
 य मां राशौ क्रीलाय प्रो ह्यमाणा यानु ब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छुब्रह्मण्य सुब्रह्म
 ण्यामाकुर्येति संप्रेष्यति। होताराजानं क्रीणातीत्यादित्ये त्रे क्रीयमाणो भद्राद
 भीतिं त्रिरनूक्ताया। प्रच्यवस्व भुवस्पृते विश्वान्यभिधामानि० देवेः स० सुतं
 यजमानस्य स्वस्य यन्यसि। इति शकटं न सहस्रं चो गच्छति ब्रह्म यजमाना
 ध्वर्युणां मंत्रः। होता धर्चनोत्तरांसंततं वदन्नाह। अपि पंथा मरोऽस्महि स्व०

वराक्तिविंदलेवसु। इत्युत्तरेशराजानंपूर्वावेतिक्रामेतायजमानोऽध्वर्युश्च। अथ
 तयं सग्नीनाहवनीयेवर्षिष्मिधममादधात्सुपत्तुष्टोऽग्नीषोमीयः समंगो बंधुमा
 न्यथा निरुत्पभुवंधेनाहस्तपरः शमभूयः स्खलः पीव हृष्टस्वेतो लोहितश्चेतो
 वातेन कर्णे गृहीतेन यजमानो राजानं पूर्ववेति क्रामेतायजमानोऽध्वर्युः प्रतीक्ष
 ते औदुंबरासंधरतिमान् शीर्षं ध्यानुच्यानाभिदध्यादा मां जंविता नाताम
 ध्वयचउद्रुंति अग्रेण प्राग्वंशायजमानः नमो मित्रस्यावरुणस्य चक्षसे म०
 सूर्याय शंसत। इति प्राग्वंशमूह्यमानं राजानं प्रतीक्षते। अध्वर्युः वारुणम
 सोमं शकटमतिवदति। अग्रेण प्राग्वंश उदगीषमवस्थापयति। हस्तादसिंहा
 यक्षादित्यादिक्रौंति। वरुणस्त्वात्तन्मास्तित्युपस्तभ्ताति। दक्षिणमनइहि

विमुञ्चति वारुणमसीति योऽङ्गं परिकर्षति। वरुणस्य स्कन्धसर्जनमसी-
 ति शम्पां प्रवृहति। विवृतो वरुणस्य पाशः इति योऽङ्गं पाशं विवृत्य उन्मु-
 क्तो वरुणस्य पाशः इत्यभिधानी मुञ्चत्यविमुञ्च्योत्तरं अथातिथ्या
 आतिथ्यायास्तत्र प्रक्रमयति। उभौ वा विमुञ्च्य ग्रीनन्वा धाय ममा-
 ग्रेवर्चः। अद्य यज्ञाय इमामूर्जं यथातिथिः आतिथ्यं हविः आग्ने-
 यविकारो वैष्णवः पौर्णमासं तत्र सद्यस्का ललात्। तत्तत्सर्वसां नि-
 ध्येनेति कोचित्। इध्मा बहिराहरति सप्तदशसामिधेन्यः इक्षुशाला-
 के विधत्ते। प्राश्नो दानाद्यभिप्रव्रजनात् तत्र। स्तब्धो सार्जनाद्यभिप्र-
 नात्तमावर्त्तते तत्र। पूर्वमाश्वे चाल्लुत्वा ततो बहिः तत आत्मा

भिमर्शनं विधत्ता मध्यमे मुष्टौ प्रवेशयेत् । परिभोजनीयात्करणपक्षे
 नास्ति बहिर्धर्मः कार्मर्यमायाः परिधयः समिधः प्रकृतिवत् तद्वा वि
 शतिधेत्युक्तः त्रीन्य रिधा न्द्वे समिधौ यज्ञायुरनुसंचरान् उपवेशं मेक्ष
 णः संभारो वेदं कृत्वा परिस्तीर्य नो भावग्नौ कर्मणे वा यज्ञस्थः स देने
 पात्राणि प्रयुनक्ति आमावास्थे तत्रेन वक्त्रे पालीतस्या हस्तं न च निवा
 पः अन्वारं भपक्षे स्त्रुचं । न ब्रह्म वरणं वा च स्पृशत्यादि ब्रह्मणः । पवित्र
 करणादि पात्रं समर्शनात् कृत्वा हस्तं निवापपक्षे दक्षायमानुष्यसि ।
 प्रकृतिवदन्यस्त्रु हस्तस्य नास्ति । प्रत्युष्टं अन्वारं भपक्षे स्त्रुचं मन्वा र
 भते पली । देवस्य वासवितुः प्रसवे श्वे हस्ताभ्यां मग्ने रातिथ्यमसि वि

सवेत्वा जुष्टं निर्वपामि देवस्य० ॥ सोमस्यातिथ्यमसि विस्ववेत्वा जुष्टं
 देवस्य० ॥ भ्यामतिथेरातिथ्यमसि विस्ववेत्वा जुष्टं ॥ यद्यंतां पंचगोपी ध्याय
 वोनारातये । अग्नये त्वारायस्यो षडांने विस्ववेत्वा जुष्टं नि० यद्यंतां पंच
 गोत्रा० ये । श्येनावत्वा सोमभूते विस्ववेत्वा जुष्टं ॥ निरूप्यान्वावपति ।
 इदं देवानामित्यादिविष्णो हव्यं रक्षस्व । हस्तेन निर्वपि पक्षे हस्तेनैव
 प्रोक्षणी संस्कारः स शुक्विशोधणात्तत्प्रक्षालनप्रतिषेधपरं । अन्वा
 रं मपक्षेऽनुविप्रोक्षणी संस्कारः समाह्वननांतं कृत्वा उत्तरमनद्वाहं वि
 मुञ्चति तेनैव कल्पेन वारुणमसी तियोऽं परि कर्षति वरुणस्य स्कं
 भसर्जनि रसीति शम्यां प्रवृत्तिविवृतो वरुणस्य पाश इति चोऽक्रपाशं

३०

किंचित्तिउन्मुक्तो वरुणस्य पाश इति मिधानी मुमुं चति। वारुणमसि शंयो
 देवानां सख्यान्मदेवानामपस्य स्थिस्महि। इति रा सो वा सो पादत्ते। वरु
 णो सिध्दतव्रतः इति राजानमपादत्ते। अष्टिन्नपत्रः प्रजाउपावरो हो श
 नु शतीः स्योनः स्योनाः। इत्युपावहरति। अत्रासंध्या उद्गृहणमेके सेमा
 मनंति उर्वतरिक्षमिति गच्छतां याते धामानीति सोम्य चो राजानपूर्वेण
 द्वारेण प्राग्वंशं प्रपादयति। होता प्रपाद्यमाने राजनीत्यादिकरोति।
 याते धामानि ह विषा० रा सोम इर्या नूरति। उर्वतरिक्षं वीहीत्यपरेणाह
 वनीयंदक्षिणाति स्तरति। वरुणस्य र्तसदनमसि। इति दक्षिणे नाहव
 नीयमासंदी प्रतिष्ठापयति। अदित्याः सदो स्तीति तस्यां कृत्वा जिनं प्रा

चीनग्रीवमुत्तरलोमं स्तृणाति प्रत्तं राजानमदित्याः सदप्रासीदः इति त
 स्मिन्नासादयति। होतानिहिते परिदध्यादिकरोति। वरुणस्य च सदनमसी
 ति वा। वनेषु व्यंत रिक्षं तप्तानवा जम० धात्सोममद्रौ। इति वाससा परिश्रयति।
 वरुणोऽसि। इति राजानमभि मंत्रयते। एवावदस्व वरुणं ब्रह्म तं नमस्या० स
 नः शर्मन्निव रूथं विथं सत्यातनोद्यावा पृथिवी उपस्थे। इति वारुण्यर्चा
 पिराजानं गंधादिभिः पूजयति मंत्रलिङ्गानामस्कारेणापि सर्वं विजां प
 रिचरणं। यत्र केचा सीदै देतये वासी देताग्निं राजानं चोतरेण मासं चो
 रिच्छेति संप्रेष्यति। यथेतं प्रत्येत्य वर्षवृद्धमसीत्यादि नवकपालान्युप
 दधाति अष्टावपा लंबवद्विदसि सिद्धिः आपे न्ये निनीय पोर्णमास्यां वेदिक

रोति उत्तरपरिग्रहं मारभ्या मावास्ये। प्रोक्ष० संमद्ग्रा ज्येनोदेहीति संप्रेष्य
ति। सर्वोण्याज्यानि चतुर्गृहीतानि गृह्णाति पंचानां त्वर्तनामित्यादिभिः नो लुप्सु
के उदूहति। विल्वे जुष्टमभिधारयामि। यजमानः। यज्ञो सि० अयं यज्ञः
विहव्यं चतुर्गृहीता पोर्णमास्ये। आमावास्ये तु पंच होतैर्व अध्वर्युः अ
ग्निर्यु जुभि रिति संधारयजूंषि व्याख्याय। अग्नेर्जनित्रमसि अधि
मंधनशकलमादाया परेण हवेनीयं बर्हिषि निदधाति। वृषणो स्थः प्रा
चोदभौ शकले बधो देति। उर्व श्यसि। आधारारणिमादत्ते। पुरुरवाः
स्त्युत्तरारणिं। घृतेनाक्ते। इत्या ज्यस्थात्या बिल्वे आनक्ति। आयुराप्ते।
संभवदधाति। अमृतवे मध्यमानायां नुज्जुहीति संप्रेष्यति। त्रिरनूक्तायां।

गायत्रं षोडशोऽनुप्रजायस्वेत्येतैः निः प्रदक्षिणमावृत्य यथासुखमतर्द्ध्वमं
 थति । जाताया नुव्रूहीति जातेरसंप्रेष्यति । प्रक्रियमाणायानुव्रूहीति प्रक्रि-
 यमाणे । भवतं नः समनसा विलुप्येणेत्तरं परिधि संधिनावानु प्रहरति ।
 व आग्नाग्निरिति प्रहृत्याभिजुहोति । प्रविष्टायाग्नयश्च दं । अयं वेद इत्या-
 दि अनूयाजसमिधं नावशिनाष्टि । सर्वमौप श्रुतं समानयते आज्य-
 भागाभ्यां प्रचर्य विष्णुं हविषायजति । यजमानः विस्रवश्च दं । विष्णोर-
 हं यान्नादो नारिष्ट होमः । स्विष्टकृते वदायाभिघारणयोर्नोप्याय-
 नं प्राक्षिन्नं भक्षयित्वेजं भाक्षिष्येत्वांतर्वेदि मार्जयित्वा विरमंति रध्मं स-
 नहनं तूष्णीं प्रतिपादयति तूष्णीं प्रणीतानिनयति । ब्रह्मायमेतं प्रत्येत्या

ग्रेणाहवनीयं दक्षिणेन राजानं अतिक्रम्या परेण राजानमुपविशतः आ
 ग्रीध्रो मदंतीर्गर्हपत्ये धिश्नयति ॥ इत्यातिथ्या ॥ ॥ अध्वर्युध्रुवाशेषा
 कं सेचमसेवा। आपयेत्वा गृह्णामि परिपतयेत्वा गृह्णामि तनूनम्रं त्वा गृह्णामि
 मिशाकराय त्वा गृह्णामि। इति चतुरवत्तं पंचावत्तं वा तो नूनम्रं समवद्यति।
 अनाधृष्टमस्य नाधृष्ट्यं देवानामो ज्योमिशस्तिपा अनमिशस्ते न्ये। इति
 योऽं इशर्त्विजः सदस्यः सप्तदश वा सप्तो वमं शंति। यजमानः अनुमेदी
 क्षां दीक्षापति० सुविते माधाः इति तानूनम्रमवमं शति। अध्वर्युः प्रजाप
 तो त्वा तनसि जुहोमि। इति त्रिरवध्रां यो तर्वेदिनि नयति। यजमानः अग्नेव्र
 तपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि यामातवूरेषां सत्त्वयियातव० व्रतिनो ब्र

तानि इत्याहवनीयमुपतिष्ठते। संतरां मे खलां करोति संतरां मुष्टीं कुरुते अध्व
 र्यः अग्नीन्मदं त्यापोऽऽतिष्ठति। मदंति देवीरमृता सततं धइत्याग्नीध्रः प्र
 त्याह। अध्वर्युस्ताभिराद्रवेति संप्रव्यते। मदंतीभिः पाणीन्प्रक्षालयंते। एवा
 वेदस्वव० उपस्थे। ब्रह्माराजानं विस्पृश्यति। अ० शु० र० शु० स्ते देव सोमा
 प्यायतामिद्रायेकधर्वसोमसुत्यामशीय। इति तं सर्वं सहिरण्यैः पाणि
 भिराप्यामयंति। आप्यायनमुपसेचनं प्रत्युपनक्षेप उपस्थे इय। एष्टारा
 यः प्रेषेभगायर्त्त० वेनमः पृथिव्यै। सव्यान्नीचः पाणीन्दक्षिणानुत्तानान्
 यथानमस्कारां जलिर्भवति तैथा प्रस्तरे कृत्वा शिरोभिरवनाग्र्यनमस्का
 रांकुर्वति॥ ॥ अथ सत्याषाढीयः प्रवर्ग्य प्रयोगः प्रवर्ग्य संभरिष्यन्

अमावास्यादिकालेषु सखिग्वरणमधुपर्कानंतरं वराहविहृतंचाभिंकां
 टकीसमिधंततः। कृष्णाजिनंचवल्मीकवपांचसिकताअपि। कृष्णाजिना
 जयोर्लोमश्चेतमश्वंशकृत्तथा। पूतीकांश्चपयोगव्यमाजंचौदुंबराणि
 च। मौजानिचपुरातग्रसंभरिष्यन्प्रकल्पयेत्। अग्नीविहृत्यमदंतीरु
 पस्पृश्यनमोवाचइत्यनुवाकेनूशांतिकृत्वाहवनीयंपरिस्तीर्यदक्षिणतः
 सदैवकृत्वोत्तरेणगाहपत्यंदभोन्तरेस्तीर्य जुहूंस्त्रुवमाज्यस्थात्कीअ
 ग्निरहोत्रहवणीप्रादेशोमात्रीवैकंकतीमभिंकां टकीसमिधंवैकंकतीप्र
 युनक्ति। ब्रह्मयजमानावग्रेणाहवनीयंगत्वादक्षिणत उपविशतः। तू
 लीप्रोक्षणी संस्कारप्रोक्षणस्त्रुक् स्त्रुवसंमार्जनाज्यसंस्कारपरिधेचना

निकृत्वा तूष्णीं कांटे की समिधमा हवनीयेभ्या धाय चतुर्गृहीतं गृहीत्वा ग्रेण
 परिक्रम्य। संजते मन उत युंते० तुः परिष्कृतिः स्वाहा॥ इति जुहोति। सवित्र
 इदं। नदीक्षितस्य प्रवर्ग्यो जुहोति। संजते इति कांटे की समिधमा धाय ज
 पेद्वा। देवस्य त्वा सवि० स्ताभ्यामादेदे। इत्यभिमादाय। अभिरसि नारिर
 स्य ध्वरक देवेभ्यः इत्यभिमंत्र्य। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयुं तस्त्वे मे ह। इ
 ति ब्रह्माणमामंत्रयते। ब्रह्मा। उपोत्तिष्ठति। ततो ध्वर्यु ब्रह्माणो। उप
 प्रयतु मरुतः सुदानव इन्द्र प्रो शू र्मवास च॥ इति जपतः। प्रैतु ब्रह्मणस्य
 तिः प्रदेव्येतु सूनता। अष्टा० नयेत नः। इति प्रांचोगच्छंति। अश्वं पुरस्कृ
 त्य वक्ष्यमाणास्ततो यत्र देशे मृदा दी न्समारा न्ति सति तं देशं प्रति परि

कर्मभिः सह अध्वर्यु प्रतिप्रस्थातारौ ब्रह्मयजमानावाग्रीध्रश्च अश्वप्र
थमास्तूष्णीगच्छंति। विज्ञायत इति वचनाद्व्याख्यातरीयं विधिं परिदर्शय
ति। तस्मिन्पक्षे मृदादि संभारान्पूर्वमेव परिकर्मिणः आनीय परिश्रिते वक्ष्य
माणक्रमेण स्थापयंति पूर्ववक्ष्यां चोगत्वा ध्वर्यादयः पुनः परिकर्मिभिः
सह परिश्रितमेव गच्छंति। तत उभयोरपि पक्षयोः ब्रह्मयजमानो दक्षि
णतः संभाराणां प्रत्येकमुपविशतः। आहवनीयस्य पुरस्तात् परिश्रिते
मृत्खननं समर्था मृदं तस्मात्पूर्वं क्रमेण परिश्रिते यदा वराहविहृतं वृत्ती
कवपांपूतिका कृत्वा जिनाजलोमान्संस्पृष्टान् संभारान्परिकर्मिणः
स्थापयंति अध्वर्युर्मृत्खननस्योत्तरतः कृत्वा जिनं प्राचीनग्रीवमुत्तर

लमः स्तृणाति। देवीद्यावापृथिवी अनुनेमः साधां इति मृत्वनमभिमंत्रयते।
 सध्यासगच्छेति मृत्वनने भिं प्रहृत्याप उपस्पृश्य। मखस्य शिर इति मृदमपा
 दाया मखायत्वेति हरति। मखस्य ला शीर्ष इति कृष्णा जिने निवपति। एवं
 अभिप्रहरणादिना कृष्णा जिने निवपनांतेन द्वितीयं तृतीयं च हरति। मा तृतीयं चतुर्थं हरति
 वती मृदं प्रवर्ग्य पात्रेभ्य आघ्नां मन्यते तावती मृदं उक्तविधिना चतुर्थेन
 वपर्यायेण संपाद्य। इत्येत्यग्र आसीरिति वराहविहृतमभिमंत्र्य। पूर्वव
 दभिप्रहरणादिनिवपनांतेन वराहविहृतं त्रिं हरति तूर्णं चतुर्थं हर
 ति। देवी वस्त्रीरस्य भूतस्य प्रथमजाः सतावरीः इति वल्मीकवपामभि
 मंत्र्य हरणादिनिवपनांतेन त्रिं तूर्णं चतुर्थं नाहृत्य। इदमेवो जोसि।

इति पूतीकानामिमं त्र्यप्रहरणादिनिवपनांतेन त्रिः तूष्णीं चतुर्थमाहृत्य।
 अग्निजा असिप्रजापतेरेतः। कृष्णाजिनलोमान्युजलोमानि संसृष्टान्य
 भिमं त्र्यप्रहरणादिनिवपनांतेन त्रिः तूष्णीं चतुर्थमाहरेति। एवं कृष्णाजि
 ने संभूतान् संभारान्। आयुर्धो हि प्राणं धेह्यपानं धे० मां धो हि मयि धे हि
 इत्येते द्वादशभि रश्वेनावग्राह्य मधुत्वामधुलाकरोतु। इत्यजलापु
 ष्ठगलया अभिदो ग्धि संभारान्। त्रैवर्णिका बहवः कृष्णाजिनस्यांता नृ
 हात्वा संभारान् विहारमानयन्ति। सर्वे विहारं प्रत्यागच्छन्ति चततो ध्वयुः उ
 त्तरेण विहारं परिश्रिते तूष्णीं सुदृते वा क्षिते सिकतोपो से स्थले संभारा
 निधाय। मधुत्वामधुलाकरोतु। इति मदेतीभि रूपं सृज्य अमकपाला

दिभिः कुट्टनमर्दनादिनापि उस्ममर्थासंभारैः सहतां मृद्धी मृदं कृत्वा मरुवस्य शि
 रोः सीति पिंडमेकदेशस्य करोति। यत्तरस्य पदे स्थः। इत्यंगुष्ठाभ्यां निगृह्य।
 गायत्रेण त्वां छंदसा करोमि त्रैष्टुभेन० मिजागतेन० रोमि। इति त्रिभिश्च छंदो
 भिर्ध्वानियव्यप्रकारं त्र्युद्धिपंचोद्धिवामहावीरं करोति। मरुवस्य रास्मासि।
 इति तस्य मध्यदेशे उपबिलं वारास्मां करोति। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु।
 पाक्तेन छंदसा वेणुपर्वणामध्ये बिलं करोति। सूर्यस्य हरिः साश्रवाय।
 इत्युत्तरतः सिकतासु प्रतिष्ठाप्य मरुवोऽसीत्यभिर्मंत्रयते। एवं तस्या
 एव मृदः एकदेशस्य मरुवस्य शिरोः सीति पिंडं करुणादिना मरुवोऽसीत्य
 भिमंत्रणांतेन द्वितीयं रतीयं च महावीरं करोति। तूष्णीमितराणि पात्रा

णि करोति तस्या एव मदः तानि द्वे दोग्धे यथा स्नुग्दंड एव माकोरेतयो
 मेध्ये एकं हस्त्योष्ठी यं वषीय अर्ध्वयोः । अन्यतरदसीयः प्रतिप्रस्था
 तुः । तथा ज्येष्ठा लोरी हिण कपाले परिमंडले च । अन्यान्यपि पिंडसंय
 वनार्थो निपात्राणि एतानि सर्वप्रवर्ग्य साधारणानि साग्निविष्टे तु प्रवर्ग्य
 धर्मेष्टका कुलायिनी च एतानि तूली कृत्वा सिकतासु प्रतिष्ठापयति ।
 तस्या एव संभूतायामदः एकदेशं व्यापत्यर्थं शारंवातरे दृष्टत्वादव
 शेषयेत् । अथ शुष्केषु पात्रेषु गार्हपत्ये श्वशकृतिशुष्काण्युपसमा
 धाय तत्र प्रथमकृतं महावीरं शकाभ्यां परिगृह्य । वृक्षे अभवस्य निष्प
 दासिवरुणस्त्वा० वेण धर्मणा । इति धूपयति । उत्तरतो हस्ताभ्यां सि

कतासुसंस्थापयति। एवं द्वितीयं तृतीयं च महावीरमाधूप्य संस्थाप्य इत
 राणि पात्राणि तूष्णीमाधूप्य सिक्तासु प्रतिष्ठापयति। अत उर्ध्वं शफा
 भ्यामेव महावीरोदानं। अग्रेण गार्हपत्यमवटं खात्वा धरिस्तीर्थपलाल
 मुंजगोमयादिभिरवकीर्य। देवपुरश्चरसध्यासंत्वा इति प्रथमकृतं म
 हावीरं तस्मिन् नवटोपावहरति। एवं द्वितीयं तृतीयं च तूष्णीमितरा
 णि चोपावहृत्य पलालाः अविद्यमानतंडुलाः शालयः उत्पन्नावेव
 निःसारा इति यावत् तैर्मुंजगोमयादिभिः लोहितपचनीयैर्लोहि
 तानि पात्राणि पाकेन यैः संपद्यते तैः प्रक्षय्य गार्हपत्ये मुंजल्लवा
 नादीप्यते। अर्चिषेलेति पुरस्तादवटोद्दीपयति। शोचिषेलेति द

क्षिणतः ज्योतिषे त्वेति पश्चात् । तपस्वे त्वेत्युत्तरतः । आदीपयति । अभी
 मंमहिनादिवमि० पृथिवी । मित्रस्य च वर्धणः । धुमं चित्रं वस्तमं । इति प
 च्यमाना निमहावीरादीनि पात्राणि सम्यक् प्रोक्तकरणादिना प्रतिस्मा
 दंभाति । अथ पक्वेषु विगतोष्मसु पात्रेषु । सिध्यै त्वेति द्विद्वेष्टी आ
 दाय प्रथमकृतं महावीरं शाकाभ्यां परिगृह्य । देवस्त्वा सवितो द्व० रु
 तशक्त्या इत्युत्तरत उदास्या अपद्यमानः पृथिव्यामा० ध्वस्तिष्ठध्रु
 वस्त्वं । इत्युत्तरतः सिकता सुप्रतिष्ठाप्या । सूर्यस्य त्वान्वक्षुषा न्वीक्ष्य
 सु० त्वाम्भूत्यै त्वाम् । इति तमन्वीक्षते । एवमितरौ तूष्णीमितराण्युदासि
 ता निपात्राणि युगपत्सिकताभिः । इदमहमहादेव शर्माणं कौशिकं

विशापशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनपर्युहामि। इतिप्रदक्षिणां त्रिःपर्युहति। ब्रह्मव
 र्चसेनपर्युहामीत्यनेनैवमंत्रेण ब्राह्मणस्य पर्युहतीत्येवं भाष्यकृन्म
 न्यते। त्रिभिरपिमंत्रैः क्रमेणैत्यन्ये अनूहेन त्रिभिरित्यन्ये। ततो जक्षी
 रेण। गायत्रेण त्वाष्ट्रं दसाष्ट्रं ऋग्विष्ट्रं ध्रुवपूजं ध्रुविहविः। इत्येकैकं
 महावीरं सोष्माणमूष्मशमनेन शमयति। एवं द्वितीयं तृतीयं च। दे
 वपुरश्चरुसध्यासं त्वेति तान् महावीरां कृत्वा कृजिन उपनह्या सजति
 कुर्यात् समाप्तं ब्रह्मवर्चसंभरणं अथ प्रवर्ग्य प्रचारः प्रवर्ग्येण प्रच
 रिष्यंतौ द्वाराणि परिश्रयंति पत्न्याः सकाशात् यथा पत्नीपै नैश्यति
 तथा पत्न्या यतनमेव संहरन्ती नैयावत्। आहवनीयं परिस्तीर्य स

पिधामर

३५

दने कृत्वा तूष्णीमुपविष्टयो ब्रह्मयजमानयोः सतोः पश्चाद्देतो पवि
 शति पुरस्तादध्वर्युः दक्षिणतः पश्चात्प्रस्ताता उत्तरत आग्नीध्रः प्रति
 प्रस्थाता च उदकस्य शीनं शांत्यादिकर्मार्थं सर्वे मदंती रूपं स्पृश्य हो
 तुः स्पृष्टोदकमित्यादिसर्वे नमो वाच इत्यनुवाकेन शांतिं कुर्वति। उ
 त्तरेण धैर्यं हारं मौजप्रलवान् स स्तीर्य देवपुरश्चरसध्यासत्वेति
 तेषु प्रथमकृतं महावीरं संस्थाप्येवं द्वितीयं तृतीयं च तूष्णीमितरा
 णि अन्यान्यप्यर्थं प्राप्तानि धर्मपानाणि तत्रैव संस्थाप्य ओदुंबरा
 णि धर्मधनानि च तत्र ओदुंबरी स्तुतः तासां द्वे अबिले द्वे बिलवत्यौ
 बिलवत्योर्मध्ये प्रोक्षणी धानी कनीयसी वधीयस्यु पयमनी सम्रा

डासंदी एक सरामिर्मौजी भी रज्जुभिर्गुंफितास्त्रुवो धृष्टी शफौ पशु
 बंधुनाथं शंकुं वसवर्क रादिवंधनाथं त्रयः शंकवः एतान्या संद्यादी
 निष्पौदुबराण्येव ईधना नितुरवादि रादीन्यपि विकल्पेन यडौदुवरा तु
 न्धकलान्त्रयो दशवैकं कतान्परिधी नूकां टकी समिधं कृष्णाजि
 नंत्रीणि बाहुमात्रवेणुदंडा नि कृष्णाजिनस्थधवित्राणि शुक्ल क
 ष्णाजिलोमानिसुवर्ण राजतौ रुक्मौ पृथक्शतमानौ मौजौ वेदौ त
 यौ रेकमपरिवासितं मौजीमभिधानी रज्जुं मौजे द्वे निदाने मौ-
 जानिचत्वारि विज्ञास्वदामानि अष्टतिशान्तिग्राह्यं नूमां जघ्नलवान्
 रवरानिमोणार्थं सिकताः एतानि सर्वाणि तत्रैव प्रयुनक्ति मौजेदु

भूमयेवापवित्रेकृत्वास्मार्त्तेनविधिनाआज्यंष्वौदुंबर्यास्तुविप्रोक्षणी
 श्वसःस्कृत्यपवित्रयोर्धारणंप्रवर्ग्योद्वासनपर्यंतं।ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण
 प्रचरिष्यामोहोतर्धर्ममभिष्टुह्यग्नीद्रौहिणेपुरोडाशावधिभ्रय
 प्रतिप्रस्थातर्विहरप्रस्तोतःसामानिगाय।इतिस्प्रेष्यति।ब्रह्मा।
 यजुयुक्तःसामभिराक्तखंत्वावि०रुणयिमानःभूर्भुवःसुवरित्य
 उदृत्यओमिंद्रवतःप्रचरतेतिप्रस्तोति।प्रेषितोहोताभिष्टोतिप्रोषे
 तेइत्यादिप्रतिप्रस्थाताप्रसूतोयमायत्वामरवायत्वासूर्यस्यहर
 सेत्वा।इतिस्वर्गपरिधर्मप्रोक्षति।एतस्मिन्कालेआग्नीध्रोर्ध्वदि
 मादायकपालेउपधायपात्रीनिक्षिप्यतूलीमुपचरितौरौहिणे

श्रीः

पुरोडाशावधिश्रयति अधिवासनांतं कृत्वा विरमति । प्रतिप्रस्थाताग्रेणाहव
नायं सम्राजसं दीपयो हृत्य पुरस्ताद्राजा संघानि धाय तस्यां कृत्वा जिनमा
स्तीर्य देवपुरश्च स्संघ्या संलैतितस्मिन् द्वितीयं तृतीयं महावीरं प्रत्येकं मं
त्रेण प्रागग्रे निदधाति तौ च महावीरौ प्रथमस्य प्रचारकाले व्यापत्तौ क
मेण ग्राह्यौ । मेधां ययूस्वान्निशाखदामानि चादाय दक्षिणद्वारेणो
पनिष्क्रम्य दक्षिणतो मेधं निहन्ति होतुः समीक्षायां तस्या एव पू
र्वस्था द्वार्यायाः दक्षिणतो वसत्यंशं कुं रतस्या एवा परस्था द्वार्यायाः
दक्षिणतो ज्यायाः उत्तरतोऽयंतरं वक्रस्य दोहनकाले निवासका
लेषु च विशाखदामानि स्तान्परि कर्मिणो वर्ध्नाति । प्रतिप्रस्थातैवो

तरेणगार्हपत्याहवनीययोः खरावुपवपति क्रमेण द्वयोरुत्तरेण द्वौ त
 तीयमुत्तरपूर्वोवांतरदेश उद्दिष्ट खरं उपयुन प्रक्षा लनार्थं बाह्यथोनिः ५
 येचनप्रणालिकायुक्तं निवपति। ततः उत्तरेणाहवनीयं शकलानु
 पसादयति कांटीकी समिधं तत्रैव श्रुतं दधिचासादयति आहवनीय
 एवाज्यमधिभ्रयति। एदेतंतं प्रतिप्रस्थातुः कर्म। येषां धर्मपात्राणां
 प्रोक्षणानंतरं यस्य स्थानं संवेशनमुक्तं तेषां तस्य कदेव। अन्येषां तु
 प्रतिप्रयोगंतदावर्त्तते। अथाध्वर्युमहाधीरं सव्यहस्ते कृत्वा मौं।
 लैपू वं अपरिवासितेन वा वेदेन देवपुरश्चरसं ध्यासत्वेति संमार्ष्टि
 तंधारयमाणः प्राणायस्वाहा व्यानायस्वाहा पानायस्वाहा चक्षुषेस्वा

हाश्रोत्राय स्वाहा मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वा
 हा ज्योतिषे स्वाहा बलाय स्वाहा । इति स्तुवेणैकादशप्रथमाः सप्तवाह
 वनीये आज्या हुतीर्जुहोति अंतिमाहुति शोषेण स्तुवगतेन महावीरं । दे
 वस्त्वासवितामध्वानस्तु । तं निधायान्यस्यैवादाय । पृथिवीतपसस्त्रा १
 यस्वेत्यपस्त्रिन्खरे राजानं रुक्मनिधाय हृदयान्मौं ज प्रवालैनादाय
 हस्तद्वयेनैकैकं भागं गृहीत्वा अर्चिं रसाति दक्षिणहस्तस्थमौं ज
 लवभागायाणि गार्हपत्ये आदीप्य तेषां दीप्तौ संरग्रेः उत्तरहस्तस्थ
 मौं ज भागमूला निशो विरसीत्यादीप्य तेषां दीप्तौ संमूलैर्ज्योतिर
 साति दक्षिणेषां मूलानि आदीप्य तपोरसीति दक्षिणेषां दीप्तौ संमूलैर्ज्योतिर

ग्रा

लैरुत्तरायामन्त्राद्यादीपयति तानादीप्तानुभयान्प्रलवान्व्यस्ताग्रान्कृत्वा
उपरिहवनस्वरे निदधाति। तेषु सरुक्मेषु महावीरं। सु० सीदस्व महा० असि
शोच० प्रशस्तदर्शितं। इति प्रतिष्ठापयति। अत्र संसीदस्व तिस्रोत्रं। अंजंति यं प्र
थयंतो न विप्रावपा० मृतयन्त सादीत। इति स्क्रवेणा ज्येन महावीर मनक्ति। हा
तुः पतंगमक्तमित्यादि ऐक्यादशयति स्त्रिभ्यः पूर्वशंस्याः। अथ यजमानः
अनाध्व्या पुरस्तादग्नेराधिपत्य आयुर्मेदाः। इति अस्मृशन् महावीरं तस्य पुर
स्ताद्वन्द्यं करोति। पुत्रवती दक्षितं० जामेदाः इति तथैव दक्षिणातः सुषदा
पश्चाद्वन्द्यं० जामेदाः। इति तथैव पश्चात्। आश्रुतिरुत्तरतो नि० जामेदाः इत्युत्तर
तस्तथैव विधितरपरिहाद्वहस्पते० यामेनामिधाः। इत्युपरिहाहांच प्रादिशं

महावीरमस्पृशन्कृत्वा। मनोरम्भासिभूरिपुत्रावि० मामाहिंसीः। इति महा
वीरस्योत्तरतोभूमिमभिमुञ्चति। ततो ध्वर्युः प्रतिप्रस्थातान्वसिध्येत्वेति प्र
त्येकं मंत्रेण धृष्ट्या आदत्तः। अ० ध्वर्युः। तपोष्वग्ने अंतराहं अमित्रानपा
० जरा अयासः। इति गार्हपत्या दुदी चो गारा निरुह्य। चितस्थ परि
चितः स्वाहा मरुद्भिः परिश्रय स्वा इत्यंगारैः पुरस्तादारभ्य महावीरं
प्रेदक्षिणं पर्युहति। ततः प्रतिप्रस्थाता तपोष्वग्ने इति तथैवांगारानि
रुह्य चितः स्थेति तथैवांगारैः पर्युहति। इतः परं परित्वेति होतुः अ
ध्वर्युः मा आसीति द्विः क्रमेण दक्षिणत उत्तरतश्च वैकं कनो परिधी
गोचो परिदधाति। प्रतिप्रस्थाता प्रमा आसीति मंत्रमा वृत्तपश्चा

सुरस्तात्रोदोक्रमेण निदधाति । अध्वः प्रतिमा आसीति द्विः दक्षिणे
 तिरयोर्द्वौ । प्रतिप्र० संमा आसीति द्विः पश्चात् सुरस्तात्र । अध्वर्युर्विमा
 आसीति द्विस्तथैव प्रतिप्र० उन्मा आसीति द्विस्तथैव । अध्वर्युरेव त्रयोद
 वां परिधिर्ज्योतिरक्षस्यां तर्धिरसीति दक्षिणतः परिदधाति अध्वर्युरे
 व संस्कृतमाज्यमहावीरे आनीय पूरयित्वा शुक्रं ते अन्यदित्येषा हो
 तुः दिवं तपस्स्त्रायस्वेति उपरिष्ठासीवर्णे नरुक्रमेणाविधाय अप
 श्यंगोपामित्येषा होतुः । आभिर्भीमिर्भिर्यदतो न उर्न० अध्वते स्याम । शु
 क्रं ते अन्यद्य० रातिरस्तु । अहं निभर्षि साय० रुद्रत्वदास्ति । इति ति
 स्सभिर्महावीरमुपतिष्ठतः । अहं निभर्षि साय० रुद्रत्वदास्ति । इति ति
 स्सभिर्महावीरमुपतिष्ठतः । अहं निभर्षि साय० रुद्रत्वदास्ति । इति ति

यत्र मसीत्याह्मार्थे धवित्रमादत्ते। त्रैष्टुभमसीति प्रतिप्रस्थात्रार्थे द्वितीय
 मादत्ते। जागतमसीति आग्नीध्रार्थे तृतीयमादत्ते। होतुः सम्यक् सत्यं च इत्येका। तं
 स्त्रिभिः संश्लिष्टैर्धावित्रैरकत्र गृहीतैरध्वर्युखमधुमधुमध्विति सह नन्त्रमुक्ता
 महावीरं त्रिरुध्वं अभियुनोति। ततो यं धवित्रमग्राधे प्रयच्छति द्वितीयं प्रति
 प्रच्छन्ने प्रयच्छति। होतुः सह स्रधो पवित्रवंत इत्येका। तत्र य आग्नीध्रपुरो
 गा अध्वर्युजघन्यामधुमध्विति त्रिः प्रदक्षिणं धन्यतामस्तु। वीरं परिचयति
 होतुः सह स्रधा इत्यादिषु। ततो होतुः प्रणवनसह युगपन्नयोपिमधु
 मध्विति मन्त्रमुच्यते। चारयतो युगपदन्वेति आसतो यथा स्थानं। अत उध्वं
 यथा स्थानमुपविष्टा अपि त्रयः होतुः प्रणवनसह तधुमध्वितियुगपन्मन्त्र

४३

सुचारयंतो युगपद्भूवन्ति मध्ये प्रणवमुच्चारयंतो धर्मधनैर्धर्ममिषन्ति। होतुरयं
वेन इत्यादि सुवाभ्यां आज्येनाजन्ति च। सुप्रज्वलिते धर्मे अध्वर्युः रुक्मम-
पादत्ते। याभिर्वर्तिकां ग्रसिताममुचतामस्युच्यमाने। दशप्राची दशभा-
सिदाक्षणेति अनुवाकं स्वलोके आसीनो अध्वर्युः स्वलोके आसीनं यज-
मानं वाचयति। अग्नस्वती मश्विना वाचमस्मै इत्युच्यमाने अध्वर्युः
रुचितो धर्म इति उपोत्तिष्ठन्नुच्चैराह। ततस्त्रयोध्वर्युपुरागा आग्नीध्र-
जघन्यास्त्रिः अप्रदक्षिणं महावीरं प्रतिपर्ययति। अनभिधून्वंतः एतस्मि-
न्कोले प्रतिप्रस्थाता प्रत्यादाय सर्वाणि धवित्राणि अग्रेणो हवर्नायं
पर्यहृत्य सम्राडासंघानि दधाति ओदी च्यसो वात। अध्वर्युरुपादाय

निदधातीति भाष्य कृन्मन्यते। स्वाहात्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। इति प्रातः प्र
वर्गे। स्वाहात्वा नक्षत्रेभ्य इति भाष्यं प्रवर्गे। यथा लोकमपो तिष्ठति। अ
थ सर्वे सत्विजः यजमानश्च। अपश्यंगोपा मनिपद्यमानमित्यनुवाकं पठ
ते। महान्नीरमवेक्षंते। प्रतिप्रस्थाता उपोष्य यपली स्वर्मापे स्थित्वा परिश्रि
ते लवष्टी प्रतीते सपेयेत्यनुवाक शेषं पली वान्वयति। लवष्टी मतीते सपेये
त्यनुवाक शेषः॥॥ दशप्राचीर्दक्षिणभासि दक्षिणा० रोचि तो धर्मो रुची
य॥॥ अपश्यंगोपा मनिपद्यमानं० माहाऽं रामस्योपेण वियो
यं॥॥ इति पूर्वविनियुक्तधोरनुवाकयोः पाठः॥ अध्वर्युर्भीष्टो हियो सुराडाशा
वासादयेति संप्रेष्यति। आग्नीध्रः तूलीकेन अंगाराभे हनादिना उपस्तरणाभि

धारणां तेन विधिना अविलेवत्योः स्तुचो रुद्धास्य स्थापितौ रोहिणो पुरो
जशावुपस्तीर्णाभिधारितौ अपरेण होतारं उत्तरेण धर्मं पूर्वेणाध्वर्युग
ष्ठन्। हविरभ्यंतरं कृत्वा प्राङ्नीत्वा दक्षिणे परिधि संधिमनु प्रथमं उत्त
रपरिधि संधिमनु द्वितीयं। पुरो जशं स्तुगम्यां सहासादवति। देवस्य स्वा
संभ्यामाददे। इत्यध्वर्युः रशामादाय अदित्यै रास्नासीत्याभि मंत्र्यपू
र्वया हारोपनिष्क्रम्य उवांशु। इउ एहि अदित एहि स्वरस्वत्येहि। इति त्रि
भिर्देवनामभिर्धर्मदुधमा कृयति। गंग एहि श्वेत एहि प्राश्टग एहि। इत्यु
च्चैर्मनुष्यनामभिरा कृयति। हातुरथोत्तरमित्यादि। यथेतं प्रत्येत्य। ए
तस्मिन्काले वस्ववर्कं च परिष्कर्मिणो बध्नाति। अध्वर्युसंविधानीनि

दाने चादाय प्रतिप्रस्थाता दोगध्रे आग्नीध्रो रिक्तहस्तः त्रयोगध्वंति । अपरेण हो
 तारमग्रेण प्रस्तोतारं प्रतिप्रस्थातु राग्नीध्रस्य सं चरः । अग्रेण होतारं प्रस्ता
 रं चाध्वर्योः सं चारः । अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता आग्नीध्रश्च त्रयोदक्षिणया द्वा
 रो यानि क्रम्यतत्र अध्वर्युर्मर्था सं सके शकौ । आदित्या उक्तीषमसीति धर्मं दु
 घां बध्नाति । वायुरस्यै डः । इति वत्सं रज्ज्वा यो जयति । पूषा त्वोपाब सृजतु । अ
 श्विभ्यां प्रदापय । इति सरज्जु मेव वत्सं सृजति । यस्ते स्तनः श शायो यो म
 यो भूर्ये । मिह धातवेकः । इति धर्मं दुघामभिर्मत्रा । उस्त्र धर्मं रश्मिं षो
 स्त्र धर्मं पाहि धर्माय शिः षा । इति वत्सं निदाय गोः सकाशा द्बध्वेत्यर्थः ।
 बहस्पतिस्त्वोपसीदतु । इति दोगधु सुपसीदति । पादयोर्बध्वा । दानवस्थ

पेरवो विष्वक्वतो लोहितेन । इति स्तनान् संमृच्छति । महति दोग्धपात्रे । आश्वि
 भ्यां पिन्वस्व स्वरस्व त्वे० पू० स्वे० बृहस्पतये० स्वे० द्राय० स्वे० द्रायपिन्वस्व । इति
 षड्भिर्दोग्धि । प्रतिप्रस्थातो द्रुसीयसि दोग्धपात्रे नूलीमजां दोग्धि । उत्ति
 ष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्युच्यमाने भानुत्थाय प्रतिप्रस्थो ताजामतमसीत्यु
 पयमनमादत्ते । उपद्रवपयसा गोधुगित्युच्यमाने आग्नीध्रः पयसी अ
 भ्यंतरं कृत्वा यथेतं शालां प्रतिपद्यते । अध्वर्युः । सहोर्जा भागू नोपमे
 हि । इत्यानीयमाने पयसी अभिमंत्रयते । गोः पय आदाय । इन्द्राश्विना
 मधुनः सारधस्य घर्मपातवसवो यजता वट् । इति महावीरे गोः पयो
 दोग्धेणानयति । अन्नं देवता देशानमतिभाष्य कृतासाधितं । स्वाहा

त्वा सूर्यस्य रश्मयेष्टि ब न ये जु हो मि । इति महावीरा दुद्यंत मूष्माण मनुमंत्र
 यते । प्रतिप्रस्था ता ज्ञापयः स भु हविरसि सूर्यस्य तपस्तप । इत्या नयति ।
 अध्वर्युः शफाभ्यां महावीरं । द्यावा पृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि । इति प
 रिगृह्य । परिवासिताग्रेण वेदेन भस्मसंमाचष्टि । प्रतिप्रस्था तोपयमने
 न । अतरिक्षेण लोपयध्वमी । उपयम्य । देवानां त्वा पितृणामनुमतो
 भर्तुः शकेयमित्या दायो निति आहो मा दुपयमने न धारयत्येवा
 अध्वन्ते जो सिते जो नु प्रेहीति हरति । दिवि स्पृडं मामाहिः स्वीरं
 तं पृथिं मापाहि । इत्यभि नंत्रयते । गच्छन्नेवानुच्छस्यस्स मुद्राय
 त्वा वाताय स्वाहा सलिलीं हाना धृष्यां हा प्रति धृं हा । इति पं

अवस्यवे

४६

चवातनामानि व्याचष्टे । अपान्य अग्नयेत्वा वसुमते स्वाहा सोमाय त्वारु०
 वरु० बृहस्प० सविने० स्वाहा इति पंचोतराणि व्याचष्टे । एतस्मिन्काले
 प्रतिप्रस्थाता उपयनमाग्नौ आयप्रदाय दक्षिणं पुरोडाशं । अहर्ज्यो
 तिः केतुना जुषता ॥ सुज्योतिर्ज्योतिषा ॥ स्वाहा इति प्रातः प्रवेग्ये
 जुहोति सर्वहृतं । अहर्ज्योतिष इदं रात्रिर्ज्योतिः केतु० वा ॥ स्वाहा ।
 इति सायं प्रवेग्ये जुहोति सर्वहृतं । रात्रिर्ज्योतिष इदं । अपरेणाह
 वनीयं दक्षिणाति क्रम्य विश्वौ आशा दक्षिणसत् । इति ब्रह्माण्मा
 क्षते । विश्वान्देवान्याडिहेति होतारं स्वाहा कृतस्थ घर्मस्य मधोः
 पिबतमश्विनेति घर्म । अथाध्वयुरुत्तमयावाचा घर्मणि प्रचरति ।

आश्रावय। अस्तु० धर्मस्य यजेति संप्रेष्यति। होत्रावषट्कृते। अश्विनाघ
 र्मेपातः० वा० पृथिवीमः सातां स्वाहंदाय। इति जुहोति। अश्विभ्यामिंद्रा
 येदं। अश्विनावेव देवतेति भाष्यकृता साधितं। अनुवषट्कृते च स्वाहंदा
 वडिति जुहोति। इंद्रायाग्नये स्विष्टकृत इदं धर्ममपातय अश्विनाहादि
 वा० पृथिवी अमः स्तातां तं प्रा० व्ययथावट्। इति हुतं धर्ममुपतिष्ठ
 ते। ततो यजमानः। नमो दिव इत्यनुवाकशेषेण हुतं धर्ममुपतिष्ठते।
 नमो दिवे नमः पृथिव्यै दिवि धामै इमं य० पितृ धर्मपानान्गु। इत्यनु
 वाकशेषः। उपर्यग्नौ आहवनीये धार्यमाणं धर्मं इतदध्नाधिपूर्य
 उदीच्यानां यावौ त। प्रतिप्रस्थातैवाभिपूरयतीति भाष्यकृन्मन्यते।

यजमानः श्वेषा पिहि । उर्जेपी० ब्रह्मणे० क्षत्राय० अद्भ्यः० ओषधीभ्यः०
 वनिस्पतिभ्यः० द्यावापृथिवीः प्रा० संभूताय० ब्रह्मवर्चसाय० यजमा
 नाय० मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि । इति क्षरतमनुमंत्रयते । होष्यंतमध्व
 र्युं प्रेरयति । अध्वर्युरतः परिधिं अग्निमध्यादारभ्य । विष्येत्वा स्वाहा ।
 इति पुरस्तात् । द्युम्ना यत्वा स्वाहा । तथैव दक्षिणतः । इन्द्रियाय त्वो हे
 ति पश्चात् । भूत्यै त्वा स्वाहा । उत्तरतः दिशो तां जुहोति । मंत्रोक्ता देव
 ताः । प्रत्याक्रेन्यापरेणाहुर्वनीयं बहिर्व्युपयमनं निधाय तस्मिन् यम
 शेषमानीय पूर्वं स्मिन् नवरे राजतरु कर्म निधाय धर्मसि सुधर्ममेत्य
 स्म ब्रह्माणिधारय क्षत्राणि० विशंधारय । इति तस्मिन् महावीरं प्रति

ष्ठापयति। ओदुंबरा न्यष्टपूर्वस्यादितान् शकलान् आदाय उपयमने आं
 त्का पूष्णेशरसे स्वाहा। ग्रानिभ्यः० प्रतिरेभ्यः० द्यावा पृथिवीभ्यां० पित
 र्यो धर्मपेभ्यः स्वाहा। इति पंचमः कलान् प्रतिमंत्रमाहवनीयेभ्याद
 धाति। षष्ठं महावीरैर्दोग्धेयोरुपयमने चात्का रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वा
 हा। इति पंचशकलमन्त्रप्रतिमंत्रमाहवनीयेभ्यादधाति उदत्युत्तरपूर्व
 याद्वारा तमनन्वीक्षमाणो निरस्याप उपस्पृशेत्। मंत्रोक्ता देवताः।
 एतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता उत्तरं रोहिणं परोडाशं सर्वहुतं। अ
 हर्ज्योतिः के० वा० स्वाहा। इति प्रातः प्रवर्ग्य जुहोति। रात्रिर्ज्योतिः
 के० वा० स्वाहेतिसा यं प्रवर्ग्य आहवनीये जुहोति। अह्ने ज्योतिष इहं

रात्रियै ज्योतिष इदं. अध्वर्युः कांटी समिधं तूष्णीं प्रथमप्रवर्ग्ये। प्रजा
पतय इदं. द्वितीयादिषु। अपी परोमाहो रात्रियै मापो ह्येषा० च सामां
जीः स्वाहा। अग्नय इदं. इति सायं प्रवर्ग्ये। अपी परोमा रात्रिया अ
होमा० जीः स्वाहा। अग्नय इदं. इति प्रातः प्रवर्ग्ये जुहोति। ततो हविः
शवा दुपयमन्ते नाग्निहोत्रं जुहोति। भूस्वाहेति प्रथमे प्रवर्ग्ये प्रात
जुहोति सायं चोत्तमे व्याहृत्यैव मध्यमे यजुर्भ्यामित्येकेषां। प्रकृतौ
व्याहृत्यैव विकृतौ यजुर्भ्याम्। अधना तु ल्यविकल्पः इति भाष्यक
नन्यते। यजुर्होमे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सायं अ
ग्नये ज्योतिष इदं. सूर्यो ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। प्रातः सूर्याय ज्योति

अश्वदो व्याहृतिरामे अग्नयश्च ततः सर्वे सखिजः उपयमनशेषं समुप
 हूय भक्षयति। होतरुपह्वयस्व। ब्रह्मन्नुप० प्रतिस्थातरुप० अग्नीकुप०
 यजमानो नुपह्वयस्व। एवं स्वातिरिक्तानुपह्वयते। उपहृत इति प्रत्यु
 क्तो भक्षयति। हुतं हविर्मधु हविरिंद्रतमग्ने पिता नो० विनो शीम
 हिलामामाहि० स्वीः। इति साक्षाद्यजमानो भक्षयति। अवघ्रेण इत
 रे भक्षयति। भक्षणं तूष्णिष्टस्वर एव समाह्व्य साम ध्यात्। साक्षा
 द्भक्षण एव आचमनं वहिः कुर्यात्। भक्षयित्वा तत उपयमनं प्रति
 प्रक्ष्यात्रे प्रयच्छति तत्प्रतिप्रस्थाता उष्णिष्टस्वरे प्रक्षाल्य अंतर्वेदि
 निदधाति तस्मिन् रुक्माववधा यतत्र मर्दतीरामीय आपो हिष्ठेति तिसृ
 भिः सर्वे सखिजो मोजयंते।

४९

अंतर्वेदिशेषानिनयति। अत्राध्वर्युः प्रजग्ये स्कन्नप्रायश्चित्तं अना
 तातप्रायश्चित्तानि जुहोति। अस्काद्योः पृथिवीमस्का० प्रजानयतु
 स्वाहा॥ यज्ञायेदं। अस्कानेजनिप्राज० निधीमहिस्वाहा॥ द्वितीयां स्क
 न्नप्रायश्चित्ताहुतिं जुहोति। यज्ञायेदं० ततोऽस्तातप्रायश्चित्तानि।
 प्राणायस्वाहा व्यानायस्वाहा अपानायस्वाहा चक्षुषेस्वाहा श्रोत्रा
 यस्वाहा मनसेस्वाहा वाचे सरस्वत्येस्वाहा पूष्णेस्वाहा पूष्णे शरसे
 स्वाहा पूष्णे प्रपथ्यायस्वाहा पूष्णे नरं धियायस्वाहा पूष्णे धृणयेस्वा
 हा पूष्णे नवरुणायस्वाहा पूष्णे सोकेतायस्वाहा इति जुहोति। षष्ठ्यां
 शीखायां अष्टादशानां पाठस्तत्राष्टादश जुहोति। भूस्वाहा भुवः स्वा०

श्रीः

हा नुवः स्वाहा भूभुवः सुवः स्वाहा इति प्रतिमंत्रं। अनन्तात प्रायश्चित्तानि जु
तिहोमंत्रोक्ता देवताः। उपयमने सर्वं परिघर्म्य संस्थाप्य अंतिमे प्रवर्ग्य
एकमौदुंबरं स्नुवमाज्यसहितामाज्यस्थां कीचस्थापयित्वा न्यसरिघ
र्म्यं संस्थाप्य धर्माचसंस्थाप्य मानायानुब्रूहीति प्रेष्यति। होत्रा आयस्मि
स्पष्टवास्ववा इत्युच्यमाने स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः स्वाहा त्वनिक्षत्रे
भ्यः इत्यग्रेणा हवनीयं पत्नी हत्यसंग्राहसंघां निदधाति उत्तम उप
यम्यं पुनर्गृह्णाति। ततः सर्वं शिन्नो वातः पवतामि त्युत्तसेना तु वा केन
शांतिं कुर्वेति। उत्तमे प्रवर्ग्य उद्भासनानंतरमेव शांतिः प्रवर्ग्यमध्ये
स्तमये कृतांता द्विरस्य शांतिस्तुत्तमेनारंभे इति प्रवर्ग्यप्रयोगः समाप्तः

अथ प्रवर्ग्योद्वासनविधिः प्रवर्ग्यमुद्वासनविध्यन्नजामग्नीधेददाति पक्षो
 ही ब्रह्मणे। धेनुं होत्रे। रुक्मावर्क्यवे। वासु प्रस्तोत्रे। अग्नीदजांतेददामि
 त्वन्धो ही ते ददामीत्येवमादि मंत्रै र्यजमानो ददाति। धेनुर्धर्मदुधेव। अप
 रं खरं पात्रं तरे समोष्य पूर्वसिन्ध्वरे पात्रांतरे समो स्ते निदधाति। अन्यस्मि
 न्पात्र उच्छिष्टं खरं समोष्य दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्य मा जीलीयदेशे
 निदधाति। यथेतत्प्रत्येत्य मे धीमयूरवा नि शारवहा मानि च दायाग्रेणा
 हवनीयं पर्योहृत्य सम्राडा संधां निधाय सम्राडा संदी अग्रेणा हवनी
 यं प्रतिष्ठाप्य प्रवर्ग्यं संस्कृतस्या। ज्यस्य औ दुबयं चतुर्गृहीतं गृही
 ता तं स्नुचमास्य दक्षे धारय पापाः प्राप्सुरवस्तिष्ठ न। धर्मयाते दिवि

शुग्यागायत्रे छंदसिया ब्राह्मणे यावु विधीनेतां० जे स्वाहा। धर्मोयेदं। अ
 परंचतुर्गृहीतं गृहीत्वा भिनो दध्ने धारयमाणः धर्मयाते तरिक्षे शुग्या
 त्रैष्टुभे० यजे स्वाहा। इति जुहोति धर्मोयेदं। अपरंचतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 जानुं दध्ने धारयमाणः धर्मयाते पृथिव्यां शुग्या जा० यजे स्वाहा। ध
 र्मोयेदं। उषयमनस्रुकुस्रुवा ज्यस्था लीना उद्धासन होमानंतरं त्रया
 णामुद्धासनं। अथ वेदानीमेवाग्निमेहोमार्धं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सु
 चमेवस्थापयेत्। अन्यैः पात्रैः सह निदध्यात्। एतस्मिन्काले प्र
 तिप्रस्थाता अहतेन च दग्दशेन वा सखापरिश्रिते देशे। अनुनोद्या
 नुमतिरनुमते स्वमिति द्वाभ्यां पत्नीमुदानयति आसंदो मग्रेण प्रा

ग्वंशं स्वरावनुहरंति । उद्धिष्टं स्वरं दक्षिणतः परमुत्तरतः । अंतर्वेदि द्वौ पा-
 दौ यथा तथा प्रतिष्ठाप्य ब्रह्मयजमानो दक्षिणतस्तिष्ठतः पश्चादपरेतिष्ठ-
 त् । ततः प्रस्तोतः सामानि गायेति संप्रेष्यति । सह पल्यायंति । दिवस्त्वा
 परस्याया अंतरिक्षस्य तनुवः पाहिष्टुं व्यसे । इति प्रथममभिप्रव्रजंति
 गानदेशात् । ततो मध्यदेशे आसं दी निधाय । प्रस्तोतः सामानि गाये-
 तिसंप्रेष्यति । ब्रह्मणस्त्वा परस्यायाः क्ष० वि० व्यसे । सामो निधनमुपे-
 त्य द्वितीयमभिप्रव्रजंति । उद्दासनसमीपदेशे आसं दी निधाय प्रस्तोतः
 सामानि गायेति संप्रेष्यति । प्राणस्यत्वा परस्याये च क्षु० श्रो० व्यसे ।
 इति तृतीयमभिप्रव्रजंति । अपरेणोत्तरवेदि प्रत्यासनं देशे आसं निधा-
 ति

यप्रस्तोतर्वर्षाहारं सामगायेद्वा होत्रीयं सामगायेतिसंप्रेष्यति। इष्टाहो
 त्रीयस्य साम्नो निधनमुपेत्य न वर्षाहारस्य। उष्टिष्टं स्वरमाहृत्य माजो
 लीयदेशे निदधाति। मदंतीभिः पूरितमुदकुंभं तूलीमादाय वल्गुरसि शं
 युधायाः शिशुर्जनधायाः शोचवक्षिपरिचवक्षि इति प्रदक्षिणमुत्तरवे
 दिं त्रिःपरिष्वेचनपर्येति सकृदेव मंत्रः निधाय कुंभं पुनरादाया परिष्वे
 चनप्रतिपर्येति। चतुस्त्राक्तेर्नाभिः कृतस्य स दोविश्वायुः शर्म सप्रथाः
 इति रवरातुपनिवपति। अपद्वेषो अपस्करो न्यद्वतस्य सश्चिभ। इति
 माजोलीये देशे उष्टिष्टं स्वरं युप्यतास्मि न्यहिरण्यो मदंतीभिः पा
 णी प्रक्षाल्य उत्तरवेद्यां हिरण्यं शकले निधाय देवपुरश्चरत्

संध्यासंख्येति तस्मिन् प्रचरणीयं महावीरमुपावहरत्येवं द्वितीयं तृतीयं च न
 पुनर्हिरण्यशकलं। द्वितीयं तृतीयौ पूर्णपरो दक्षिणे त्तरो वातुली मितरा
 णियथा संभवमुपावहरति तेषां हिरण्यशकलनिधानं। तैरुद्धासितैः परिमं
 उलं सर्वत आदित्यरूपमेव करोति। महीनां पयोसि विहितं देवत्रा ज्योतिर्भा
 असीति प्रचरणीये महावीरे आज्यमानीया वनस्पतानामेव धीनां
 रस इति तत्रैव मध्वानीय। वाजिनं त्वा वाजिनो वनयाभः उर्ध्वमनः सुव
 र्गा इति दध्या नयति। एवं महीनां पयोसीत्यदि द्वितीये तथैव तृतीये आ
 नयति। अपि वा आज्यमेव प्रथमे आनयति मधु द्वितीये दधितृतीये
 घर्मे तत्ते न्नमेतत्पुरीषं० व्यासिषी महि इति दध्या मधु मिश्रेण प्र

तिपात्रं मंत्रमावृत्य बिल्वं त्रिपात्राणि पूरयति । सकृन्मंत्रमुक्त्वा अवि-
 लानि पात्राणि दध्ना मधुमिश्रेण प्रोक्षति । अर्धेन मुपतिष्ठते । रंतिना
 मासि दिव्यो गंधर्वः तस्य । व्यसौ यो रमा । व्यसः । इति सर्वेषामुपस्था-
 नमंत्रः । अथ यजमानः अति क्रददृष्या हरिः । महां । इन्द्रो दक्षं परिजाना-
 दहीनं । इत्युपस्थाप्य । एतत्त्वमिति प्रदक्षिणामावर्त्तते । एतत्वं देव घ-
 र्भे देवो देवो नुपागाः । इति । इदमहमि त्युपपद्ये वर्त्तते । इदमहं मनुष्यो
 मनुष्यो नृसौमपी । लयस्यो धेनु । इति यजमानस्य मंत्रः । सुमित्रान-
 आप ओष्धयः स्यं । द्विष्यः । इति मार्जालीये देहो स पत्नी कामा र्जयं-
 ते । उद्धयंतं मम स्यसि पतिरुत्तम । इत्यादित्यमुपस्थाप्य अनवेक्ष-

माणायधेतं प्रत्येत्सपूर्वेणद्वारेण प्राग्वंशं प्रविशंति। अध्वर्युरपरेण गा
 हेपत्यमुपविश्य ओदुंबरीं समिधमाधाय ओदुंबरीं उपयमन्यां स्नुचिच
 नं (तुर्गही गृहीत्वा) उदुत्सं जातवे० सूर्यं रवाहा। सूर्यायेदं चित्रंदे० अश्वस्वा
 हा सूर्यादये० इति द्वे आहुती हुत्वा उद्वाहितेषु प्रवर्ग्य पात्रेषु तां स्नुचं प्र
 क्षिप्य स्नुवमाज्यस्थाल्यावपि वायधेतं प्रत्येत्य। इमं भूषुत्य मरुमभ्य
 स० अथ प्रवोचः। इत्याहवनीयमुपतिष्ठते। गार्हपत्यं वा। एतस्मिन्काले
 सर्वमदंतीरुपस्थं शययथायतनमासीनाः उत्तमेनातुवाक्लिशातिकु
 वेति। इति प्रवर्ग्योद्वासनप्रयोगः समाप्तः प्रवर्ग्यश्च अधोपसद
 स्तत्र प्रक्रमयति। यदा तिथ्याया बहिस्तिदुपसदा तदग्रीवोमीयस्य

ते एव ऐक्ष्वती विधृती धृते एव परिधयः स एव प्रस्तरः स्तीर्णमेव प्रस्तरव
 हिः आतिथ्या परिहिता एव परिधय उपसल्लुभवंति उपसदस्तं त्रं व्या
 रव्यास्पामस्तस्या माज्यं हविरग्निः सोमो विलुर्देवता उपांशु याजेन कल्पो
 व्याख्यातः अग्नीनन्वाधाय ममाग्ने वर्चः अद्य यताय शमा मूर्जय धातिधि
 ओपसदं हविः परिभोजनीयं लुब्धोऽश्वदा रुमिधमं सेन ह्यतिथि
 कृत्वा रू० ततस्त्वा रं षोडशधा सं० ता० एका रं समिधं यता युरनुसे चरा०
 उपवेष्टु संभरा मिष्टु संभता० वेदं कृत्वा परिस्तीर्य नो भाव ग्री कर्मणे वा
 यज्ञस्य सदने आज्यपात्राणि प्रयुनक्ति० स्वयमग्नि होत्र हवणीस्तु
 वं जुहूं उपभृतं ध्रुवां आज्यस्थाली निर्वपणस्थाली वेदं वेदाग्राणि च

५४

यथार्थं प्रयुनक्ति। न ब्रह्मवर्षावाचस्पतरत्यादि ब्रह्मणः पवित्रे कृत्वा य
 जमानवान् यध्वः कस्वा- अध्वर्युः सं विशाताः दक्षायः देवो वः। अपो दे
 वीः ब्रह्मन् प्रोक्षिष्यामि शुधध्वं अध्वर्यु यजमानो वान् विसृजेते वेदो
 भिमर्शनं संमार्जनं च न विद्यते। देवस्य त्वेति स्फुप्तादानादिलोमभ्यभा
 स्तीर्या वहिभ्यः स्तं वयजर्हरणां तं कृत्वा पूर्वपदि ग्राहं परिगृह्य उद्धन
 न खननेन विद्यते श्मामिति न संप्रेष्यति। ब्रह्माणामासं चोत्तरं परि
 ग्राहं परिगृह्य धावासीति न संमार्ष्टि पुरा कूरस्येत्यभिमं त्र्यभूमि
 मूलैस्तु तैमोक्षणीरासादयेध्वमपुसाद्यसेमाभनादिना प्रतिप
 द्यते न प्राशि त्रनास्त्यन्वाहाय दिवः शिल्पमिति कृतं अग्ने गृहपतरे

स्यादिमवतिप्रोक्षण्युत्पन्नानां ते कृते आज्यग्रहणकाले सुप्रजास्त्वायेति
 ध्रुवायामेव गृह्णाति । उत्करादन्यत्र ध्रुवां स्यादयित्वा प्रकृतिवदाज्यस्था
 लीमेवोपोद्गृह्य प्रोक्षणीरमिमं न्यजेत्प्राणायामं न्यप्रसूते इध्मपे
 दिन्व प्रोक्ष्य प्रोक्षणीशेषं निनीय यजमाने प्राणापानाविति पवि
 त्रे अपि सृज्य आहवनीयमभिमन्त्र्य वीति होत्रमिति दक्षिणारसमि
 धमाधाय ध्रुवासीति ध्रुवां स्यादयित्वा सप्तमोऽसीति स्नुवं स्यादयति ।
 तत आज्यस्थाली ततो ध्रुवामभिमन्त्रयते । एषा सप्तदक्षु कृतस्य लो
 केतां विष्णो पा० नियं० विष्णुसिर्वैश्वं धाम प्रजापत्यं इत्याज्या
 मभिमन्त्रयते । यजमानः अयं यज्ञः विरुध्यं बतुर्होता अध्वर्युः

वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः संप्रेष्यति। नवधेधमं प्रतिविभज्य प्रथम
 योः प्रणवयोः द्वे द्वे समिधा वा दधाति तृतीये एकां चतुर्थं पंचमयो द्वे
 द्वे षष्ठे चैकां तथा सप्तमाष्टमयो द्वे द्वे एकां नवमे एवं सर्वमिधममा
 दधाति नास्ति देवाः पितरः चित्तिः सुगादिया जमानमस्त्येव० ओ
 ऋसुदेवता सुता वल्काले वेदेना हवनीयं त्रिरूपवाज्य प्रजापतय
 इति स्नुवाधारमाधार्य गीदिति संप्रेष्यति। आग्नीध्रेण सपरिधि
 के आहवनीये संप्रेष्यते प्रवरं प्रवृणोते। आश्रावय अस्तुः स्यादहो
 तरिति महापितृयज्ञवत् यजमानस्य न देवाः पितरः मा देवेष्वित्ये
 व जपः अग्निर्हीता ध्रुवा यो अष्टौ जुहुः चतुरूपमतिचगहीत्वा जु

रूपमतावादाय सकृदतिक्रम्याग्नेयेतु ब्रूहि आश्राव्यप्रत्याश्राविते ग्निं य
 जेष्वदृक्ते धं जुहोति यजमा० अग्नये इदं दधि रसि० सोमायानु ब्रूहि
 आश्राव्यप्रत्याश्राविते वषट्कृते वशिष्ठार्धं जुहोति सोमायेदं दधि
 र० यदुपभतितं जुहोतु माना यविल्लवैतु ब्रू० विल्लवज० वषट्कृते जु
 होति विल्लव इदं दधिर० प्रत्याक्रम्य संमार्गे तु स्त्री प्रतिपाद्या पूर्वा
 दाज्या सुवेणादाय याते अग्नेयाशयातनूर्वर्षिष्ठा ग० वधी० स्वा
 हा सुवेणाज्यं जुहोति अग्नये पाशया येतन्वा इदं अग्नीन्मदस्यापा
 श्यादिनिष्कृवातं प्रतिपद्यते ब्रह्माप्रतिनिष्क्रामति मदं तीभिः पा
 णी० प्रक्षाल्यते राजानं विस्त्र० स यत्पाप्याययंति निष्कृवंते न यथा

पुरस्तादक्षिणोत्तानैःपूर्वाह्ने सव्योत्तानैरपराह्ने अग्नीदेवपत्नीव्योच
 क्ष्वसुब्रह्मण्यसुब्रह्मण्ययोमाक्त्रियेति संप्रेष्यति. वाग्वायोः पत्नीत्यपरे
 ण गार्हपत्यमुपविश्याग्नीध्रो देवपत्नीव्योचक्षे सेनेन्द्रस्य धेनेति वा सुब्र
 ह्मण्यसुब्रह्मण्यामाक्त्रियेत्यनूपसदसेतानि क्रियन्ते यजमानः दैक्ष्य
 परिमाणमेतदहर्जतं भवति. याते अग्ने रुद्रियास्तनूस्तयानः पाहितरया
 स्ते स्वाहेति व्रतयति. चतुस्तनूरात्रौ त्रिस्तनू मध्यमे रुद्रि त्रिस्तनूरा
 त्रौ एकस्तनूमुत्तमे रुद्रिः श्वाचा च मनाद्यर्था मदंतीभिः करोतीति इत आ
 रभ्य व्रतविधिस्तु उरु व्यावा असीति कार्त्स्न्यं व्रतप्रदानमनुमंत्रयते.
 देवीधियं मनामह इति पाणी प्रक्षालयते. याते अग्ने रुद्रियास्तनूरिति

व्रतस्मृति-उपसंस्तुती स्वाद्विवानुजतस्याविधानात् सायं प्रायश्चित्तं कृत्वा
 नुजतयेत्। एवं त्र्यहं सायं प्रातः प्रवर्ग्योपसङ्गा प्रचरति सुपूर्वोक्तिकीभ्यां
 स्वपरा कृत्वा अपरा कृत्वा कीभ्यां याते अग्नेयाशयातनूरिति प्रथमे हनि सा
 यं प्रातः सुवप्रदानं जुहोति। याते अग्ने रजाशया तनूरिति द्वितीये या
 ते अग्ने हराशयातनूरिति तृतीये मध्यमे हनि पूर्वोक्तिकीभ्यां प्रवर्ग्यो
 पसङ्गा प्रचर्य याते अग्ने रजाशयातनूरिति सुवर्गेणोपसदं जुहोति।
 अग्नये रजाशया येतन्नाइदं अग्नी नमदं त्यादिरसनेद्रस्येत्यादिपुली
 व्याख्याने जाते अथ महावेद्यादिमानं अग्रेण प्राग्वंशं त्रीन्प्रा
 चः प्रक्रमान् क्रम्य शं कुंतिहंति सप्तशतार्धे वेदेः अत्र प्रक्रमशब्देन

पादद्वयं त्रयं वा गृह्यते वेदं कला विमोक्षोपयस्वती देवाः क्षेमो अस्तु नः
इति ततः षट्त्रिंशत्पञ्चः प्रक्रमान् प्रक्रम्य शंकुं निरुति सपूर्वार्धे वेदेः
चतुःपञ्चशोऽष्टक्रमा मुभयतः पाशो रज्जुं कर्त्तुं दितः पञ्चदश प्रक्रमे
व्युनिरांष्ट्रनमो कर्त्तुं धार्थं कलापूर्वोपरयोः शङ्कोः प्रतिमुच्य दक्षिण
त आकृष्य तत्र शंकुं निरुत्य तथैवोत्तरतस्ते श्रोण्यो विपर्यस्य पाशौ
तथैवाकृष्य द्वादश दक्षिणतस्तथैवोत्तरतः शंकुं निरुति तावंसौ
तदिदं फलत उक्तं भाष्यकृद्भिः पञ्चार्धाष्ट्रकोः पञ्चदश दक्षिणतः
पञ्चदशोत्तरतः प्रक्रम्य शंकुं निरुति ते श्रोणी पूर्वार्धाष्ट्रको द्वादश
दक्षिणतो द्वादशोत्तरतः प्रक्रमानां क्रम्य शंकुं निरुति तावंसौ पदैस्तु

त्रिविधैर्वेदिः प्रक्रमेण पि मीयते आदौ हुताशने द्या सुचंद्रनेत्रे निशा
 करे वृद्धिः सागरदृग् दृष्टुचंद्रे वह्नौ युगे द्वयोः गच्छमायां शंकनः स्था
 प्याः पदे ध्वजे चतुर्दश। पदद्वादशसंख्या स्यात्प्राश्नमानी तु मानतः
 तिर्यग्माना नीघोऽंशः स्यादक्षणां विंशतिरिष्यते। आदौ शंकौ च
 तुर्ये च श्रोण्यो पंचदशस्वयं द्वितीयसंख्योः श्रोण्यो सदसो द
 क्षिणो तरे दशस्विष्ट सुतद्वार्येष्टमाभित एकयोः। धिष्ठ्या
 स्तृतीये प्रादेशाक्षेत्राः प्रादेशा मध्यगाः चतुर्थे नवमे च
 सौ सदसः पूर्ववन्मितौ दक्षिण द्वार्ययोर्मध्ये मोदुं बर्यव
 दः स्मृतः। पंचमादश माह्नी च धां गुणैः प्रजापतौ षष्ठैकादशयोर्धानः

श्रोणीषट्स्थथसप्तमात् द्वादशाच्चाश्विंसाधेधिल्लोस्तोधिचली
 ययोः अष्टमोपांत्ययोधीयंगुहस्याङ्गुलाधिके। पंचारत्निप्रमाणंत
 सर्वतोमंडपः स्मृतः अंतिमेनवमेवैवमुत्करोमनुषुस्मृतः। तयोर्व्येस्य
 स्थपाशौतुवेद्यं सौरविषुस्मृतौ। षष्ठैकादशयोरसौहविधानस्यपू
 र्ववत् द्वादशादमितश्रोण्यौतलसंख्यागुणो क्रमात् प्रत्यक्रयोद
 न शानूनखावसौतुपूर्ववत् एकदिन्युत्तरावेदिरेषादशोपदास्मृता
 प्रक्रमैः क्रमितावेदिर्यदावेदिस्तदैत्तराः प्रक्रमैर्दशभिर्मयायुगमा
 ल्युभयोर्भवेत्। सर्वतोयुगमात्रीस्यात्तद्विष्टं चतुरंगुलं वेदोसिये
 भूयाः। वेदंकुलोवेदाग्राणिप्रस्तातानिनिधाय विमिश्रित्वापय मोअ

सुनः। इति षड्विंशत्या चः प्रक्रमान् प्रक्रम्य शंकुं निरुतीत्यादि। वेदेन वेदिं च
 जमान इदं तस्यै० चतुःशिरवंतः० वेदेन वेदिं ब्रूती० वेदेन वेदिं० अ० देवस्य त्वा०
 स्फ्यमादाय प्राकृतादन्यमेव स्फ्यं० उत्कृते सन्त्यस्ता निवेदिकरणा नियथा
 रूपमिति वचनादुत्कृते निर्व्यापाराणामुपरश्चानि प्रतीतेः प्राकृतस्फ्यस्याप
 सादादिषु विनियोगात्० इन्द्रस्य बहिर० सहरत्र भवति० पृथिव्यै वर्मासि०
 यजमा० योमा हृदा० अध्व० पृथिवि देव यजनीत्यादि सतमसीति पूर्वं
 परिग्रहः यजमा० बृहस्पते परिगृह्णाणवे० अध्व० इमानेराः क० अपह
 तोररुः यज० यदुं हंत० देवस्य० एव महावेदिं कृत्वा वेदिकरणादीनि
 विघनादीनि प्रशोतानि निधाय सस्येनोत्तरं वेदिं करोति पूर्वाध्वं वेदेर्युगा

बहुषि

वययावकाशमवशिष्यार्धं बहिर्वैद्यधर्मं ते वेदितत्र प्रथं त्रक्रमात्रे
संचरंत्यत्काशम्ययोत्तरवेदिमिमीते पुरस्तादुदगग्रांशम्यां निधाय
त्यादिपशुवेदिवधेनापरिवासयतीत्यंतं चाल्वालेन वेदिमानेन क्रि
यते बह्वैव वस्तु जानुदघ्नः त्रिवितस्तो वास्वी क्रियते याति कैः तद्विचार्य
त्रिस्तनव्रतं प्रयच्छति उरुव्यचा असिः देवी धियं याते अग्ने अथा
पराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्यो पसद्ग्रां प्रचर्य याते अग्नेरजाशयातनूर्वः धीं
स्वाहा अग्नयेरजाशयायै तन्वा इदं अग्नीन्मदंत्यादि सेनेंद्रस्यांतं अ
ग्नी ज्योतिष्मतः याः पशूनां व्रतं कणुत द्विस्तनंदो हयित्वा प्रयच्छति उ
त्तमेहनि अग्नी ज्योतिर्याः पशूनां व्रतं कणुत उत्तमाभ्यां पूर्वाह्णिकीभ्यां

प्रवर्ग्यो पसङ्गा प्रचर्येयाते अग्ने हरा शया तनूर्वे० धीः स्वाहा अग्ने ये ह
 रा शया ये तन्वा० एकस्तनस्य तस्थोर्ध्वं त यति तदानी मेवापरा हिकीभ्या
 प्रवर्ग्यो पसङ्गा प्रचरति सायमुपसद्यपि याते अग्ने हरा शयेत्यनेनैवो
 पसदं जुहोति उत्तमापरा हिक प्रवर्ग्येण प्रचर्य प्रवर्ग्यमुदास्या पसदं
 पशुवा दुपैति प्रवर्ग्याद्वा सतं च प्रवर्ग्यमुदास्यथिष्यन्नित्यादि शान्तिकर
 णांति प्रवर्ग्य प्रकरण एवाभिहितं तस्मिन्कृते उपसदान्च प्रचर्यस्तनस्या
 र्ध्वं तं प्रदाय अग्नेरादितानि प्रणयति तद्यथानिरुद्ध पशुबंधे आहव
 नीयेग्निप्रणयनान्यादी ज्येत्यादि मन्त्रेण शारवा माहृत्या मिक्षाय मेत्रावे
 रुण्ये स्वाहा यंदो तूष्णीं ब्रह्मण पाकृत्य मन्त्रेण शारवा मुपगृह्णति अग्नि

वलुत्तरं परिग्राहं परिदृष्टाति. ब्रह्मनुत्तरं० वसवस्त्वा. बृहस्पते. धाअसि.
 पुराकूरस्य. भूमिर्भूत्वेत्येतदंतेकृते. सुत्यार्थानिकाष्ठानिमाहावेदिकं
 चबर्हिस्तेपकुप्तं भवति. तूष्णीकाभिरद्भिः काष्ठानि वेदिचबर्हिश्चानिस्त्रिः
 प्रोक्षति तूष्णीं बर्हिषा वेदिं स्तृणाति. उपरवादिस्थानं परिहृत्य यथा
 दक्षी पूर्णमासयोः आघाये अग्निमिंधुते स्त० युवास्खाशति स्तरणीमे
 कैसमामनंति। अथवा धिल्योपस्थानात्तश्चात् चतुर्थः पटलः॥ उप
 कुप्ते शकटे मंडलं चक्रं प्रयुक्तपूर्वतयोः पुराणान्गं धीन्विस्त्रस्य प्रक्षा
 ल्य नवा कुर्वति छुदिष्मती योग्यकृते योग्ये कलाग्रेण प्राग्वेशमवस्था
 प्य औत्तरवेदिकं परिस्तीर्य परिषिञ्च्य। जुंजते मनउत जुंजते० परिष्टु

धृतिः स्वाहा॥ ॐ न खेदिके जुहोति स वित्र इदं देवभूतो देवेष्वाघोषे
 था० मसद्वशी॥ इति पदतृतीयरेयकदेशेन पली दक्षिणस्य हविर्धानि
 स्य दक्षिणा मक्षधुरदक्षिणे न हस्तेनोत्तानेन सह नमंत्रेणान्निः पराची
 नमुपानत्तेवमुत्तरस्या॥ शुष्के पदे जाज्येन संयुत्य नष्टे व्याज्येनैवा
 नक्ति॥ दक्षिणतो ब्रह्मयजमाना ववतिष्ठते दक्षिणस्य हविर्धानस्य
 पश्चादध्वर्युः उत्तरस्य पश्चात्प्रतिप्रस्थाता वतिष्ठते॥ अध्वर्युः ह
 विर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामनुब्रूहीतिसंप्रेष्यति त्रिरनूक्तायां
 प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती॥ ॐ जीहुरंतं॥ इति समुद्रतः प्राची प्रवर्त्त
 यन्ति मंत्रस्तूभयो रवायद्यद्वा उत्सर्जन्तु नानुदुर्गोऽवदेत्यभि मंत्रयतै यत्र देदि
 मवक्रामतस्त

दक्षिणस्य हविर्धो नस्योत्तरस्यां वर्त्तन्त्यां तथैव प्रतिप्रस्थातोत्तरस्यां वर्त्तन्त्यां
 वर्त्तन्ति निवेद्यंते हिरण्यं निधाय परिस्तीर्य पारिविच्य इदं विष्णुर्वि० सुरेस्वा
 हा विष्णुवरदं० इ० वि० होमधर्मे ण जु हो ति० इरावती धेनुमतो हि भूत ५० र
 पथिवीममितोमदूरैः स्वाहा विष्णवे इदं० अपजन्यं भयं नुद अपच० सोम
 स्य गच्छतमिन्द्रस्य सप्त सदा इति पश्चाद्धैवेदेर्विलती यदेवो वर्त्तस्योः पा
 र्त्तिस्य दधन् दक्षिणेन प्रपदेन पांसूनुदूहति होता ध्वर्यु र्यजमानो ज्ञा
 वा अपरे णोत्तरवेदिं त्रीन् प्रतीचः प्रक्रमान् प्रक्रम्य अत्र रमेधां वर्त्तन्त्ये
 धिव्याः अश्वितः पृष्ठान् नम्यस्ये चक्रनाभ्याधारे फलके स्थापयतः
 यथा हविर्धो नयो रंतरालं यथार्थं प्रयोजनाय समं भवति तथा हविर्धो

नयोरंतरालं कुरुतः अध्वर्युर्दक्षिणस्य प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य एवं सर्वत्रा
पि अध्वर्युर्दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य कर्माणि कुरु
तः। वैल्वमसि विलुप्तोत्तमातु। इत्युपस्तंभनाभ्यां काष्ठाभ्यां शक
टे उपस्तंभतः पुरस्तादुन्नते भवतः स्थापनानंतरं ब्रह्माय धेतं प्र
त्येत्य अंतरं च। बालोत्करो प्रपद्य प्रविश्या परे जोत्तरवेदिमतिक्र
म्यवान् स्पत इत्यादि धर्मणा दक्षिणत उपविशति। अध्वर्युर्दिवो वा वि
लुप्तवा दृष्टिव्याम० णादोत सप्तात्। दक्षिणस्य हविर्धानस्य दक्षि
णं कर्णातर्द ईद्वयोः संधानकालस्य दक्षिणानां अपरेणामेथीनि
हन्ति। प्रतिस्थाता विष्णोर्दुर्कं वीर्जं निप्रवोच्यः० धोरुगायन उत्त

रस्योत्तरं कर्णो तर्दं अपरेण प्रतिप्रस्थाता मेथी निहंति विष्णोर्ध्वो वासिमो इति
 तयोर्मेथ्योः शकटयोश्चैव धीतः। विष्णोर्ध्वो सोतिग्रंथी कुरुतस्तौ प्रस्ता
 तौ भवतः उर्ध्वाः शम्याः समुत्कृष्टाद्याः प्रवेष्ट्या परिवेष्ट्यतोष्ठपथम
 परेत्याः पर्यतेषु प्रांतेषु भवायना भवति तथा सुष्टु धुनुतो यथाग्रेण ख
 रः संचरो भवति यथा सुष्टु पर्यत्याः पर्यतेषु प्रांतेषु भवायना भवति
 तथा सुष्टु स्थूणांस्तंभान्सकर्णो न्दक्षिणे भागे पूर्वद्वारे नारम्य पश्चाद्वा
 रपर्येतमध्वर्युः पश्चाद्द्वारमारम्य पूर्वद्वारपर्येतं प्रतिप्रस्थाता। अग्रे
 ण हविर्धाने स्थूणां निहस्य तयोर्हविर्धानयो रुदगग्रं वंशं निधाय उद
 ग्रं द्वा रस्यो परिष्टादा धास्यमानेभ्योर्वशोभ्योऽधस्तादेव क्रण दोनद

धाति। तयो रिति निर्देशात् द्वयोरप्येक एव दीर्घः इतरासंस्थूणासु कर्णे
 \प्रांचो वंशाना धायो दीचो वंशाना दधाति। विलोः पृष्ठमसीति मध्य
 मं छदिरधिनिदधाति। इतराणि चावृत्ततूष्णी वा। विलो रराट्मसी
 ति पुरस्ताद्वारबाहोरुपरि वंशं राट्संज्ञं अधिनिदधाति। ततो ह
 विधाने परिश्रयात्। तेजनी रराट् प्री की प्राच्यनुकाडामध्ये विष्नुता
 नावंशे बध्नाति। विलोः श्र्यत्रे स्थाः इति रराट् दक्षिणोत्तरावसौव्य
 वास्यति। कटास्तेजनी श्र्वप्रवृत्त छदिवामंतरालेष्वच
 वस्यति। तानंतर्वीक्ष्य इत्याचक्षते। परित्वा गिर्वणो गिर इ० भवतु जुष्टयः
 दक्षिणत उत्तरतश्चाध्वर्युः प्रतिप्रस्थापारो ह विधाने परिश्रयतः दक्षिणपूर्वस्था
 दक्षिणपूर्वाधो आस्य दक्षिणा

६३

पर्यतेपरिश्रयस्य ध्वर्युः उत्तरापरस्याद्वारस्थूणाया आरभ्योत्तरकृत्स्नः
 प्रतिप्रस्थातापरिश्रयति। पूर्वमपरंचद्वारेकुरुतः अध्वर्युर्दक्षिणाद्वारे
 मेथीपरिवीव्यति। प्रतिप्रस्थातोत्तरां। विलोः स्यूरसीतिद्विःसीव्यतः
 विलोर्ध्रुवोसीतिग्रंथीकुरुतस्तौ प्रस्तातौ भवतः वैल्वमसि विल्ववेले
 तिसंमितमवग्रशतः। प्रतद्विल्वस्तवतेवीर्या० वनानि विश्वा। इति सं
 मिताहुविधानास्माहुः पनिक्रामतः उपनिक्रम्यवाजपतः त्रीन्त्रा
 च। प्रक्रमान्प्रक्रम्यजपतइत्येकेषां अथोपरवाः। दक्षिणस्य ह
 विधानिरस्य पुरोक्षंचत्वारोपरवा भवन्ति। अवांतरदेशेषु प्रादेशामुखाः
 प्रादेशांतस्यादाबाहुमानानिम्नाः सत्तष्ठा अधस्तात् उपरिष्ठादि

धृताः पृथग्भूताः। तान्करोति। देवस्यत्वा० रताभ्यामाददेभिरसिनारि
 रासि। इत्यभिमादाय। परिलिखितं रतः परिलिख्यमइदमस्यग्रीवा
 अपिकंतामि। इति पूर्वयोरुपरवयोर्दक्षिणमादौभिः प्रदक्षिणं परि
 लिख्य एवमितरान् अपरयोर्दक्षिणं परिलिखत्यपरयोरुत्तरं पूर्व
 योरुत्तरं परिलिखत्येवमनुपूर्वाण्येषां कर्मानि क्रियन्ते। परिलि
 खने सर्वत्रोदकस्पर्शनं। रक्षोहणो वलगाहनो वैष्णवान्स्वनामि।
 इति प्रत्येकं मंत्रमुक्त्वा चतुरः स्वनति क्रमेण अपउपस्पृश्य। र
 क्षोहणो वलगाहनो वैष्णवां निषिदामि। इति चतुः क्रमेण योः स्पृ
 निषिदति। बाहुमानान्स्वात्वा। बहून्सीत्यभिप्रहरत्यपउपस्पृ

६४

३५। विडोरोसि स पलहेति बाहुमुपावहरति बाहुना। इदमहंतं वल्लगमुं
 द्वपामियन्नः समानो यमसमानो निचखान। इतितस्मात्पांसूनुदपति।
 इदमेवमधरं करोमियोः समानो यो समानो रातीयति। इति हरेहेनोप
 रावि वलेव बाधते। निरस्तो वल्लगः इति हरति। अववाडो दुदस्युः इ
 तियत्रवरं करिष्यन्भवति तस्मिन्देशे दक्षिणस्य हविर्धाने रस्या
 ग्रेणोपस्तंभनं निवपति। गायत्रेण घृदसा ववाडो वल्लगः इत्युप
 राविलेभ्यानिगृह्णाति। बृहन्नरसीत्यन्यस्मिन्नुपरं वेभिः प्रह
 त्यापउपस्पृश्य। सम्राडसि भ्रातृव्यहेति बाहुमुपावहरति। बाहु
 वा। इदमहंतं व० निचखान। इति पांसूनुदपति। इदमेवमधरं क०

श्री.

योन्तीयति। इत्युपरव बिलेव बाधते। निरस्तो वलगः इति पांसून्हरति। अव
वाढो दुरस्युरिति रवरे निवपति। त्रैष्टुभेन छंदसा ववाढो वलगः इत्युप
रिविगृह्णाति। बृहन्नसीतिततो न्यस्मिन्नुपरेव भिंप्रहृत्या पउपस्य इया
स्वराऽस्य भिमातिहेति बाहुमुपस्य हरति। इदमहं तं वलगमु० निचरवा
न। इति पांसूनुद्वपति। इदमेनमधुरकरो मियो० तीप्ति। उपरव बिले
व बाधते। निरस्तो वलगः इति पांसून्हरति। अववाढो दुरस्युरिति रव
रे निवपति। जागतेन छंदसा ववाढो वलगः इत्युपरिविगृह्णाति। बृ
हन्नसीतिततो न्यस्मिन्नुपरेव भिंप्रहृत्या पउपस्य इया। विश्वेराडसि
विश्वासा नाट्टाणां हंता। बाहुपां चरति। इदमहं तं वलगमु० निचरवा

६५

पांसूनुद्वपति। इदमेनं भ० तीयति। इत्युपरवविलेबबाधते। निरस्तोवल्लग
 इति पांसूनुद्वपति। अबबोढोदुरस्युरिति खरेनिवपति। आनुष्टुभेन छंद
 साववाढोवल्लगः इत्युपरिविगल्लति। यजमानः विराडसि संपल्ल हेति
 पूर्वयोर्दक्षिणमुपरवमवमृशति। अध्वर्युः सम्राडसि भ्रातव्य हेति अ
 परयो रुरुत्तरमवमृशति। इमाना युषेव च देवानां निधिरसि द्वेषो य
 वनो सुयोध्यस्मद्वेषाः सियातिकनिचक्रम देवानामिदं निहतं यदस्त्य
 धाभाहिप्रदिशश्चतस्रः कर्णवानो अन्याः अधरास्सपल्लान्। इत्यधस्ता
 त्समृशते। किमत्रेत्यध्वर्युः पृथ्वति। भद्रमिति यजमानः प्रत्याह। तन्नो
 सहेत्यध्वर्युः यजमानः खराडस्य भिमाति हेति अपरयोर्दक्षिणम

हिंसोऽप्र वमृशति। अध्वर्युः विश्वा राउसि विश्वासां नावृणां हंता। पूर्वयो रु
 त्तरम वमृशति। इमा मायुषे वर्चसे च देवानां० अधरा न्यपलानित्यध
 स्तासंभृशतः यजमानः किमत्रेति पृच्छति अध्वर्युर्भद्रमित्याह।
 यजमानस्तन्म इत्याह। अध्वर्युः रक्षो हणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्वा
 निति सकृन्मंत्रेण यवमतीमिरद्विरुपरवाः स्त्रिः प्रोक्षति। रक्षो हणो
 वलगहनो वनयामि वैष्वा निति चतुर्यवमती रपो वनयति। यवो सि
 यवयास्मद्वेधो यवयारातीः इति यावान् आस्यति। रक्षो हणो वलग
 हनो भिजुहो मि वैष्वा न्त्वाह चतुः वैधवेभ्यश्परवेभ्यश्दं० ओदुंबरेका
 र्म र्थ मधेपालाशे वा संतृणो अथि यवण फलके रक्षो हणो वलगहनो प्रो

क्षामिवैष्णवी इत्यधियवणफलके प्रोक्षति। अधिवर्णवैफलके पृथुमु
 खे संहिते पुरस्तात्समापिकर्त्तव्यं पञ्चाद्वैरुलेन चतुरंगुलेन वा पञ्चादस
 न्निहिते असंतमे कपाटवत्फलके पञ्चादुपरिष्ठादभितस्तक्षणेन
 संस्कृते धनुषी श्वाकारणे उपरवमंडलविस्तीर्णे लक्षद्यातिविशेषः
 तद्वत्सु ये अंते धनुराकृती तथोपरवाणां पुरस्ताद्भागो दीर्घं सुखत्वेन
 संहिते अग्रे यस्तू चोपरवभागे। रक्षोरुणौ वलगहनावुपदधामि।
 वैष्णवी इति सकृन्मन्त्रमुक्ते प्रागग्राभ्यां फलकाभ्यां द्वौ दक्षिणेन फल
 केन दक्षिणोद्वावुपरवोत्तरेणोत्तरो द्वौ अपि दधाति। रक्षोरुणौ व
 लगहनी पयूहामिवैष्णवी इति उपरवप्रां सुभिः प्रदक्षिणमुपरवान्मयू

हति। रक्षो हणौ वलगह्नौ परिस्तणामि। वैष्णवी इति परिस्तणाति। रक्षो
 हणौ वलगह्नौ वैष्णवी इत्याधिषवण फलके अभिमंत्रयते। लोहित
 मांडुहं चर्मो परिष्टुल्लोमा सेवना च यथा भुजवायो पात भवति। र
 क्षो हत्वा वलगह्णो क्षामि वैष्णवं इति तच्चर्म प्रोक्षति। रक्षो हत्वा वल
 गह्णामि वैष्णवं। इत्याधिषवण फलके योस्तच्चर्म स्तृणाति। तस्मिन्
 श्वर्मणि चतुरो ग्रावाः प्रति दिशामूर्ध्वसानूना हनन प्रकारान्प्रति
 दिशामुरस्तादारभ्य सादयति पंचमं पृथुते म उपसं सं मध्ये साद
 ति। ब्रह्म न्यसि ब्रह्मा वा ब्रह्मी मिद्राय वा चं वदा इति अत्येकं मंत्र
 मुक्तैर्कैकं सादयति। रक्षो ह्णौ वलगह्णो प्राक्षामि वैष्णवानि

लुपरेग्रावाः संमुखाः कृत्वा ओक्षति। औपरवस्यपुरीषस्याग्रेणोपस्तंभनं
 चतुरस्त्रं स्वरं कैरोति यावन्तमात्तं पात्रेभ्यो मन्यते। षष्टः षटलः उ
 त्तरत आग्नीध्रीयं मिनोति मध्ये वेदे रर्धं मन्तवेद्यर्धं बहिर्वेदि पंचारलि
 व्यासं पंचारल्यायामं प्राचीनवंशविमितं विमन्ति दक्षिणतो द्वारं ए
 वमाग्नीध्रीयं मीत्वा अग्रेणापरं वेद्यं ते त्रियुगक्रमेषु सप्तविंशत्यारलि
 प्रसर्पके दशपेयेन्यत्र तु सर्वत्र अष्टादशारल्युदगायतं दशारलि
 प्रागायतं दक्षिणतः प्रतिकृष्टतरं अधिक उदीचीनवंशं सदोमिनो
 तियावद्विल्लियेभ्यः प्रसर्पकेभ्य आत्तं मन्यते तावद्वा। दक्षिणेन
 पृष्ठां प्रक्रमे मध्ये सदस औदुंबर्यवदं मिनोति। सदोमानं सूत्रात

िसो प्र. रस्यं भाव्य कृता व्याख्यातं व्यवस्थाया न्यैरपि पदमाने पदानि भरत्यधि-
 कप्रक्रमेण माने द्वादश प्रक्रमे द्वा दक्षिणत उत्तरतो दश सु। देवस्य त्वा०
 नारिसि। इत्यान्निमादाय। परिलिखित २०० दिक्कंतामि। निः परिलि-
 खति। अग्रेणावटमो दुंबरी निधाय तूली प्रक्षाल्य यवमतीः प्रोक्षणीः
 कृत्वा दिवेत्वेति पुरस्ताद्वर्वाची मग्रे प्रोक्षति। अत रिक्षायत्वेति मध्यं प्रो-
 ति। पृथिव्यैत्वेति मूलं। शुद्धता लोकः पितृष्वदनः इति प्रोक्षणी ब्रौषं
 दक्षिणतो उनयति। यवो स्थियवयास्मद्देवो यवयाशतीः इति यवान्
 प्रास्यति। पितृणां २०० दनमसि। इति प्राचावर्द्धिषा वस्तृणाति अ-
 त्रहिरण्यशकलयोः परिसंख्यानं। उदिवस्तमानो तरिक्षं पृण पृथिवीमुपरे

इति प्राचीनकर्णामुक्तास्त्रासहोद्भूयति। धृतानस्त्वामारुतोमिनोतुमि
 त्रावरुणयोध्रुवेण धर्मणा इत्यवदेव दधाति। ब्रह्मवनिं त्वाक्षत्रवोने
 सुप्रजाव० निपर्युहामि। इति प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्युहति। ब्रह्मदृ
 षक्षत्रदृहप्र० वंदे ह। इति दृहं हति। उन्नं भयपृथिवीभिं सृजा
 दति। इत्यपोवनयति। औदुवयोः कर्णे विशारवे वा हिरण्यं निधाय
 परिस्तीर्य घृतेन द्यावापृथिवी आपृणो धां स्वाहा तत्र हिरण्यं जु
 होति। द्यावापृथिवीभ्यामिदं। आमूला दन्ववस्त्रावयति। मूलभूमिं
 तद्वृते स्वाहा करोति। नवष्टदीष्युपक्लृप्तानि भवंति उदीचीवं शोनाधा
 य प्राचीवं शोनादधाति। ऐंद्रमसीति मंत्रा चत्वारिणि मध्यमानि ष्टदी

हिंसो प्र. स्युदगग्राणि प्रागपवर्गोणिमध्ये निदधाति। इन्द्रस्य स्वदोषि। दक्षिणानि
 षड्दीर्घिर्मध्यमानामुपरिभूतानि निदधाति। विश्वजनस्य छाया।
 इत्युत्तराण्युदगग्राणि मध्यमानाम्मीषदन्तोभूतानि निदधाति। विकृ
 तौ त्रिषु स्थानेषु पंचपंचवास्पतसप्तवानि दधाति। कटाक्षस्तजनीश्च
 प्रवर्त्तेष्टु दिव्यामंतराले च न्ववस्यति तानंतर्वर्त्ता इत्याचक्षते। परि
 त्वागिर्वणो गिर इ० तु जुष्टयः इति दक्षिणार्ध्वयुः परिश्रयति उत्त
 रतः प्रतिप्रस्थाता। अननैव मंत्रेण पूर्वापरैश्च द्वारकुरुतः अध्वर्युद
 क्षिणो द्वारे यो प्रतिषीव्यति प्रतिप्रस्थातोत्तरां। इन्द्रस्य स्यूरसीति
 सीव्यतः। इन्द्रस्य ध्रुवो सीति ग्रंथी कुरुतस्तौ प्रजातो भवतः एन्द्रमसी

द्रायत्वेति संमितमभिमतः प्राग्वंशस्थसदो हविर्धानयोश्च समानं
 सांकाशिनं समानानिद्वाराणि। नासंस्थिते लोमे ध्वर्युः पूर्वेण द्वारेण ह
 विधाने प्रविश्यापरेण निष्क्रामेत् प्रागग्नीनां समारोपणात्। यदि नि
 ष्क्रामेदिदं विष्पूरितं जपेत् पुनः प्रत्येयात् एवमन्ये रपिकार्ये। य
 द्यध्वर्युरपरेण सदः प्रविश्य पूर्वेण निष्क्रामेत् उत्तिष्ठन्नो जसासः
 मूसुतमिति जपेत् एवमन्येपि आग्नीध्रश्वात्वालात्पुरीषमाहृत्य धि
 क्षियांश्च तुरस्त्रान्परिमंडलान् निवपति। विभूरसि प्रवाहणे रोद्रे
 णानीकेन पाहिमाग्ने पिपहि मामामाहि स्त्रीः इत्याग्नीध्रागारे यथा
 उत्तरेणांतर्वेदि स्वं चरो भवति तथाग्नीध्रीयं धि क्ष्य प्रत्यज्जु खानि

वपति। सर्वेषां धिष्यानां प्रत्यङ्मुखेनैव निवपनं। वह्निरसि हव्यवाहनौ
 रौद्रेणा० स्त्रीः। अपरेण सदो विलंपट्ट्यायां प्रक्रमे होत्रीयं निवपति।
 श्वात्रोसि प्रचेतारौ० स्त्रीः। इति दक्षिणेन होत्रीयं मैत्रावरुणस्य धिष्यं
 निवपति। उत्तरेण होत्रीयमुदगायतानितरां धिष्यानिवपति। तुथो
 सि विश्ववेदो रौ० स्त्रीः। इति ब्राह्मणा ष्णसि न धिष्यं। उशिगसि कवी
 रौद्रे० स्त्रीः। इति पौत धिष्यां। अंधारि सिवं भारी रौ० स्त्रीः। इति नेष्टु धि
 ष्यां। अवस्थुरसि दुवस्वा रौद्रे० स्त्रीः। इत्यष्टा वाकस्य प्रतिकृष्टतरं।
 वहिः सदस्यं दक्षिणा धेवेदे। समाम्नी ध्रियेण यथा दक्षिणेन मा
 जालीयस्य तवेदिसं चरो भवति तथा शुध्यूरसि माजालीयो रौ०

सीः इति मार्जालीयदेशे निवपति। यजमानः विभूरसीत्यादि हि सीरित्य
 तेनाग्नीध्रीयं धिष्यं मुपतिष्ठते। वह्निरसिहंसीरिति होत्रीयं। श्वान्नो
 सिप्रंसीरिति मैत्रावरुणीयं। तुष्योसिविंसीः इति ब्राह्मणाद्यं सिधि-
 ल्यं। उद्दिगसिंसीः। पोतुर्धिष्यं। अंधारिरसिबंसीरिति नेष्टः। अ-
 वस्युरंसीः इत्यध्यावाकस्य। शुंध्यूरसिमांसीः मार्जालीयमुपति-
 ष्ठते। सम्राडसि कशानूरोंसीः अहिवनीयं। परिषद्योसिपवमानो
 रोंसीः यत्र वह्निष्यवमानेन सुवते तस्थानं। प्रतक्कासिनभस्वान्नो
 द्रेंसीः चत्वालं। असंमृष्टोसिहव्यसूदोरो। पशुश्रपणदेशं। सत
 धामासि सुवज्योतीरोद्रेंसीः औदुंवरीं ब्रह्मज्यातिरसिसुवर्धमा

सो प्र रो० सी० ब्रह्मसदनं॥ अजोस्येकपादौ द्रे० सीः प्राजिहितं गार्हपत्यं॥
 अहिरसिबुधियो रो० सीः शालामुखीयं॥ कव्योसिकव्यवाह
 नो रो० सीः दक्षिणाग्निं॥ समूह्योसि विभ्व्यवा रो द्रे० सीः उक्
 रं समुद्रोसि विभ्वमरा रो० सीः सदः सदस्योसि मलिनलुचो रो
 सीः॥ सदस्यायतनं यजमान उपतिष्ठते॥ अत्र वा महावेदेः आ
 घाय इति स्तरणं सप्तमः पटलः ॥ ॥ अग्नीधोमीयस्य पशो
 स्तत्र प्रक्रमयति तस्य निरुदपशुबंधेन कस्या व्याख्यातः
 ओत्तरवेदिकं शालामुखीयं दक्षिणाग्निं चान्वादधाति॥ ममाग्ने
 वर्चः अद्य यशायि शमामू अथ धानि धिपाशु कं हविः अव्यवा

येनातिथ्यायावर्हिस्तूष्णीं सन्नह्यप्रग्वंशोयत्रकुत्रचिन्निदधाति।
 दूष्णीं पृक्षशाखामाहृत्यनास्तिव्रतं पारिभोजनीयानाहृत्यअपरि
 धिकं विशातिदारुमिधमंसन्नह्यतिततस्त्वाविशतिधासंभरामि०
 तिस्रः समिधोयज्ञायुरतुरसंनवराः उपवेषं मेक्षणं घृ० ता० अहृत्ये
 धमंतस्मिन्नातिथ्यपारिधीनुपसन्नह्यति॥ आतिथ्यावर्हिषा सह
 निदधाति॥ नास्तिवेदकरणं महावेद्यर्थं कृतमेवादत्ते॥ इतर्द्धमा
 तृतीयस्ववनान्तं भवेदयं॥ वेदो योयं महावेदिनिर्माणापकृतिः पु
 रा॥ परिरस्तृणातिनोभा वग्नी स दने पात्राणि प्रयुनक्ति॥ स्यम
 ग्निहोत्ररुवणीं स्तुवंस्वधितिं द्वेजुहो वसाहो महवनी द्वितीयां द्वे

हि.सो.प्र. चोपभूतो पृथदाज्य धानी द्वितीयां ध्रुवां देवाज्यस्थालौ दधि धानी द्विती
 यां वेदं स्पृशत्त धानी द्वे रशने द्विगुणां द्विव्यायामां त्रिगुणं त्रिव्याया
 मां काष्म र्यमयो देवपा अपण्यो द्विशूला मेक शूलं च कुंभी हृदय
 शूलं पूक्ष शारं वा स्वरुं मे जावरुण दंडं यूपं शकल मरणा प्राशिन्न
 हरणं वेदाग्राणि अधिमंथना शैथै कले येन चार्थः तदपि न ब्रह्मव
 रणं नोपवेशनं। पूर्वमेवोपविष्टत्वात्। यजमानो यथा यतनमुप
 विशति। पवित्रे केशेति यजमानवाचं मध्ये त्येतदंतं कृत्वा वाग्यतः पा
 त्राणि संभृशति संविशतां दक्षाय० यजमा० नः कस्त्वा देवो वः आपो
 देवीः ब्रह्म ओषिव्यामि। प्रसूतं पात्राणि प्राक्षति उभो वाचं विस्तज

तः नास्त्युत्तरपरिग्रहः कृतत्वात् प्रोक्षणीराखादयस्त्रुवंचस्त्रुचश्चस्व
 धितिवंचसमृद्धाज्येन दध्ना चोदेहीतिसंप्रेष्यति। सतसधस्थ्यादित्युपे
 द्यादियथाप्रेषं कृते दध्ना कृतवेदाग्रे कभागे न संमार्गं विसंमार्गे का
 ले गोष्ठमिति स्त्रुवं स्वधितिवंचसंमार्घ्यं चक्षुः श्रोत्रमिति पृषदाज्य
 धानी संमार्घ्ये। तूष्णीमेवं स्यात्सोमं हुवनी जुहुव संमार्घ्यं प्रत्युष्ट
 मित्यंते कृते अग्ने गृहपत इत्यादि प्रोक्ष्य सवनान्तं कृत्वा प्रतिह
 त्यग्नं हवत्येदां शोणं मासिके दिदेशे पृषदाज्यवति पाशुका
 न्याज्योति गृह्णाति। तूष्णीं दध्नि निरूप्य निदधाति तस्मिन् दध्नि द
 धिधर्मानक्रियंते। जुहोते तोश्चतुर्गृहीत्वा ज्यत्ततीयभागं दधन्या

श्रीः

हि. सोम. नीय ज्योतिरसि विभ्वरूपं विश्वेषां देवानां स मितं पंचकृतं पंचगृहीतं
एषदा ज्यंगृह्णाति। ब्रह्मणस्त्वेतियाजमानं सुवीर्यो येति हिः ॥ अतः पर
मर्ता बोमी यप्रणयनं ॥ होष्यमाणे बुवे सजे नोष्वित्युक्तेन मार्गेण ब्रह्मा
यथेतं प्रत्येत्योत्तरेणाग्नीध्रं धिष्य परीत्य पूर्वेण द्वारेण प्राग्वंशं प्रवि
श्योत्तरेण ग्रावादीनि द्रव्याण्यध्वर्युचगत्वा पश्चादासीनां पत्नी स्वव्यं
गत्वा प्राग्मुखः प्रत्येत्यापरेण शाला मुरीय दक्षिणाति क्रम्यापरेण
यजमान गत्वा। एवावं दस्ववरुणं बहंतं च सत्पातनोद्यावाष्टाधि
वी उपस्थे। इति वारुण्यर्चा सह कृत्वा जिने नरा जानमादाय स्वआ
यतन उपविश्य तस्यैव राजानमुपस्थे कुरुते। परिकर्मिणो ग्रावो।

महाराज... च आज्यस्थाल्याः अवरण्यं चतुर्गृहीतगृही
...
सा प्र... च आज्यस्थाल्याः अवरण्यं चतुर्गृहीतगृही

वायव्यानिद्रोणकलशंचमस्यान्नातिप्रस्थाताइध्मातिध्याबहिराददतेआ
ज्यान्यन्यपरिकर्मिणआददतेअग्नीषोमीयंचानुनयतिअन्येअमात्याः
पश्चाद्देशमानयंति। अन्वनाः सिस्रवर्त्तयंतित्रैतुब्रह्मणस्पतीवेदिवं
र्णेनसीदतुइतिनेष्टापतीमुदानयति। पत्नी अर्थाहमनुकामिनी० विशा
इह। सुप्रजसस्त्वा० सोअदाभ्यं। इत्यपरेणशालामुरवीयमुपविश्य। अ
ग्नेग्रहपतु० देवानांपत्नी० पत्निपत्ये० इद्राणीवाविधवा० जास्त्वाय।
सुप्रजसस्त्वा० दाभ्यं। ममपुत्राः शत्रु० उत्तमः। इतिपत्नीजपति। अ
ध्वर्युः समपि ब्रूतानिह्वयध्वमितिसंप्रेष्यति। स ह्वयंतेयजमानस्या
मात्याः अध्वर्युयजमानो न्वा रभतेयजमानं पत्नी पत्नी यजमानस्या

CC-0. Mrugendra Vinod Collection. Digitized by eGangotri

मात्याः तानहतेनवाससा प्रध्याद्य आज्यस्थाल्याः प्रचरण्यां चतुर्गृहीतंगृही
 त्वा प्रध्यादनार्थं स्यवाससोदशायां हिरण्यं बध्वा ज्येव धायस्नुग्दंडे वास
 सांतमुपनियम्य शालामुखीयं गार्हपत्यकर्मभ्यो नवस्थानं परिबिच्य
 द्वे समिधा बाधाय तस्मिन् वै सज्जनहोमीयं जुहोति शेषमाहुतित्रया धं कृ
 त्वा । त्वं सोमत नूकद्रोद्वे । सिवस्तु ध्यं स्वाहा सोमायेदं जुषाणे अ
 भुराज्यस्य वेतु स्वाहा । सोमायेदं शेषमाज्यस्य करोति । शालामुखीये
 ग्निप्रणयनान्यादी प्रयतिसिकता श्वोपयमनी रूपकल्पते अथ ब्रह्मा य
 राज्ञा सहापरेण शालामुखीयमुदङ्कुति क्रम्य दक्षिणे नाध्वर्युं सर्वाणि
 द्रव्याणि राजानं नीत्वा अन्यस्मै वादाय पत्नीममत्यां श्रान्तरेण निर्गत्य बहि

देव्याणां परिकर्मिणामभ्यन्तरश्च भूत्वा राजानं प्रत्यादायोत्तरेणाग्निं धारय
 नास्ते अध्वर्युः उद्यच्छ्रीधममुपयभ्यस्तुपयमनीरुपयते धार्यमाणे त
 मुद्धृतमग्निं दक्षिणेन राजानं नीत्वा वाह्यो भूत्वा पुरस्तात्प्रश्वादा ब्रह्मण आ
 सीनो ग्रीधेनेष्टे वा प्रयच्छति ततस्तेनोपयते धार्यमाणे ध्वर्युस्तदग्नी
 वो माभ्यामुद्दिश्य अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रहीति संप्रेष्य
 ति त्रिरनूक्तायौ। अयन्नो अग्निर्वरिवः कृणो वाजसातौ। इत्यग्निं प्रथमाः सोमप्र
 थमाः सोमप्रथमावाग्नां चो गच्छंति तावनुग्रावाद्याज्यादीनि च द्रव्याणि हरंति
 तान्यनुगच्छंत्यमात्यास्तान् अध्वर्युः प्रथमान् चारब्धान् अनुनयंत्यग्नीषो
 मायं पशुं आग्नीध्र्यधिल्ल्य सर्वयथा क्तं यथाक्रमं द्रव्यैरवतिष्ठते। ततो

ब्रह्मान्यस्मै राजानं प्रदायाग्नीध्रियं परीत्या परेणाग्निं राजानं प्रत्यादाय दक्षिणतो धिस्म्य
 स्योपविशति। अथाध्वर्युराग्नीध्रिये रन्मग्निं प्रतिष्ठाप्य परिस्तीर्य अग्ने नय सुपथारा
 ये अ० उक्तिं विधेम स्वाहा इत्याग्नीये जुहोति अग्नय इदं शेषमाज्यस्य करोति निदधाति
 ग्रावो वायव्यानि द्रोणक लङ्गान् च मसां श्वातिहरं न आग्नीध्रे निधायाति गच्छंति पारिक
 र्मिणः ब्रह्मान्यस्मै राजानं प्रदाय यथेतं प्रत्येत्योत्तरेणाग्नीध्रियं धिस्म्य उत्तरेणै
 व च ग्रावादीनि द्रव्याणि गत्वा वाह्यो भूत्वा बर्हिषादीनि द्रव्याणि चागच्छंति
 तेषां ब्रह्माह विधानस्य पूर्वमपरं वा द्वारमुपसृत्या वतिष्ठते इतरे पूर्व
 हविर्धानेन वतिष्ठते अथाध्वर्युरन्वा रभमाणैः स्वहोत्तरेणाग्नीध्र्यग्रा
 वादीनि च परीत्योत्तरवोदिंगत्वा। उरु विलो विक्रमं पतितिरस्वाहा इत्युत्तरवेदिं जु

६५

होति। विस्रव इदं। यथेते ममात्याः प्रातिगर्धंति ब्रह्मान्यस्मै राजानं प्रदा
 यप्रक्षिंदेणमावृत्त्यराजानमादाय प्रसव्यमावृत्त्ये सोमो जिगातिगा
 नुवि० योनिमासदं इत्यपरेण द्वारेण हविर्धाने राजानं प्रपादयति। पू
 र्वेण गतश्रियः अध्वर्युः उर्वेतदिक्षमवेमि इति पूर्वेण द्वारेण हविर्धाने प्र
 विश्य प्रत्यङ्मुख एव ब्रह्मणो हस्ता कृत्वा जिनमादाय प्रसव्यमावृ
 त्य आदित्याः सदोसीति मेत्रेण शकनीये आस्तृणाति प्रदक्षिणमा
 वृत्त्यराजानमादाय प्रसव्यमावृत्त्य आदित्याः सदोसीदोति तस्मि
 न्कृत्वा जिने राजानमासादयति। अत्र प्रपाद्यमानं सोमं यजमानोपि
 पूर्वेण द्वारेण हविर्धानं प्रविश्य एषो वो देव सवितः सोमस्त० देवो

स

देवानुषागाः। इति शक्ये राजानमां नमभिश्च शति। इदमहं मनुष्यो म
 नुष्यान्स० रायस्योषेण। इति प्रदक्षिणमावर्त्तते। नमो देवेभ्यः इति प्रा
 चीनमंजलिं करोति। स्वधा पितृभ्यः इति दक्षिणां। इदमहं निर्वरुण
 स्य पाशात्। इति यथेतं रुविधानादुपनिष्क्रामति। सुवरमिविरव्येभ्यः।
 सर्वेभ्यस्तमनुवीक्षते। वैश्वेति रंज्योतिरिहं स्या वनीयं परेक्षते। ब्रह्मा
 अध्वर्यवे राजानं प्रदाय यथेतं प्रत्येत्या परेणोत्तरवेदिमतिक्रम्य दे
 क्षिणत उपविशति। यजमानः। अग्ने ब्रतपते त्वं ब्रतानां ब्रतपतिरसि
 याममतनूस्त्वय्य० ब्रतिनो ब्रतानि इत्यवांतरदीक्षां विस्मजते वि
 तरां मेखलां सभाय धृते वितरां मुष्टीं नुस्ते स्वाहाय नं वा विवाचं

७६

ते विस्वज इति द्विः पुच्छी वा च विस्वज्ययथा सुखमनर्ध्वं हस्ताभ्यां चरति।
 एवं याजमाने कृते। प्रकृतिवदिध्मा बर्हि रासादयति। आज्यादीनामादा
 तारः अग्नीषोमीयस्य च नेता सादनकालादुपाकरणकालाच्चावतिष्ठ
 ते एव प्रोक्षणीरभिर्मन्त्र्य ब्रह्माणमांमन्त्र्य प्रसूत इध्मं वेदिस्तरणदेशं
 च प्रोक्ष्य प्रोक्षितमेव देशमपरेण प्रोक्षणीशेषं निनीय प्रस्तरं तूष्णीं
 गृहीत्वा तस्मिन् याजमाने प्राणापानाविति पवित्रे अपि विस्वज्य ब्रह्म
 णे प्रदाय स्तीर्णे नैव बर्हिषानंतरितत्वात्। अनंतरं धाय तणेः शुल्ब
 मेव स्तीर्त्वा परेणोत्तरवेदिदेशं यावती प्राकृता वेदिस्तावतिदेशं
 त्रेणातिथ्या बर्ह्यथादर्शपूर्णमासयोस्तथा स्तृणाति अनूयाजा

र्थे उन्मुके उद्गृह्येत्येतदाद्या ज्यासादनांतं कृत्वा अयं यज्ञः पंचहोत्राभि
 मष्टे। यूपसंमानेन प्रतिपद्यते। देवस्यत्वा० ददेभि रसिना रिरसि। इत्य
 भिमादाय। परिलिखितमिति त्रिः प्रदाक्षिणं यूपं वटं परिलिखति।
 अधर्मं तवेद्यर्धं बहिर्वेदि परिलिख्य अग्नी द्यूपावटं खनोपरसंमितं
 द्यगुलेन त्र्यंगुलेन चतुरंगुलेन वोपरमतिखनतादिति संप्रेष्यत्यु
 परमात्रं स्वात्वा। यत्तेशिक्कः परावधीत्तक्षा हरत्तेन वाश्या आपस्ते
 तद्यज्ञियाः पुनातु शुचयः शुचे। इति यूपं प्रक्षालयति यक्ष्मतीः प्रो
 क्षणीः कृत्वा पृथिव्यै त्वेति मूलं प्रोक्षति। अंतरिक्षाय त्वेति मध्यं।
 दिवे त्वेत्यग्रं। शुद्धतां लोकं पितृभ्यो दत्तं इति यूपं वटं पौननयति।

त्रियध्वनरिष्यथेदेवाः शक्तिप्रपथिभिः। य० स्तत्रेव

अणपसनाहस्तादपोक्षणातमेकैकैः कस्यावेदनिधनादिप्रास्य तारामंजनास्यरुतिवत्। व्रीणिसनंजगानिसेहैकैकस्य
 श्रीध्रुवासमंजनादिस्वर्वजना। ठतमर्तिकृतं जकारवतः सधिति। अतः कस्यादिताभ्यां पशुं समनक्तिर्येक कस्यातेवं शमि
 त्रं शासनं पयैग्निकरणं चोतथापा व्यानि अपां अपूहः प्रकृतिवत्। मुख्यस्य पशो न चारभणं यजमानस्य पशु भित्तिरूहः।
 यवोसियवयास्मद्वेयोयवयारातीः। श्रितियवंप्रास्यति। पितृणां सदनमसी
 ति प्राचा बर्हिषावस्तुणाति। स्वावैशोस्यग्रेषामेतेषां वनस्यतिरधित्वास्थास्या
 तितस्यविज्ञात। इति प्रथमपरापातुकं शुक्लमधस्तात्त्वक्मवधेनिदधा
 ति। परिस्तीर्यपरिषिच्यहिरण्यमंतर्धा यच्छते नद्यावापृथिवी आदृणथा
 स्वाहेतिसुवेणाभिजुहोति। द्यावापृथिवीभ्यामिदं यूपयाज्यमाना
 यानुब्रूहीतिसंप्रेष्यति। चयालंगृहीत्वा। सुपिप्पलाभ्यास्त्वौयधीभ्य
 शतं चयालं प्रतिमुंचति। देवत्वा सवितामध्वानक्ति। आंतमग्निष्ठा
 मस्त्रिमानक्ति। रशनादेशेभिः दं प्रेक्षिणं परिभृशति। आजनप्रभृति
 यजमानोयूपं नानुसृजति। आपरित्ययगात् अध्वरुः योपायोऽश्रियमा

वाहिः क्रमं पोषास्यति। अमायुः कृतवतः सस
 दवः० आशेनावभा० यजमानाभिः प्रपथिभिः

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

णायानुब्रूहीति संप्रेष्यति । उद्विहंस्तमानांतरिक्षं पृथिवीमुपरेण
 दृष्ट्वा इत्युच्यते । ते ते धामान्युत्तमसीगमं भातिभूरेः इत्यवटे निद
 धाति । विलोः कर्माणि पश्यत । तद्विलोः परमं पदं प्रतिष्ठाभ्यां कल्प
 यति । अग्निनाग्निं पृष्ट्वा सदिशं मिनोति । ब्रह्मवानित्वाक्षत्रवनि
 सु० निपयूहामि । इति प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति । ब्रह्मदृष्टं हृक्ष
 त्रं दृष्टं हृक्ष प्रजां० षण्दं० हृक्ष । इति मैत्रावरुणो न दं उ न प रि दृष्टं हृक्ष
 उम्भय पृथिवीं मि० जा दति । इति प्रदक्षिणं मपो नु परिष्विच
 ति देवस्य तेति त्रिगुणां निव्यायामां दार्मीं रश्मिनामादाय इदं वि
 लुवि० पां० सुरे इति स्वरश्च मेम पाणिना यूपान्नि रुन्माष्टि । तद्वि

लोः परमं प० ततं। इति यूपस्य। ग्रं प्रेक्षते यूपाय परिबीयमाणायानु
 ब्रूहीति संप्रेष्यति परिबीरसि परित्रा दे० मानं मनुष्याः इति तयाना
 भिदग्धो त्रिः प्रदक्षिणं परिव्ययति मध्ये वोत्तरमुत्तरं गुणं करोति
 स्थविमदणीयसि प्रवयति। दिवः सूनु रयीति शकलमादत्ते। अं
 तरिक्षस्य त्वासानाववगूहामि। इत्युत्तरेणाग्निष्ठां मध्ये गुणे
 स्वरुमवगूह्य पशुं स्नापयति अनां तातपश्वंगविहीनत्वादिदोष
 निहर्षणार्थं प्रायश्चित्तं जुहोति। वसा होमस्वन्यां पंचगृहीतंग
 हीत्वा रवि होमधर्मं जुहोति। प्रकारवो मननावच्यमाना दे० घृ

इदामिभ्यां ता जुष्टमुपा करोमि। बर्हि रादानादि। आ इभ्यां ता जुष्टमुपा करोमि। इत्युक्त्वा कृत्य।

बर्हि रा
तां

तावी स्वाहा। अग्नय इदं अग्नविष्णुमरुतमिधमा प्रियं तां वृधो० तमुच्चरयेत् स्वाहा। अग्न्या
विष्णुभ्या० यो रा य ई शो शतहाय उक्थो यः प० ह वेनः स्वाहा प्रजापतय इदं आराध्नु
मपबाधस्व दूरमु० बाजरत्ना २ स्वाहा इन्द्राये त अनो नित्युद्भिः शतेनि। भिरध्व
र २ स० भिः सदानः स्वाहा। वायव इदं प० प० स्नपयति। इधे त्वा द्विः बर्हिषी
आदत्ते। उपवी रसीति पृ० क्षशाखा० अ० योमाभ्यां ता जुष्टमुपा करो
स्युपो देवा न्देवी विशा प्रागुर्व० तीरमध०। प्राजापतेर्जायमानाः० अ
नुमन्यतां। इमं पशुं पशुपते ते अ० म० लुहव्यं। बर्हिभ्यां मूक्षशाख
यान्वपशुमुपा करोति वखा होमहव यां पंच गृहीतं गृहीत्वा परि
क्रम्य प्रजानंतः परिगृ० शरीरैः स्वाहा। प० वरुदं देवामीशेषशुपतिः० स्य

प्रजानंतः प्रतिगृ० जं यातवाधिभि० तितिष्ठत शरीरैः स्वाहा। देवा० निर्गता। संतु स्वाहा पशुपतय०
इमे यजित्यं भागं यंतुरा० ये ब्रध्ममानाननव० य० आ० अमुं चमाना० प्राजापद

७९

येवध्यमानमनु० विदानः स्वाहा। अग्निप्रजापतिभ्यामिदं० ओ३येरण्याः पशु०
 विदानः स्वाहा। वायुप्रजापतिभ्यामिदं० पशु० पतिः पशवो विभ्वरूपाः स्युः शाउ
 ततेषां यं वज्रिरेदेवास्तस्वराः अनुमन्यताः स्वाहा। पशुपतये स्वराः इदं ५
 अग्नेर्जनित्रमसि। इत्यधिमंथनं शकलमादायापरेणाहवनीयं बर्हिषि
 निदधाति वृषणौ स्थः इति प्राञ्चौ दर्भौ शकले वदधाति। उर्वश्यसीत्यधरा
 रणिमादत्ते। पुरुरवा इत्युत्तरारणिं धृतेनात्ते। इत्याज्यस्थाल्याविलेअ
 नात्ते। आयुरसि। समवदधाति। अग्नयेमथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य
 ति। त्रिरनूक्तायां गयत्रं धृदो नुप्रजायस्व नैष्टं भंष्टं० रद्या जागतं धं० स्वा
 एतैस्त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य यथासुखमनुर्ध्वं मंथति। जातायानुब्रूहीति

जातेसंप्रेष्यति। प्रक्षिप्यमाणायानुब्रूहीतिप्रक्षिप्यमाणे। भवतंनः सम
 नसौख्यं मद्यनः स्वाहा। अग्नयश्दं अग्रेणोत्तरं परिधिसंनवानुप्रहर^{धि}
 ति। अग्नवग्निश्चरतिप्रविष्टं गधेयं स्वाहा। प्रहृत्यस्रुवेणाभिजुहोति
 जातायाग्नयश्दं देवस्यत्वेतिद्विगुणां द्विव्यायामां दार्भीं रशनामा
 दायतस्थरशनांतेनपशोर्दक्षिणं बाहुमुन्मार्ष्टि। अतस्त्वत्वादेव
 हविःपाशेनारभे। इतिदक्षिणे पूर्वपादेधर्शिरसिचप्रतिमुचतिध
 र्यामानुषात्। पुरस्तात्प्रत्येचमुदं च वापशुं यूपेनिमुनक्ति। तूष्णीं प्रो
 क्षणीः स्यं स्तुत्य अद्भ्यस्त्वो अधीभ्यः प्रोक्षामि इतिपशुं प्रोक्षति। अ
 पांपेरुरसि। इतिपाययतिस्वात्तंचित्सदेवं हव्यं मापोदेवीः स्व

२०

देतेन। इत्यथस्ता स्त्रोक्षति। सम्भिधीनी प्रभृतीनि कर्माणि प्रतिपद्यते
अथ वेदादि उत्तरमाधारमाधार्य पशुं समनक्ति। संते प्राणो वायुनाग
ह्यतो। इति दक्षिणेर्धश्चिरसि जुह्वा समनक्ति। संयजमानैरंगानि। इत्य
सोच्चारै। संयजतपतिराशिष्या इति भस्वदि। ध्रुवा समं जनप्रभृतीनि कर्मा
णि प्रतिपद्यते। समक्तमग्निनेत्यादिसमानमाप्रवरात् देवदत्तश्च यत्
दत्तश्च मानुषाविति होतुर्मेनावरुणरयच नामनी गृह्णाति। संतु मेया
दि अनंतरं स्वानष्टमान्वृणीते आश्राव्य आत्याश्राविते इन्द्रो होत्रा स्वजू
र्दिव आष्टिव्या इति देवदत्तशर्मा मानुष इति होतारं अपि स्वज्य
वृणं अम्य उत्तरान्वृणीते आश्राव्य आत्याश्राविते इन्द्रो होत्रा स्वजू
अग्निमाग्नीधा

दित्याग्नाध्रं। आश्रा० षट्। अश्विनाध्वर्यु आध्वर्ये वात इत्यात्मानं प्रति प्रस्था
 तारं च। अपूर्वा ज्येन। जुष्टे वाचो भूयासं जु० हासरस्वत्ये स्वाहा सरस्वत्या
 इदं। सन्वास्तोमः स मध्वर्यगा० वर्तनि स्वाहा। सरस्वत्या इदं एताभ्यां प्रवृत्तो
 जुहोति। आश्रा० अश्व० मैत्रावरुणो प्रशास्तारो प्रशास्त्रादिति मैत्राव
 रुणं। इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणा इति ब्राह्मणा ध्वसिनं। मरुतः पोत्रादिति
 पोतारं। ग्रावो नैष्टुरादिति नैष्टुरं अग्निं देवीनां विशां पुरस्तादयं सुचन्य
 जमानो मनुष्याणां तयो रविस्थूरिगार्हपत्यं दीदायागध्वं रंहिमा
 वां युराधायि संपृचानावसंपृचानौ तन्म इति यजमानं जुष्टे वाचो
 भूयासमिसेताभ्यां प्रवृत्ततः प्रवृत्तो जुहोति घृतवती मध्वर्यो सुचमा

८९

स्यस्वेत्युच्यमाने जुहूपभृतावादाय सकृदतिक्रांतः यज० पृथिवीहोता अध्वर्युः
 आश्राव्यप्रत्या। आश्रिते समिद्धः प्रेष्येति प्रेष्य प्रेष्येत्युत्तरानादितस्त्रीनि
 द्याप्रकृतिवदनुमंत्रणं उपभृतिभिर्भ्य आज्यमवशिष्याधर्मोपभृतस्य
 चैतुर्धेसमान्यायाष्टमे सर्वं समानयते। चतुरउत्तरतइष्ट्यासमिद्धइदं। व
 संतमृतू० ग्रीष्ममृतू० वर्षासतू० शरदमृतूनामिति पंचानां हेमंत शिशिरावि
 ति द्विः दशैष्ट्या। एकादशा याज्यमवशिष्य घृतेनाक्तै इति सकृत् जु
 ह्वास्वरुस्वधिति अनक्ति द्वितीयं तूष्णीं स्वरुं सकृत् स्वधिति। घृतेनाक्तौ प
 शुत्रायेधां। इति ताभ्यां पशुं स्पृशनेनक्ति। शमितरेषाते श्रिः प्रज्ञातास
 दित्यक्तांधारामादि शान् शमित्रे स्वधितिं प्रयच्छति। शूद्रो नुलोमजो

वाशमिता। यथास्थानं स्वरुमवगूह्य। पर्यगते क्रियमाणायानुब्रूहि तिसंप्रेष्य
 ति। पर्यग्निकरणार्थं त्वाहवनीयात्तदुल्मुकं। पुनस्तेनैव पर्यग्नितं न्यस्या
 हवनीयके। दक्षिणेन महावेदिं गत्वा प्राग्वंशमागतः। दक्षिणद्वा रतो गा
 ह्यपत्यात्प्राजिहिता दध। आदायो ल्मुकमाग्री धोयथेतंतूल्मुकं हरेत्।
 वपामार्गेण ग्रीत्वा तु शामित्रे निक्षिपेच्चतं। पाकार्थं भवशिष्याथयथे
 तंहृतसुल्मुकं। न्यस्य प्राजिहिते गच्छेत्पुथेतमिति निर्णयैः परि
 वाजपतिः कविर० निदाशुचे। इति पंच पर्यग्निकरोति पशुं शामित्र
 देशं चत्वालं यूपमाहवनीये मन्त्रिः परिक्ष्वेतं आज्यानि चेत्येकेषां
 ये बध्यमानमनुबध्यमाना इति पर्यग्नौ किं कुर्यात्

क्रियमाणेऽप्रीत्यपा व्यानि जुहोति। आहवनीयउल्मुकं निधाय त्रिः पुनः
 पर्येति। प्रमुच्य पशुं आश्राव्य प्रत्याश्राविते। उपप्रेष्य होतर्हव्यादेवेभ्य इति
 संप्रेष्यति। आध्विगुहोता प्रतिपद्यते। रेवंतीर्य सपतिं प्रियधा विशत इ
 ति बर्हिभ्यं विपाश्रपणीभ्यां पृक्षशारव्या च पशुमन्वारभेते यजमानो
 ध्वर्युश्च। नाना प्राणो यजमानस्य पशुस्य कामाः। अध्वर्युर्यजमान
 मभिमंत्रयते। प्रास्मा अस्मिं भरतेत्युच्यमाने प्राजिहिता देवोल्मुकमा
 दायाग्रीध्रः पूर्वः प्रतिपद्यते। उरो अंतरिक्षसज्जुर्देवेन वातेनास्य हवि
 र्यस्मना यज। इत्यंतरेण चालो लोकरा बुद्धौ निष्क्रामंति अथोरो
 अंतरिक्षेति सर्वे मंत्रजपत्वमाः सोल्मुकः पूर्वमाग्रीध्रः स पशुः शमि

ताततः पृथक्तरु पशुं प्रो हन्मस्थातातत्र गच्छति। अध्वर्युयजमानश्च त
 मन्वारभ्यगच्छतः। उत्तरेण चालालं शामित्र देशे उल्मुकं निधाय उत्त
 रेण शामित्रमिति क्रामति। उदीचीनां अस्य पदो निधत्तादित्युच्यमा
 ने। स मस्य तनुवा भववर्धी० चः पाहि। उपाकरणयोर्बर्हिषोरन्यत
 रस्यागग्रमुदगग्रं वान्यस्यति। तस्मिन्नेन प्रत्यक्षिरसमुदीचीन
 पादं निधत्त्यमायुं कृण्वे तं सं जययता शक्यं प्रज्जुतादित्युक्ता पराडा
 वर्त्तते यजमानो ध्वर्युश्च आग्नीध्र उल्मुकं न्युष्योपसमा दधाति। प्र
 तिप्रस्थाता च निवर्त्तते। यजमानः। सुवर्विदूस्त्रि सुवर्विला सुवर्हि
 सुवर्म सुस्वः पशुभ्यः लोकविदस्त्रिलोकं विलो लोकमिहिलोकं मस्य

२३

गातुविदसिगातुंविद्यो गातुमिदिगातुंविद्यो गातुं पशुभ्यः॥ नाथविदसि नाथं विज्ञानाथमिति
नाथं पशुभ्यः नाथं पशुभ्यः

लोकं पशुभ्यः नवाउवे तैन्म्रियसेनरिच्यसिदे० स्ववितादधातु। आशा
नांत्वा शापालेभ्य० हविषावयं विश्वा आशामधुनासं स्तेजाम्य० वः
संतु सर्वे एतौ पशौ संतप्यमाने जपति। नाना प्राणो यजमानस्येत्यध्व
यु यजमानमभिमंत्रयते। इरुपशवो विश्वरूपारमंतामग्निंकुलाय म
भिसंवसाना अस्मां अवंतु पयसा घृतेन यासां मूधूश्चतुर्विलंम
धोः पूर्णं घृतस्य चतानः पयस्वतीः संत्वस्मि गोष्ठ्यं सती वृधः। इति पृ
थदाज्यमवेक्ष्यमाणो वाग्यतावासाते यजमानो ध्वर्यश्च। इन्द्रस्य भा
गमुपशिते दधादनेमं यज्ञं यजमानं च सूरौ। योनौ द्वेष्टि नुतं रपस्वा
नागस्यो यजमानस्य वीराः इत्यध्वर्युः पशुमभिमंत्रयते। यदि रौति।

संनं च। सर्वो वयाः प्रतिप्रस्थाताः प्रपयति। तंत्रमभिहोमः द्योति चानुमंत्रणं। सर्वत्र प्रादुर्भूतेषु स्तोत्रेषु तत्र जगत्सो
 दं। ऋतामलिः अयं तो। सुगादाय नाचुत्तम प्रयाजो ज्ञेयः यथाक्रमेण विद्विंशभिर्धारय
 क० रु० ४ यदस्य पा० यस्माद्दीक्षा निमेषिततो० ये स्वाहा रु० मी० य इद
 म० रु० ५ यदस्य पा० यस्माद्दीक्षा शकलरोषिक्तो० ये स्वाहा रु० मी०
 य इदम० रु० ६ यदस्य पा० यस्माद्दीक्षाः समन्तास्थास्ततो० रु० मी०
 य इदम० रु० ७ यदस्य पा० यस्माद्दीक्षाः पलायिष्ठास्ततो० रु० मी० य
 इदम० रु० ८ यत्पशुर्मायुमकृतो रोवाप० चत्वरंहसः स्वाहा। अग्नय
 इदं। एतानि संज्ञास्ते पशो जुहोति। शमितारख्ये तनयज्ञं० द्युत्तपति प
 रि। इति संज्ञास्तु पायंति। यजमानं मुखं श्रुत्वा च नैमाजने पश्चा
 त्पत्न्या च ब्रह्मणा सह। अदितिः प्राशं प्रमुमो क्लृप्तन० ये करोमि। इ
 ति पशुप्राशं प्रमुच्यै कं शूलयोपसज्य चाले धेदधाति। नमस्त आ

कसंशेषः। तत्रमविद्यारण्यमृष्टासनं च। इति।
ति। अद्याप्योमायारूपं यदि वप्यं अति।

दासिसामवधातैवेति संवेवेतेहः तं नं ह स्थातनं कुं भ्याधिः प्रचएवं परिधानं लवेषामनुमंत्रणं च प्रति
कुं भ्यावर्तते।

तान। इति पल्यादित्यमुपतिष्ठते। अनर्वाप्रेहिष्टतस्य कुल्या० हरायस्योषे
ण इति प्रतिजस्थाता पूर्णपात्रं धारयमाणं पत्नीमुदानयति आपो देवीः शु
द्धायुवः शु० वो भूयारम्भे। इति चात्वालेपो वनयति। सर्वे समुक्रम्य एते
नेव ब्रह्मपत्नीभ्यां सह सर्वे चात्वाले मार्जयन्ते। पल्यमिधिं च त्यध्वर्यु
राप्याययति। वाक्ते आप्यायतां। इति मुखं प्राणस्त आप्यायतां। द्विः
नासिके। चक्षुस्त आप्यायतां द्विः चक्षुधी। श्रोत्रं त आप्यायतां। द्विः
श्रोत्रं। याते प्राणा न्धुजगामया चक्षुर्मा० तां तत एतेन शुं धतां। इति
हृदयं। नाभिस्त आप्यायतां। नाभिं। मेढं त आप्यायतां मेढं। पायुस्त आ
प्यायतां। पायुं। भुजाभरिनाः शोमद्गः शोमेयं पीभ्यः शं पृथिव्ये इति संमिताः श्वतु

रः पादान्

शमहोभ्यां। इत्यनुपृष्टं शेषं निनयति। उत्तानं पशुमावृत्य। ओषधे त्रायस्वै
 नं इत्युण्कारणयोर्बहिर्वोरवशिष्टं दक्षिणे ननामि वपादेशे निदधाति। स्व
 धिते मेनं इति इत्सीः। इति स्वाधितिना तिर्यगाद्विनसि। छिन्नस्य तणस्याग्रे
 पाणे कृत्वा स्थविमल्लो हिते त्का। रक्षसां भागे स्पीदमरुत् २० तमो नया
 मि। इत्युत्तरापरमवांतरदेशे निरस्था पउपस्पृश्य। श्वेत्वा इति वपा
 मुत्तिवदति। उर्जेत्वा। इति तन्निष्ठयेक शूलयोपतृणसि। देवेभ्यः शुं ध
 स्वा इत्यद्भिः प्रोक्षति। देवेभ्यः शुं भस्व। इति स्वधितिना वपां निर्माच्छेद्य
 तेन द्यावापृथिवी प्रोर्वाधा इति द्विशूलमेक शूला च वपाया प्रच्छादय
 ति। अग्नीषोमाभ्यां वा उच्छासु कृत्वा मि। इत्युत्कृतति। अद्विनोरायः

सुवीरः इति मुञ्चिनाशमिता नपोद्धरणमभिगृह्यस्ते आवपाहोमात् ।
 प्रत्युष्टं रश्मिः अ० तयः । इति शाभिने वपां प्रतिपत्ति । नमः सूर्यस्थ
 संदृशो सुयोधः । इत्यादित्यमुपतिष्ठते । श्रपणार्थमग्निमवशिष्यत
 देवोत्पुन्रमादायाग्नीध्रः पूर्वः प्रतिपद्यते । उर्वतरिक्षमन्विहीति गच्छ
 ति । वपा श्रपणी पुनस्वारभते यजमानो ध्वर्षुश्च उपलान्ने दिवेदि
 व इति तिष्ठभिराहवनीयमुपायंति । प्राजिहिते अपि सृष्टुत्पुके
 प्रत्युष्टमित्याहवनीयस्यातिभंगारे वपां निगृह्णाति । वायो वीहिस्तो
 कानां स्वाहा । इति वहिष्योग्रं प्रास्यति । वायव इदं । अंतरायूपमा
 हवनीयं च प्रतिप्रस्थात्रे वपां प्रयच्छति । दाक्षिणत उदङ् । स्वीनः ।

प्रतिप्रस्थाता वपां श्रपयति। अश्वर्युः कर्मणे वां देवेभ्यः शोकेयं। इति पा
 णी प्रक्षात्प। द्यौश्चैमं यत्तं पृथिवी च संदुहातां धा० दद्यात्। उत्संदुहं तिक
 ल० सुवर्निदं। इति वपामभिमंत्र्य अपूर्वाज्येन सुवेण। तामुतेदधिरेह व्य
 वाह० ५४० दो जुषस्व स्वाहा। अग्नये जातिवेदस इदं। प्रादुर्भूतेषु स्तोकेषु
 नुब्रूहीति संप्रेष्यति। श्येनीं सु० ५४० तां कत्वा। यस्त आत्मपशु० मह्यं व
 पामभिधाय। द० रुगा द० रुगे० तीरिषत्। इति प्राचीनं वपामुदास्ये।
 सुपिपला ओषधीः कृधि। इति दक्षिणस्यां वेदि श्रोण्यां निदधाति।
 प्रयुता द्वे वा ० ५४०। इति पाश्रपणी प्रवृहति। यजमानः। यस्त आत्मा
 इयमिन्द्रियममृतं वीर्यमनयेन्द्रा० तमा देवा अवतो० सनेय ० ५४० तां

स्तोकेषु

यि श्रयतां। अयं यतः पंच होता। इत्यासनाभिर्मन्त्रयते। घृतवती लुच्य
 माने अध्वर्युर्जुहोपभृतावादाय अत्याक्रम्या श्रान्य प्रत्याश्राविते।
 स्वाहा कृतीभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्य। वषट्ते जुहोति। यजमानः हेमंतशि
 शिराभ्यामिदं। हेमंतशि शिरावतू० अध्वर्युः प्रत्याक्रम्य प्रयाजरो
 वेण ध्रुवामभिघाय सकृत्पदा ज्यं च द्विर्वपामभिघारयति। आप्या
 यतां चतुः। आज्यभाषणे अग्नय आज्यस्यानुब्रूहि। अग्नय आ
 ज्यस्य प्रेष्य। यजमानः अग्नय इदं। अग्निश्चक्षुष्मा स्त। अध्वर्युः
 प्रत्याक्रम्य आप्यायतां चतुः सोमाद्याज्यास्यानुब्रू० सोमायाज्य
 स्य प्रेष्य। यज० सोमायेदं। सोमश्चक्षुष्मान् व्याख्याते पंच होतारि ७

अध्वर्युः अग्निर्होता। स्वाहा देवेभ्यः। स्यात्लोगतेनाज्येन पूर्वेपरिवर्षं जुहोति।
 देवेभ्य इदं। जुहामाप्सा य्यहिरण्यशकलं वधाय अग्नेणाहवनीयं ग
 लायूपाहवनीये मध्यास्तु चोनीत्वा ब्रह्म यजमानयोर्दक्षिणेन गत्वा
 स्वयं चोपविश्य माभेः हंस्तेन कृत्स्नां वपां वदति। यथे तं प्रत्येसहिर
 ण्यशकलं निधाय भिक्षोर्य प्रचरति। एवं मेवावदान प्रचारः अग्नीषो
 माभ्यां छागस्य वपाया मेदसो नु ब्रूहि अत्याक्रम्य। अग्नीषोमाभ्यां
 छागस्य वपाया मेदसः प्रेक्ष्या जातघे दो वपया ग० दंतु देवाः स्वा
 हा वषट्ते जुहोति। यजमा० अग्नीषोमाभ्यामिदं। अग्नीषो
 मयोरहं० यावी भूयासं। जेमानमिति महंद्रया जिनः। देवेभ्यः स्वाहा।

CC-0. Mrugendra Vinod Collection. Digitized by eGangotri

उत्तरं परिवाप्यं जुहोति देवेभ्य इदं। प्रत्याक्रम्य अंतरा यूपं चाहवनी
 यं च हत्वा विषूची वपाश्रपणी प्राचीं द्विशूलं प्रतीची मेकेशूलं। स्वा
 होर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतं। इति प्रहरति। यजमानोर्ध्वं नभसे मा
 रुता येदं। ब्राह्मणा वरं वो ददामि। अध्वर्युः संस्त्रावेणाभि जुहोति। चात्वा
 लेभ्योर्जयंते। आपो हि द्येति तिसृभिः। इदं नापः प्रवहता वद्यं च भले
 चयत्। यत्त्वाभि दुद्रोहान् तं यच्च शोपे अभिरुणं। आपो मातस्मादेन
 सोविश्वाभ्यं च त्वं हस्यः निर्माभ्यं चाभि शपथान् निर्मावरुणा दुतानि
 मायिमस्य च। इति माजयंते हुताया वपाया। अध्वर्युः सुत्रं ह्यप्यसुत्रं

अग्न्यामाह्वये तिस्रं प्रेष्यति पिता पुत्रीया सुब्रह्मण्या भवतिका लवशाद
 नेतरमेव पशुपुरोडाशादिकर्म प्रतिपद्यते। यथार्थमौषधपानाणि प्र
 युनक्ति। तस्मिन् क्रियमाणे यदा पराह्णे भवति तस्मिन् पराह्णे वसती
 वरीभिर्गृह्णाति। कृतांताद्विरम्य वहन्ती नो गृह्णाति न तमावहन्ती रतीयासं
 धावात परस्य ध्यायायाः कूलस्य वृक्षस्य स्वेयं वा छायां कृत्वा। हविष्य
 तीरिमा आपो ह० अस्तु। सूर्यः इति वसती वरी गृह्णाति। ब्रह्म यजमानौ
 वसती वरी गृह्णाणार्धं गृह्णातः यद्य गृहीता सु सूर्यो भिनिम्रो चेत् या
 अग्निं हिरण्यं वा दायो परिष्ठा ज्योतिः कृत्वा हिरण्यमंतर्धायिवरेद
 ने गृह्णाति। प्रत्येत्यहीर्धेन प्राग्वंशं प्रविश्य। अग्नेर्वी पन्न गृह्णीः

मुखीयेसादयति। कृतांतात्कर्माणि करोति यथार्थमौषधपात्राणि प्रयुवति एकादशक
 श्रीः पोलाविहृष्ठाजिबंशैशुपंशाम्यामुल्लरवलं
 सुमेमाधत्त। इति शालामुसलंद्वयदसुपलांआज्यस्यालीकुट्टैरुं पात्रीमे
 क्षणं वेदं प्राशिन्नहरणं प्रणीता प्रणयनं च। निर्वपणकाले जीहिमयं पशु
 पुरोडाशं निर्वपति प्रवित्रे कृत्वा प्रणीताः प्रणीय पात्राणि संमृश्य नि
 र्वपणकाले अग्नीषोमाभ्यां जुष्टं निर्वपामि। अग्नीषोमौ हव्यं रक्षेथां।
 अग्नीषोमाभ्यां वो जुष्टं प्रोक्षामि। कल्पाजिनादानादि त्रिविकलीकरणां
 ते कृते निदधाति। ततो वाचं विस्मज्य। शमितः पशुं विशाधीति संप्रेष्य
 तिगुदं मानि वृद्धीः क्लोमानं धीदानं पुरिततं मेदः समवधातवा इति संप्रे
 ष्यति। प्रेषितः पशुं विशास्ति। हृदयं जिह्वा वक्षस्तनिभमतस्नेपा
 र्धं सव्यंदोर्दक्षिणाम् श्रोणिर्देवतो न्यवरोतानि सव्यंदोर्दक्षिणा च श्रो

णिः सौविष्टकृते गुदः साधारणः । न गुदं निर्वृषति न वानिष्ठं निर्णुजति । अ
 धुद्धिं जाघनी वनिष्ठं चान्वदधाति यदन्यच्च नैध्वं मन्यते । अध्वर्युः धृष्टिर
 सीत्युपवेशमादाय भृगूणां भगिरसां तपसा तप्यत्वा अंगारो परिनिधाय ।
 द्यौश्चैव मयज्ञमिति तत्सर्वमुद्धृत्य कुंभ्यामादधाति । सौविष्टयोर्लक्षणे क
 लाश्रपयति । हृदयं शूले समासज्य कुंभी समीपे पार्श्वतः श्रपयति मंत्रव
 ति । कर्मण्यध्वर्युः करोति शमिता रंश्रपणां ध्वं नियुज्युर्ध्वं ध्यगो हंपार्थि
 वं रवात्वा तत्र शकृदादि संप्रविध्यति । ततस्त्वं तुलप्रक्षालनादिसमानमो
 दपनात् । तूष्णीमभिधारणं आसीदतु । प्रजापतिरसि अयं यज्ञः विह
 न्यं चतुर्हेता व्याख्याते पंच होतरि । ष्टैतपशो पशुपुरोडाशे न प्रचरति

जुह्वा सुपस्तीर्य आप्यायतां सकृत्सामभेः मध्यात्पूर्वाधा दवद्यति आप्यायतां
 यदवदानानि। उपभृत्युपस्तीर्य आप्यायतां सकृदुत्तराधा दवद्यति। आ
 प्यायतां द्विः अग्नीषोमाभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहि जुहूपभृतावादायात्या
 क्रम्य आश्राव्य प्रत्याश्राप्स्यते अग्नीषोमाभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्य। वष
 ट्कृते जुहोति। यजमा० अग्नीषोमाभ्यामि० अग्नीषोमयो रहं देव० व
 ब्रह्म० अध्वर्युस्तत्रैव तिष्ठन्नौपभृतं जुह्वां पर्यस्य अग्नये नु ब्रूहि आश्रा
 व्य प्र० अग्नये प्रेष्य। यजमा० अग्नय इदं० अग्ने रहं दे० यायुष्मान्यज्ञेन० अ
 ग्निर्मादुरिष्टा० अध्वर्युः वैश्वानरे० आशि नमिडां चानदायनास्ति यजमा
 नभागः स० रावरुण यष्टाः आश्रंति। मार्जनिं पिष्टलेपफलीकरणहोमौ

प्रणीतासुमार्जनं उपवेद्योदसनं च क्रियते निरूढपशुबंधवात् । अस्त
 मिते संवादप्रभृतिनापशुतंत्रेण प्रतिपद्यते । जुह्वां पंचगृहीतंगृहीत्वा
 स्थालीगतपृषदाज्यं सुवंचादाय । शृतं हवीः शमितः इत्यभिक्रम्या
 भिक्रम्यत्रिः पृच्छति । शृतमिति शमितान्त्रिः प्रत्याह । अग्रेण शामित्रमु
 त्तरतः परिक्रम्य शूलाहृत्य देप्रवृत्त्यकुंभ्यामावायधो । संते मनसाम
 नः संप्राणे घृतवत्स्वाहा । पृषदाज्येन कुंभीस्थं हृदयमभिधारयति ।
 स्वाहोष्मणे व्यथिष्ये । इत्युष्माणं हृद्यंतमनुमंत्रयते । यथेतमेत्य
 यस्त आत्मा पंचगृहीतेनाज्येन पशुमाभिधार्य । दृष्ट्वा दृष्ट्वा
 प. रिषत् । इत्युद्वास्या तरायूपमाहवनीयं च दक्षिणे न ब्रह्म यजमा

नो हत्वा दक्षिणस्यां वेदि श्रोण्यां पूक्षशाखायां पंच होत्रासादयति । ह
 दयशूलं प्रज्ञातं निदधाति । यजमानः यस्त आत्मा प० ह्यं । इमानि द्विध
 मम तं वीर्यमेभिरिन्द्राय पशवो चिकित्सन्तैर्देवा अवतो पमामिहेष
 मू० सनेयः श्रुता निमयि श्रयंतां । अयं यज्ञः व्याख्याते पंच होतारि
 अध्वर्युः जुहो पभतोर्वसा हो महव न्यां समवत्त धान्यां चापूर्वाज्ये
 नोपस्तीर्य जुहो पभतोर्हिरण्य शकलाववधाय जुहूपभतावादा
 य अंतरायूपमाहवनीयं च दक्षिणे न ब्रह्म यजमानो नीत्वा दक्षिण
 त आसीनः । मनो ताये हविषो वदी यमानस्या तु ब्रूहीति सं प्रेव्यति
 पूक्षशाखायामक्तया धारया देवतानां द्विदि शवद्यति । एकादश

कृत्वः मांभेः हृदयस्याग्रे वद्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसः एतेषां यथा पू
र्वमवदाय यथा काममुत्तरेषामवद्यति पुरस्ताद्धोणे गुदस्यावद्यति उ
परिष्ठाद्वा। गुदं द्वैधं कृत्वा स्थवीयोगुदकांडं जाघनी च कुंभ्यामवधायां
तरायूपमाहवनीयं च पर्याहृत्य निदधाति। अणीयो गुदकांडं त्रैधं कृ
त्वा तस्य मध्यमं गुदकांडं द्वैधं विभज्य देवतेष्ववद्यति त्रेधा मेदः
कृत्वा यूषेव धाय तृतीयेन जुहूं प्रध्यादयति। उपभृतिस्विष्टकृतम
वदाय महर्त्र्यंगयो रन्यत उपभृते निधाय मेदसस्तृतीयेन प्रध्या
दयति। हृदयादीनां द्वे द्वे त्रीणि वा वदानानि कृत्वा समवद्यत्यस्या
मवधाय मेदसस्तृतीयं प्रध्यादयति। अथ स्थिभिरिडां वर्धयति

श्रुतमश्रुतं च पशुंसंनिधाय। ऐंद्रः प्राणो अंगे अंगे निदेध्यदै० पितरो
 मदंतु। इत्यभिप्रशति। वसाहो महव न्यां वसां दक्षिणे न हस्ते नानय
 न्सव्ये न हस्ते न स्वधिति नास्त्र वंती धारां। श्रीरस्य ग्निस्त्वाश्रीणातु
 शतिसकृत्तिर्यगच्छिनत्ति द्विः पंचा वत्तिनः। आपः समरिण न्वातरस्य
 ना० रोहिष्ये। प्रदक्षिणं स्वधितिना लो लयाति। धूये नोप सिच्य।
 तेः सर्वे र्यथेतं प्रत्येस्य हिरण्यशल्को जुहूप भृतो रवे धाया भिधा
 र्य। वसाहो महव नी समवत्त धानी चा पूर्वा ज्ये नाभिधार्य यथा क
 मं अपादाय हविरभिधार्य। अग्नीषोमाभ्यां द्वागस्य हविषोतु ब्रूहि जु
 हूप भृता वादायासा क्रम्या आभ्य प्रत्याभावेते अग्नीषोमाभ्यां द्वागस्य हविषः
 प्रवेत्येति सं प्रप्यति।

प्रतिप्रस्थाता वसाहो महवनी गृहीत्वा उत्तरत स्तिष्ठति होतुरर्धर्चैः। घृतं
 घृतपावानः पिवत वसां वसा० हात्वा तारिष्याया इति वसाहो मंजु होति।
 नांते स्वाहाकारः। अध्वर्युर्वषट्कृते जु होति। यजमा० अग्नीधो माभ्यामि
 दं० अग्नीधो मयोरहंदे० येन्द्रियावीभू० जेमान मिति महेंद्रयाजिनः। अ
 ध्वर्यु रत्रैवतिष्ठन् वसाहो मोद्रेकेण दिशः प्रतियजति। दिशः स्वाहे
 ति पुरस्तात् प्रादिशः स्वाहेति दक्षिणतः। आदिशः स्वाहेति पश्चात्
 विदिश इत्युत्तरतः। उदिश इति मध्ये स्वाहेति सर्वत्रानुपजति। स्वा
 हादिगभ्य इति प्रदक्षिणमनुपरिच्यं चति। नमोदिगभ्य इति हुषोषति
 कृते। यजमानः अंतरादिमंत्रोक्ता देवताः। अध्वर्यु रत्रैवतिष्ठन्ना

रिष्ठहोमं कृत्वा प्रदक्षिणमावृत्य जुह्वा मुपस्तीर्य स्वाध्याः पृथदाज्यं स्तु
 वेण जुह्वा मानी यदि स्निग्धाभिघार्य। धौ वसमाप्तिः वनस्पतये नुब्रू
 हि प्रसव्यमावृत्या श्रावयस्तु श्रोषद् वनस्पतये प्रेष्य। वषट् कृते
 जुहोति। यजमा० वनस्पतये इदं० वनस्पतेरहं दे० यायुष्मान्यसे
 न० अग्निर्मदुरिष्ठात्प्राप्तिच। अध्वर्युस्तत्रैव तिष्ठन् ओदुपभृ
 तं जुह्वा पर्यस्य अग्नये स्विष्टकृते नुब्रूहि। आश्राव्य प्रत्याश्रावि
 ते अग्नये स्विष्टकृते प्रेष्येति संप्रेष्यति। यजमा० अग्नये स्विष्ट
 कृत इदं० अग्नेः स्विष्टकृते हं दे० यायुष्मान्य० अग्निर्मदुरिष्ठा०
 अध्व० वैश्वानरे० प्राशि त्रैप्रतिभागमवदाय नयजमानभागः इडा

९३

स्थवांमेतरेडावदानेनप्रकृतिवदवद्यति। अध्यु खिं होत्रेवनिष्ठमग्नी
 धेषउवत्तंसंपादयति। शृतं चेदभृतं चेदनस्थिभैत्रा वरुणधेष्ठाः प्रा
 श्नांति। नयजमानोभक्षान्भक्षयतिभक्षणमेकेसमाननाति। पश्चिडाया
 विकल्पः। मार्जयतेहविः शेषानुदास्य। अपिस्तृष्ट उल्मुके अग्नीदौ
 पयजानंगाराहरोपयष्टरूपसीदब्रह्मन्यस्यास्यामः समिधं कृत्स्नं
 मृद्वातिसंप्रेष्यति। शामिन्नादाग्नीध्रो गारानासृत्योत्तरस्यां वेदिश्रो
 ण्या बर्हिर्व्यूह्यन्युप्योपसमादधाति। तद्यथा अंतरायूपमाहवनीयं
 ब्रह्मनयजमानो दक्षिणेन नीत्वा अपरेण सर्वनिग्नीनीत्वा उत्तरस्यां
 महावेदिश्रोण्यां स्वमीपेन्युप्योपसमादधाति। परिस्तृष्ट्वा ते वाग्नी

धाः प्रतिप्रस्थातो पसीदति अंगारमार्गेण गुदं नीत्वा निदधौ देति। दे-
 वसवितरेत्तत्तत्त्यादि। रध्मसन्नहने हुते। प्रतिप्रस्थातरेतद्गुदकां
 उंतिर्यगसंभिदं न्नेकादश। धारं छिद्य वसाहो मरुवन्या हस्ते न वोप-
 यजेति संप्रेष्यति। यजमानः व्याख्याते सप्तहोतरि अंगिरसो
 मा० हौष्यः। अध्वर्युः पृथदाज्यं जुह्वा मानी य पृथदाज्य धानी मु-
 पभतं कृत्वा पृथदाज्ये नैकादशानूयाजा न्यजति सकृदति क्रमैण
 न। प्रतिप्रस्थातानु हुतं हुतमेकैकमनूयाजमनु एकादशोपयजो-
 यजति अंगारेषु यथा प्रैष्यं। समुद्रं गच्छेत्वा हेत्येकादशाभिर्मन्त्रैः
 अध्वर्युरति क्रम्य। आश्राव्य प्रत्याभ्राविते देवेभ्यः प्रेष्येति प्रथ-

९४

भमनूयाजं संप्रेष्यति। प्रेष्येत्युत्तरानूचतुर्थप्रभृतिषु यजोर्ते मैत्राव
 रुणेनोच्यमाने यजयजेत्यध्वर्युराहान्यत्र दशमात् आद्यांस्त्रीन्दश
 मं चाग्रेण संभेदं पुरस्ताद्यजति तेषां पश्चादारभ्य पूर्वेषां मनुसंभेदे
 न प्राचद्वैतरान्यजति। याजमानं॥ त्रिषु प्रजावान्यशुमान् द्वयोश्चायुष्म
 द्वयं स्यात्पशुमान् परस्मिन्। आयुष्मदेकोऽथ परः प्रजावानायुष्मदे
 कश्चरमोऽपि तद्वत्। बहिष्पदे० समुद्रायेदं० बहिष्पदे० या प्रजावा
 नू०१ क्षाभ्येदं० अंतरिक्षायेदं० क्षारामहं० प्रजावान् २ उवासानक्ताभ्या
 मिदं० सवित्रेदं० उवासान् कयोर्हं प्रजावान् ३ जोष्टीभ्यामिदं० अहो
 रात्राभ्यामिदं० जोष्ट्योर्हं० पशुमान् ४ उज्जिह्वीभ्यामिदं० मित्रान् ५

णाभ्यामिदं. उर्जाहुल्योर. पशुमान् ५ होतः भ्यामि. सोमायेदं. होत्रोरन्या
 युष्मान्य. ६ तिसृभ्यो देवीभ्य इदं. यसायेदं. तिसृणां देवीनाम. यायु
 ष्मान्. ७ नराशः सायेदं. द्वादोभ्य इदं. नराशः सस्याहं. पशुमान्.
 = वनस्पतय इदं. द्यावापृथिवीभ्यामिदं. वनस्पतेरहं. यायुष्मान्. ९ ब
 हिष इदं. नभस्प इदं. बर्हिषोहं. प्रजावान्. १० अग्नये स्विष्टकृत इदं. अ
 ग्नये वैश्वानरायेदं. अग्नेः स्विष्टकृतोहं. यायुष्मान्य. ११ प्रतिप्रस्था
 ता अद्भ्यस्त्वोषधीभ्यः इत्युत्तरतो बर्हिषिगुदले पानिर्माष्टि. मनो मे
 हार्दियच्छ. हृदयदेशमभिष्टया पञ्चपस्थोत. स्वरुं प्रज्ञातं नि
 दधाति. वाजवती प्रमृती नि कर्माणि प्रतिपद्यते वेतस्यु प्रस्तार

मनक्ति। आश्वा० अस्तु० श्वितौ दैव्या होतारो भ० सूक्तवाकाय सूक्ताप्रे
व्य। यजमा० अग्नेरहमुज्जिति मनुज्जेवं। सोम स्याह० अग्नीधो मयो
रहमु० वनस्पतेरह० देवानामाज्यपानमिह० अग्नेः स्विष्टकृतोहमु० चं
प्रतिपरेत्यशालामुखीयेपलीः संयाजयेति। जाधन्या देवानां पली
रग्निं गृहपतिं च यजति। आज्येनेतरौ। उत्तानोयै जाधन्यै देवानां पली
भ्यो वद्यति नीच्या अग्नये गृहपतये। उत्तानायै जाधन्यै होत्रशुभा
दधाति। नीच्या अग्नीधेऽवत्तं संपादयति प्राशितायाम्। यजमा० इ
उत्तमानित्याज्येजाम्। जाधनी शेषं पल्यध्वर्यवे ददाति बाहुं शमित्रे।
पली संयाजतो ग्रीवो मीयः संतिष्ठते। नात्र रात्रौ यजमान रथव्रतं

भवति उपसर्गस्य निवृत्तावपि दैक्षव्रतस्यानुवृत्तेरावभृथादिति प्राप्तस्य
 दैक्षव्रतस्य प्रतिषेधः अत एव दैक्षो तर्द्ध्वं व्रतविकल्प इत्युक्तं याज
 माने सुत्या प्रातरारभ्यु आर्वभृथा त्रिस्तन व्रतं भवति । एतस्यां रात्रौ
 हविर्धाने जाग्रद्राजानंगोपायतियजमानः ॥ ॥ श्रीमद्वैदिकस
 द्विदसोमनाथांगजान्मनामहादेवै नरचिता पदुतिर्यस्ततां त्रिकी ॥ ॥
 समाप्ते ग्रीष्मीये पशौ निशायामष्टमे मुहूर्ते वसती वरीः परि
 हरति सर्वतो दिक्षु न पूर्वस्यादिशि व्युक्रामे तेत्युक्ता । ततो यजमा
 नः पत्नीचांतर्वेदि भवतः । सतत्विजो दृशी कवश्च बाह्वेदि निष्क्रामंति ।
 नादीक्षितमभि परिहरति । ब्रह्मवेसती वरीषु परिह्रियन्ते । ननु बहि

निष्क्रम्य परिहरणदेशादक्षिणतो वा च यम अस्ति । अध्वर्युः आदाय
 कुंभं सव्ये सेत्याधाय परेण प्राजिहितमतिक्रम्य दक्षिणया द्वारेण
 निर्हृत्य दक्षिणं वेद्यं समनुपरिहृत्य इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थः । इति द
 क्षिणस्यामुत्तरवेदि श्रोण्यां सादयति । आदाय कुंभं दक्षिणे सेत्याधा
 ययं धेतमेत्युत्तरपूर्वया द्वारा निर्हृत्योत्तरं वेद्यं समनुपरिहृत्य
 मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थः । इत्युत्तरस्यामुत्तरवेदि श्रोण्यां साद
 यति । आदाय कुंभं सव्ये सेत्याधाय यथेतं प्रत्येत्यतीर्थेन प्रपाद्य ।
 विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थयन्ते जागृतः । इत्याग्नीध्रे सादयति । अ
 त्र वसन्ति सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाहूये तिस्रं प्रेष्यति पिता पुत्रीया

सुब्रह्मण्या भवति या यजमानस्य व्रतधृक्तामाशिरिरेदु कृतयापल्या
 स्तां दधिग्रहाय या घर्मधुक्तां दधिघर्मयतप्तमनातं कथं पयोमैत्रा
 वरुणाय श्रुतातं कथं दध्यादित्यग्रहाय कुरुतादिति संप्रेष्यति आ
 ज्यसोमग्रहयोः काम्ययोः न यापल्या इति लुप्यते। अप्रवर्गे यगेया
 घर्मधुगिति लुप्यते। दोहस्तु यस्याः कस्याश्चिद्भवत्येव। प्रतिप्रस्था
 तामंत्रेणोपवेशं शाखापवित्रं च कृत्वा सायं दोहं दुग्ध्वा तस्मिन्निदध्या
 त। अत्र परस्तरणकरणं शास्त्रांतेरे दृश्यते त्यन्ये। तूष्णीं पंचगाहु
 ग्ध्वा आमिक्षार्ये प्रातर्दोहाय मंत्रेण वत्सानपाकरोति। यद्यनूवं ध्या
 स्थाने आमिक्षातया दासहशारेव आनीय षट्सु दोहेषु जातेषु आ

मिक्षार्थं शारवापवित्रादिकं त्वादोहयति स्पृक्षन्मंदोहं। पुनः प्रातर्दोहाय
 वत्सानपाकरोति। षोडश्यादिषु तु माध्यंदिने सवनैः संस्थिते शारवाह
 रणं वत्सापाकरणं चारात्रौ षोडश्यनंतरे उपवेष्टादिदोहो वत्सापाक
 रणं च। आग्नीध्रीये सखिजो लंकृता वसंति प्राग्वंशे पत्नी जागरयंति।
 हविर्धाने यजमानो राजानं गोपायति गोपायति॥ ॥ यस्य स्मृत्येति॥
 बुध्वा महारात्रे इहैव चैतत्सं पाद्यचादौ स्पृमिदाज्यसंभृतिः। पशुस्तंदं
 गं दधित्वा लौकिकं तु आज्यं पेयो ब्रीहियवी यपिष्टे। हिरण्यदर्भाद्यथमा
 र्त्तिका निग्रहाश्च। आदौ यज्ञतनूहामः सवनीयपशोः क्रिया। एता
 असदन्नित्यं ताथाग्नीध्याद्यभिर्मर्शने २ खरे पात्राणि दार्वणि नवा

पांशुसवाडुषत्। देस्थाल्यावुक्थ्यपात्रं च त्राण्यातिग्राह्यकाण्यथ ४
 खरेग्रावाः चोडशिको न्यत्र स्थाल्यो न्यपात्रकं पुनः खरे प्रयोक्त
 व्ये चतुस्त्रक्तिपरिपूर्वे ५ एकादशादि चमसाः खरेग्रावो यथास्थि
 ति। अन्यत्र द्रोणक लशो दारुजः सपवित्रकः ६ मन्मथौ कलशौ
 तद्वद्धवनी यश्च पूतभत्। तिस्र एकधानाः स्थाल्य इति त्रिंशन्नवा
 धिकाः ७ सु। चोभिर्मर्श उपमे संमुखग्रावमंत्रणं आग्नीध्रो सोमिः
 सोमस्थाप्यंतरेषमुपाहृतिः ८ पंच होत रुतिः प्रातरनुवाका
 दिष्टुक्रमात्। त्रैषार्थं करणं होत ब्रह्म प्रस्थातृभिस्त्वयं ९
 प्रागं लंकरणात्स्थातुः सवनीयत्विष्कोति या। अभूदुया इत्ये

तस्यामृचिहोमः स्त्रुचिस्थितात् १० चतुर्गृहीतमपरं दर्शमुष्टिं प्रगृह्य च।
 अपश्य होतरिति त्रैषात्कुर्युर्वथा स थं ११ पन्नेजनीयहः पत्न्या सादयत्यपि मा
 र्गतः। सर्वे नीवरीणामिह निग्राह्या करणं सवेत् १२ ग्रहाणां च प्रवारास्यादभ
 आदौ तुलौ क्रिकात्। काम्या राजस्य सोमस्य ग्रहौ प्रकृतिगावुषौ १३ दधि य
 हेण तुल्यः स्यादाज्यग्रहविधिस्ततः। भोमग्रहेण तेनैव पात्रोणा विष ॥
 नाज्वेत् अत्राग्निववच्चंष्ट्रपांशोराग्निपवाभवेत् महाभिषव एव च नक्षणे विधि
 रथय १५ अंश्वदाभ्यावुपांशुश्च ग्रहाः सावैत्रिका अमी तन्तरोमः पशोः कर्म म
 राग्नीध्रीयादिषु १६ स्वरे पात्रप्रयोगस्तु ग्राह्यैर्गोप्रीयेरुतिः सोमस्य ग्र
 हणहोतुस्तु होमोपाकरणादिषु पन्नेजनीश्च निग्राह्या अंश्वदाभ्यावुपांशुकः

१९

महाभिषेकं तयोमो ग्रहाणां ग्रहणस्यपिः उपाकृतिं पादमानी विहाराधार
 णेह्यतिः अनेन ग्रहणं स्वपरिचयान्नाद्यपि स्थिती प्रसर्पणं पशोः पाकपुरोडा
 नैव हिः स्थितिः प्रश्नचरित्रमसौ नीतिः शुक्रमंथ्यतु निश्चरः २०

५

आं महारात्रे बुध्यन्ते त्रिभागावशिष्टायां रजिन्यामृत्विजो बुध्यन्ते सर्वकृतशौचाः क
 र्माण्युपक्रमन्ते यथापुरावाचः प्रवदितोः प्रातरनुवाको भवति अध्वर्युस्तृष्णीके
 नाज्येन प्रत्याहुतिं गृहीत्वा प्रत्याहुतिं समिधोभ्यां धाय प्रजापतिर्मनसं सेति त्रय
 स्त्रिंशत्तं यज्ञं तनूराग्रीं धीये जुहोति। प्रजापतिर्मनसां धो छेतः स्वाहा। प्रजाप
 तये सोमाय दः प्रजापतिर्मनसां धो छेतो धाता दीक्षायाः स्वाहा। धात्रे सो
 माः २ धाता दीक्षायाः सविता भृत्याः स्वाहा। सवित्रे सोः ३ सविता भृत्यां पृ
 था सोमप्रयाण्याः स्वाहा। पूषे सोः ४ पूषा सोमक्रयण्यां वरुण उपन
 दः स्वाहा। वरुणाय सोः ५ वरुण उपनदः सुरः क्रीयमाणः स्वाहा। असुरा
 य सोमायः ६ असुरः क्रीयमाणो मित्रः क्रीतः स्वाहा। मित्राय सोमायः ७ मि

१००

ऋऋतःशिपिविष्टासादितःस्वाहा॥शिपिविष्टायस्तो॥शिपिविष्टासादितो
 नरंधिषःप्रोह्यमाणःस्वाहा॥नरंधिषायस्तो॥९॥नरंधिषःप्रोह्यमाणोधिपति
 रागतःस्वाहा॥अधिपतेयस्तो॥१०॥अधिपतिरागतःप्रजापतिःप्रणीयमाना
 स्वाहा॥प्रजापतेयस्तो॥११॥प्रजापतिःप्रणीयमानोग्निराग्नीध्रेस्वाहा॥अग्नयेस्तो॥
 १२॥अग्निराग्नीध्रेबृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमानःस्वाहा॥बृहस्पतेयस्तो॥१३॥
 बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमानइंद्रो हविर्धानेस्वाहा॥इंद्रायस्तो॥१४॥इंद्रो हवि
 र्धानेदितिरासादितःस्वाहा॥अदित्यैस्तो॥१५॥अदिरासादितोविलुक्तरूपावद्वि
 यमाणःस्वाहा॥विल्वेयस्तो॥१६॥विल्वःपावद्वियमाणोथर्वोपोत्तःस्वाहा॥
 अथर्वणेस्तो॥१७॥अथर्वोपोत्तोयमोऽप्युतःस्वाहा॥यमायस्तो॥१८॥यमो

१००

भिषुतो पूतपा आधूयमानः स्वाहा। अपूतपे सोमः १९ अपूतपा आधूयमानो वा
 युः पूयमानः स्वाहा। वायवे सोमः २० वायुः पूयमानो मित्रः क्षीरश्रीः स्वाहा। मित्रा
 य सोमः २१ मित्रः क्षीरश्रीर्मेधी सक्तुः श्रीः स्वाहा। मंथिने सोमः २२ मंथी
 सक्तुः श्रीर्वैश्वदेव उन्नीतः स्वाहा। वैश्वदेवाय सोमः २३ वैश्वदेव उन्नीतो
 रुद्र आहुतः स्वाहा। रुद्राय सोमः २४ रुद्र आहुतो वायुरावृत्तः स्वाहा। वायु
 वे सोमार्यः २५ वायुरावृत्तो नृचक्षाः प्रतिख्यातः स्वाहा। नृचक्षसे सोमः २६
 नृचक्षाः प्रतिख्यातो भक्ष आगतः स्वाहा। भक्षाय सोमः २७ भक्ष आगतः पि
 तृणां नाराशंसः स्वाहा। पितृभ्यः सोमः २८ पितृणां नाराशंसो सुरा
 तः स्वाहा। असवे सोमः २९ असुरातः सिंधुरवमधमवप्रयन् स्वाहा। सिं

१०९

धवेसो. ३० सिंधुरवभथमवप्रयन्समुद्रोवगतः स्वाहा. समुद्रायसो. ३१ समुद्रोव
गतः सलिलः प्रफुल्लितः स्वाहा। सलिलोयसो. ३२ सलिलः प्रफुल्लितः सुवरुहचग
तः स्वाहा. सुवसेसो. ३३ सर्वत्र सोमाय राज्ञ इति वा त्यागः। सर्वनीयस्य प
शोस्तत्र प्रक्रमयति तस्य निरूढा पशुबन्धेन कल्यो व्याख्यातः तत्र खट्वोत्प
श्चिष्टी नक्षः अग्निप्रणयनां तं कर्म कृतत्वां पुष्यते प्रतिषिद्धमग्न्यन्वाधा
नं सर्वनीये पशाविति तथा च निषिद्धं व्रतमपि। बहिर्ने विद्यते प्रस्तरमेवा
हरति बहिष्पः कल्पेन। आहित्य प्रस्तरं परिभोजनीयं च शुल्बं कृत्वा सन्न
त्या हरति उपरि प्रस्तरं निधाय पंचपशुप्रकृतिलपक्षेततो तरे धिकं विंशति
दारुमिध्मं संनह्य दितत्र मंत्रः यत्कथ्यते ॥ " श्रीः

१०९

तस्त्वाविश्रुतिधासं० तिस्रः समिधो यज्ञायुः संचाराः शेषं प्रकृतिवत् अ
ग्नीधोमीयविकारपक्षेतु आश्ववालं प्रस्तरे एक्षवी विधृती बहिः परिभोजनीयं
चाहृत्योपरिति धायका कर्मयमयपरिधिकमिध्मं संनहति। महावेद्यर्थं कृतमेव
वेदं प्रयुनक्ति परिस्तीर्य नोभावमीकर्मणोवा। यज्ञस्य सद्ने यात्राणि प्रयुनक्ति
तत्र पात्वांशी प्रचरणी सुक्मयोगकाले प्रथमां प्रयुनक्ति अन्या नियथा र्थपा
शुकानि पात्राणि प्रयुनक्ति नवह्रवरणं वाचस्पतस्त्यादि ब्रह्मणः पवित्रक
रणं दि सप्तमानमाज्यग्रहात् सुक्मसमाजितकाले जुहोवत्स चरणी तूली सं
मज्येत राः समाधिं आज्यग्रहणकालं प्रचरणं पूर्वं चतुर्दशं हीतं तूली ग
हीत्वा शतरासु गृह्णाति प्रोक्षण्य वशेषं निनीय ग्रंथि विषाय पुरस्तात् प्रस्त

१०२

रंगहीत्वापवित्रे अपि सज्य ब्रह्मणे प्रदाय च लब्धमेव स्तोत्रोसबर्हिः पक्षेवर्हिः प
 शिधिसद्भावे च परिधीन्य रिधायाग्निमभिर्मन्त्राधारसमिधावाधाय परि
 भोजनीयाद्वर्हिषो वा बर्हिर्भावे महावेदिका द्वाविधती कृत्वा सादयित्वा
 प्रत्यादाय प्रस्तरंतयोः सादयति पक्षे ऐक्ष्व्यो विधती तयोः सादयति
 सुचआज्यस्थाल्यो सादयित्वा प्रचरणीं तुली यथा वकाश सादयित्वा
 एता असदनं विष्णुनिस्थं पंचहोत्राभिर्मन्त्रे अयं नो अग्निर्वैरिवः कृणो
 त्वं यतु वाजसतो इत्याग्नीध्रमभिर्मन्त्राति इदं विष्णुर्विचक्रमेते पांसु
 रे इति विधीने विभिमीते अग्न्यायु रंधिपवसं दुधुना इति सुचो
 भिमृशति आवायो भूय शुचिपउपनः पूर्वेषां इति वायव्या निसर्वा

१०२

ण्यूर्ध्वपात्राणि चतस्रस्थालीश्वरउत्तिष्ठनोजसासह • चमू सुतं । इति स दोषि
 मशति । ततः खरे पात्राणि प्रयुनक्ति अनादिष्ट वक्षोणि वै कंकतानियतिप्र
 त्यक्षस्य चिद्धा वक्षस्य अग्निदेवता गायत्री छंद उपा ३३ शोः पात्रमसि । इत्युपा
 शुपात्रं दक्षिणे सं । व्यानाय लेपां ल्यु शुपात्रं सं सृष्टं उपां शु सवनं ग्रावाणं प्र
 युनक्ति । सोमो देवता त्रिष्टुप् छंदो तयोमस्य पात्रमसि । इति ग्रा व्या उत्तरतः अ
 तयोम पात्रं । इन्द्रो देवता जैगती छंद इन्द्र वायुवोः पात्रमसि । इति प्रत्यक्षस्य
 मंततो रास्मावैन्द्रवायवपात्रं प्रयुनक्ति बहस्पतिदेवता नुष्टुप् छंदो मैत्राव
 रुणयोः पात्रमसि । इत्यर्जा गवन्मैत्रावरुणपात्रं प्रत्यक्षप्रयुनक्ति अश्विनौ देव
 ता पंक्तिश्छंदो अश्विनोः पात्रमसि इति प्रत्यक्षः स्वक्त्या अश्विनपात्रं सूर्यदेव

१०३

तावहतीछंदःशुक्रस्यपात्रमसि इतिबैल्वंशुक्रस्यआश्विनस्यपञ्चाङ्गागेद
णितःचंद्रमादेवतासतोवहतीछंदोमथितःपात्रमसि।इतिबैल्वस्योत्तरतो
वैकंकतंमथितपात्रं० कस्तूरायुनक्ति सत्वायुनक्तु।इतिद्विरावत्याआश्वथे
अश्वशफबुधेउभयतोमुखेदक्षिणमध्वर्योरुत्तरंप्रतिप्रस्थातुःकृतुपात्रे
प्रयुनक्ति।दक्षिणस्यांश्रोण्यांविश्वेदेवादेवतो लिहाछंदःआग्रयणस्य
पात्रमसिइत्याग्रयणस्यालीप्रयुनक्ति।इंद्रोदेवताककुछंदःउक्थानां
पात्रमसिइत्युत्तरस्यांश्रोण्यामुक्थ्यस्यालीप्रयुनक्ति० तत्रैवचानेनैवमं
त्रेणअश्वशफबुधांउक्थ्यपात्रप्रयुनक्ति।तयोःस्थाल्योरंतरालेउदगप
वर्णाणित्रीण्यतिग्राह्यपात्राणि कस्तूरेतित्रिरावत्याप्रयुनक्ति।दक्षिण

१०३

स्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तिभनंकस्त्वस्यादित्यस्थाली तत्रैव कस्त्वत्यश्वशफबुध
 मादित्यपात्रं उत्तरस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तिभनं औपरवपुरिषेणानुपोसे
 स्थले पृथिवीदेवताविराट्छंदो ध्रुवस्य पात्रमसि। शते ध्रुवस्थाली प्रयुनक्ति
 खरस्योत्तरे स औदुंबरंचतुस्तक्ति दधिग्रहपात्रं कस्त्वतिप्रयुनक्ति। खरम-
 ध्ये अदंडसुक्लदृशीपरिपूवांकस्त्वतिप्रयुनक्ति। ततः खुरएव होत्रादीनां
 दंडवतोऽदंडान्येकादशान्वमसानैयग्राधान्यथावकाशंकस्त्वतिप्रत्येका
 वस्याप्रयुनक्ति। तेन चतुरस्रालोकप्रसिद्धा इति भाष्यकारमतं प्रादेश
 मात्राश्चतुस्राश्चतुरंगुलविला इति बोधायनमतिः। अत्सरुकले पुरुष
 तातानिलक्षणा निकायां प्रित्यरुमत्तार्या पुरुषतातानिलक्षणा निकथ

१०४

ब्रह्मणश्चतुरस्त्रः स्याद्धोतुस्तुपरिमंडलः पृथुस्तुयजमानस्य व्यस्त्रिरुद्धातुरे
 वन्वा प्रशास्तुरवतष्टः स्यादुत्तष्टो ब्रह्मज्ञांसिनः पोतुरग्रे विशाखी स्यान्नेष्टः
 स्यादक्षिणावृतः। अष्टावाकस्य रास्नावानाग्नीध्रस्य मयूरवृक्षः। स व्या
 वृत्तः सदस्यस्येत्येतच्चमसलक्षणं। ततो दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चा
 दक्षं वै कंकतं यस्य कस्य वायस्ये यस्य वक्षस्य चतुरस्त्रपरिमंडलं वा स
 दशापवित्रं द्रोणकलशं युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषास्य हेति प्रयुनक्ति
 तत उत्तरस्य हविर्धानस्य नीडं युनज्मि वायुमंतरिक्षेण ते सहैति मृन्
 मयमाधाय वेनीं प्रयुनक्ति। तत उत्तरस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षं युन
 ज्मि वाचं सहस्येण ते इति मृन्मयं पृतमं तं प्रयुनक्ति। ततस्तिस्त्र

१०५

एकधनास्थालीः कस्त्वेति त्रिरात्रत्यायुन ज्मिति स्त्रो विष्टचः सूर्यस्य त इति वा
 प्रयुनक्ति। ततः अग्न आयूँ धिपवस इति स्त्रु चो भिमिशति। युन ज्मिति स्त्र
 इति वा। अषां क्षया सतस्य गेभो भुवनस्य गो० युक्तास्य बहूत स्वर्गलोकमभि
 बहूत यजमाने। इत्युपरे ग्राव्याः समुखा कृत्वा भिमं त्रयतो तत आग्नी ध्रिये
 अपूर्वा ज्यास्त्रवेण। आस न्या न्मा मंत्रात्याहिकस्या श्रिद भिश्रत्याः स्वाहा
 अग्नय इदं शत जुहोति। ततो अंतरं यं राजानं ह देवा मनसेत्वा दिवत्वा सूर्या
 यत्नो ध्वं प्रजा स्त्वी मुपावरो हस्त इति ग्राव संपावहुरति। अस्मिन्को लह
 तरे होत्याह। होता वा ग्य तस्ती धेने प्रपद्येत्यादिकराति। ततो यजमानः
 महारुविहोता० अयास्य उद्गाता इति राजानं भिमिशति। ततो ध्वयुं राग्नी

१०५

धीये सुवेणा पूर्वो ज्यादा अग्नि हो ता अश्वि वापे तो हेवन श्रुत स्वाहेति जु हो ति
 हो त्रमव शो य य त्या ज्य पुरा वा नः आवि दितोः प्रातिरनुवाक मु पा क री ति द्वेष्ट्यस्य प्रो
 पिता यां देवेभ्यः प्रातैर्वैर्योभ्यो नु ब्रूहि ब्रह्म न्वा च य छ सु ब्रह्म ण्य सु ब्रह्म ण्य
 मा द्य य प्रति प्रस्थातः सवनीयां निर्वेपोति संप्रेष्यति यथा प्रै षं हा ता ब्रह्मा सु
 ब्रह्म ण्यः प्रति प्रस्थाता च कुं वं ति हो त्र हो मे यजमां सरस्व त्या इदं त्रिः। कर्मो
 णि प्रति पद्यते। उत्तरे ण शां ला मु खी यं दं भो न्यं स्ती यं स्फ्यं धा ना ला ज भर्ज
 ना र्थं द्वे क पा ले ष्टो पु रो डा शा थो नि स ह प्र यु न क्ति। अग्नि हो त्र हव णी शू पं क
 स्वा जि नं आ ग्या सु लू ख लं मु स लं दृ ष्य दं मु प लां वा जि न पा त्रं कु ट रं आ ज्य पा
 त्रं पा त्री मे क्ष णं प्र णी ता प्र ण च नं प्रा त र्दो हा पा त्राणि आ मि क्षां वा मि नो धर

१०५

णार्थरथा ल्यो भर्जनार्थे च मेक्षणे दारुपात्राणि च यथार्थं प्रयुनक्ति । पवित्रे क
 लाप्रणीताः प्रणयति । ब्रह्म यजमानयो र्यथा स्थानस्थितयोः अपरे णाग्रिं पा
 त्रीनि धाय तस्यैकदेशं यवान्नि धायोत्तरतो ब्रीहीन् दक्षिणतः स्थमुपकृष्य
 दक्षायवानस्पत्यासीत्यादि उर्जं धत्वेत्यावर्त्तते अपहृतमिति सूक्तं रूपे पवि
 त्रे निधाय यच्छतां देवस्यत्वा इन्द्राय हरिवते जुष्टं नि इति यवान् यच्छतां देव
 स्यत्वा इन्द्राय पूषण्वते जुष्टं नि इति यवान् यच्छतां देवस्यत्वा सरस्वत्यै भार
 त्यै जुष्टं नि इति ब्रीहीन् यच्छतां देवस्यत्वा इन्द्राय जुष्टं नि इति ब्रीहीन् इदं देवा
 ना इदमनुः सह स्फोट्येति प्रतिबीजमावर्त्तते । उर्वतरिक्षमन्वितं अदित्या
 वामुप इन्द्र हरिवन् हव्यं रक्षस्व इन्द्र पूषण्वन् हव्यं रक्षस्व । सरस्वति भारति हव्यं

१०६ इन्द्रहव्यः स्वादेवस्यत्वा इन्द्राय हरिवेतो जुष्टं प्रोक्षामां द्रायपूषण्वेत जुष्टं प्रोक्षा
 मीत्राय मूषण्वेत जुष्टं योक्षामि सरस्वत्यै भारत्यै इन्द्राय जु इति हविः प्रोक्ष्य पात्रे
 षु प्रोक्षितेषु यथा भागं व्यावर्त्तथा मिति ब्रह्मोन्विभज्य इदं सरस्वत्यै भारत्यै इ
 दमिन्द्राय अर्धान् पुरोडाशाथो नवहन्ति अधोन्निदधाति कृष्णजिनादानादि
 उलूखलाधिवर्त्तनांतं तंत्रं रक्षसा भागाः स्युर्बा उदजं निष्फलीकरणांतं य
 वानां कृत्वा ततो ब्रीहीणामग्नेस्तनूरसीत्यादि हविष्कृद्भुजं फलीकरणांतं क्रमे
 ण पृथक्पृथक् करोति प्रक्षालनं निनयनं तंत्रं पुरोडाशीयानेव पिनष्टि तत्र श्ला
 काः निर्वोपुर्जं धत्ते विप्रतिवीजं प्रवर्त्तते सर्वे धामवसाने तु तंत्रं प्रत्यभिमतं
 न सर्वेभ्यो लोष्टमादाय तंत्रं निरसनं भवेत् निरुप्तं प्रथमं बीजपात्रे न्यस्मिन्

पेक्षतत् पवित्रधो निर्धानादि द्वितीयप्रक्रमो भवेत्। अभिमर्शस्त्रियो नाना संरु
 ख्यादुपसादनं। यथा धर्ममूहा गुमुन एव मेवोपसादने अजिनो लूखलं तत्र मादि
 तः स्थापितं भवेत् आहृतः प्रथमे बीजहविष्कृदवतिष्ठते। तत्रैव नवकुलं शुभसमा
 घातोश्मनो भवेत् तुषोपवपनं कायबीजं तु इतरूपेण। फलीकरणपर्यंतं मत्स्य
 त्वेषु वर्त्तते। संसेवे प्रथमे मंत्राः सप्त त्रिंशत्ततः परं। अष्टादशावघातांत
 राक्षसावधिकौ ततः। प्रक्षालनं पृथक्पात्रे तत्र निनयनं भवेत्। पोषणे चांश
 वस्था तत्र त्रमादौ कृतं भवेत् इति। धृष्ट्या दानादि आदेव यजनं वह। ध्रुवमसी
 त्यनेन धानाथं कपालमुपधा य पुनरपाग्न इत्यादिना ध्रुवमसीति लाजाथ
 मुपदधाति। निर्दग्धमित्युभयत्र लुप्यते। ततोपाग्न आदेव यजमित्यादिना

एकादशकपालवदूष्टौ कपालानि पुरोडाशस्योपदधाति। चित्तस्येतिलुप्यते। भगूणा
 मिति पुरोडाशाद्येवमेव भजनयोः। आमिक्षायाः कल्पेनैषेत्त्रावरुणीमामिक्षां
 करोति। निरुद्धमित्यादिसंपृच्य ध्वमित्यंतं प्रातर्दोहं कृत्वा। मित्रावरुणाभ्यां
 हविरिन्द्रियं बहु दुग्धमित्रावरुणाभ्यामिति विकारः। देवस्यत्वेति पिष्टानि संव
 पतिसंवपनं कृत्वा हव्योस्त्वेतितंडुलानां ततो ब्रीहीणां ततः पिष्टानां उत्पवनं कृ
 त्वा ततः समाप इत्यादि अंगारापोहनांतं पुरोडाशस्य करोति धर्मोऽस्य विश्वा
 युषः इति धानां तंडुलान्स्वेकपाले आप्य धर्मोऽस्य विश्वा युष इति ब्रीहीश्च
 स्वेकपाले आप्य धानां लाजांश्च करोति। अनुपदह्यमानाः परिश्रुते। ततो
 मुखस्येत्यादित्वचंगृहीत्वेत्येतदंतं पुरोडाशस्य कृत्वा तप्तं प्रातर्दोहं सायं

दोहमानयत्याभिक्षां वाजिनं च पृथक्प्रात्रयोः कृत्वा प्रसातमुभयं निदधाति । सहे
 वसर्वेषां पर्यग्निकरणमभिज्वलनं च पुरोडाशस्यैव । परितपनं त्रयाणां । संब्र
 ह्मणेति पुरोडाशस्य । अविदहंत श्रययतेति सर्वेषां करोति । ततः प्राप्येभ्ये नि
 नाय सुचं संमृद्वाति संप्रेष्यति । ततोऽग्नीत्वाजिनपात्रं संमार्ष्टि । अनिशितासि
 सपलक्षयणी । घृताच्ये ह्यग्निस्वाह्वयति । या इत्यादि प्रत्युष्टं रक्षः । तयो
 ग्रे स्वाते जिष्टे नते । पामीति विकारः । वाचं प्राणमिति संमार्गं मंत्रः । चमसपक्षे
 अनिशितोसि सपलक्षयणः घृताच्ये ह्यग्निः । शेषं पूर्ववत् । वाचं प्रा० वाजिनं त्वा
 सपलसाहं इति विकारः । ततः प्रतिप्रस्थाती । सूर्यज्योतिषो विभात
 महतरं द्रियायेति धाता अभिमन्युः । विभाहीतिलाजान्युरोडाशं चाभिमन्य

१०८

ते।स्योनंतइतिपुरोडाशस्य।नाभिधारयति धानाः मंत्रेण लाजानभिधारयति
 आप्यायतां घृ० सरस्वत्यै भारत्यै जुष्टम० तूष्णीं पुरोडाशमभिधारयत्यस्त आत्म
 त्यामिक्षामभिधारयति। नवाजिनमभिधारयति। महापितृयज्ञवत् कथः ले
 नस्य हृधाना उद्वासयेत् आर्द्रा भुवनस्य गोपाः श्रुता उत्सृज्यते जनित्र्यो मती
 नामिति विकारेण लाजा नुद्धारय आर्द्रः प्रथस्मुरिति पुरोडाशमुद्वासय
 ति। ततो दृष्टं हेत्यामिक्षा मुद्वास्य तूष्णीं वाजिने मुद्वास्य राभूतिरिति पुरोडा
 शकपालानि चोद्वासयति यथा भागं व्यावर्तेथा मिति धाना विभज्य दमि
 द्राय हरिवत्ते इदमिन्द्राय पूषण्वते इति कृत्वा हरिवदर्था धानास्तूष्णीमभि
 धारय निधाय तरासा मधानां करं भुक्तेति तस्य अयोगः कृष्ण जिना

१०८

दानादिप्रैषवर्जमावृतासक्तुं करोति जनयत्येत्वा संयौमीत्यपूर्वो ज्येन सं
 ज्योति स करं भो भवति करं भूतुं लीमभिघार्य निदधाति एतदंत प्रति प्रस्था
 तुः कर्म समाप्तः सवनीयनिर्वापः अनलकृते पुरुषविष्णु अथाध्वयुः पशु
 रग्निरधाय्य विय इत्येतस्यां शस्यमानायां शृणोत त्वग्निः समिधा हवमेष्ट
 हवमे स्वाहेति प्रचरण्या पूर्वगृहीतं चतुर्गृहीतं चतुर्गृहीतं जुहोति अग्न्यव
 ग्रावदेव सवितृभ्य इदं अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दध्ममुष्टिं धारयमाणः
 अप इव्यहोतमैत्रावरुणस्य च मसाध्वर्यवाद्रवैक धानि न आद्रवतनेष्टः
 पत्नीमुदानयो नेतहीत च मसेन वसता वरीभिश्च चोत्वा लं प्रत्युपास्वेति
 संज्येध्यति मैत्रावरुणस्य च मसाध्वर्युश्च मसमादायाद्रवेति ज्यवरा अ

१०८

युजपरिक्रमेण एकधारममाणं स्थालीरादायाद्रवति। प्रहृत्य देह्यतस्य वामीरन्व-
 मामहि रं स्त्रीः इति नेष्टापत्नीमुत्थाप्य पन्नेजनीस्थालीधारयमाणमानयति।
 वसर्जनमाणं मे। मैत्रावरुणचमसा ध्वर्यु प्रभृतमो ब्रह्मा ध्वर्युयजमानाश्च स
 ह पत्नीकास्तीर्थेन निष्क्रम्य यत्रापद्रव्यति। उन्नेता होतृचमसं वसती वरी
 श्वादाय चात्वालदेशे एषामागमनं प्रतीक्षमाण तिष्ठति। यत्र होतुः प्रातरनु
 वाकमनुब्रूते उपशृणुयात्तदध्वर्यु गृहीयात्। अश्रुतं प्रास्य। दीवीरा
 पो अपां नदी पो उर्मिर्देवि-येषां भागस्य स्वाहा। इति प्रचरण्यां स्थितं चतु
 र्गृहीतं जुहोति। अद्भ्य इदं आज्य शोचं करोति। कार्ष्णि रस्य पापां म ध्रु। इति
 दैर्भेरा हुतिमप पूवयति। समुद्रस्य वोक्षित्वा उन्नये। इत्यष्टतलि एष चमसा

१०८

नोमंत्रावरुषाचमसेनोन्नयति गृहीत्वा चमसाध्वर्यवे प्रयच्छति एतेनैव मंत्रेण
 कधानासुरस्थालीषु प्रत्येका वृत्त्या गृह्णाति तांश्चैक धानिभ्यः प्रयच्छति अथप
 त्नी। वसुभ्योरुद्रेभ्य आदित्येभ्यो वि० यवः पन्नेजनी गृह्णाति इति पन्नेजनी
 गृह्णाति ये स्थालीराहरंति तान्नयंति नेष्टा। प्रेत्युदेत्युतस्य वामीरन्व० माहि
 ऽसीः इति पत्नीमुदानयति सर्वे यथेतं प्रत्येत्युतीर्ध्वेन विहारं प्रविशंति ततः
 पत्युत्तरेण हविर्धानं दक्षिणेन ग्रीष्मं च गत्वा पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्याग्रेण
 प्रशास्त्रीयं धिल्यं परीत्य दक्षिणेन गत्वा परेण सर्वांन्धित्यानां त्वा परेण
 नेष्टर्धिल्यं गत्वा। वसुभ्योरुद्रेभ्य आदित्ये० भ्यः पन्नेजनीः सादयामि। इति
 पन्नेजनीः सादयति। चात्वालमितरकुंभ्यादीनामा दातारः सहाध्वर्यादिभि

११०

यंति। पत्नीयथेतं प्रत्येकैव सज्जनो होमीयमार्गेण प्राग्वंशमेव प्रविशति अध्वर्युः
 संवोदधातुवरुणः समिंद्रसंधाता संवृहस्पतिः त्वष्टा विलुः प्रजाया संधररा
 णाय जमानाय द्रविणं दधातु यथा धुरंधुरो धूर्मिः कल्पता इत्युपरि चालो
 होतृचमसं मैत्रावरुणचमसं ~~चमसं~~ च संस्पृश्य होतृचमसेव स
 तीवरीणां मेकदेशानि पिच्यतां सोतृचमसीयानां मेकदेशं मैत्रावरुण
 चमस आनयति। ततो मैत्रावरुणचमसा देकदेशं सोतृचमस आनयति।
 संवोदधातुवरुणः समिंद्रः संधाता संवृहस्पतिः त्वष्टा विलुः प्रजाया संधररा
 णाय जमानाय द्रविणं दधातु यथा धुरंधुरो धूर्मिः कल्पता इति होतृचमसा
 या अपः मैत्रावरुणचमसीयाश्च क्षिरावत्यानी स्मन्नेव देशे प्रचरणी स्थना

११०

ज्येन समनक्ति। सर्वे होत चमसस्थाभिरदिः सह होतुरंतिकमायं तितेषामध्वर्युः पूर्वो गच्छ
तितंगच्छंतं होता। अध्वर्यवे रपाः ३ इति त्रिः पृच्छति। होता ऋत्नानंतरं अध्वर्युः उतेम
न नमुरुतेमाः पश्येति त्रिः प्रत्याह प्रचरणी गते न शेषे घातस्मिन्नविद्यमाने न्यस्तुग्द
हीतं गृहीत्वा यमग्रे प्लुमस्यः शश्वती रिषः स्वाहा। अग्नय इदं। क्रतुकरण संज्ञकं संवह
ते जुहोति। पूर्वो ध्वर्युर्हविर्धानं प्रविश्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्रथुरं च बुकदेशं प्र
चरणी सादयति अथ होता चमसं वसती वरीकं भूमेत्रावरुण चमसायाः सवनी
याश्च उन्नेता भेत्रावरुण चमसाध्वर्युः एकधुनि न श्वकुंभ्यादीनामाह तौ रोपरेण
द्वारेण हविर्धानं प्रपादयंति अत्रैव यजमाना ग्रेवक्ष्यमाणेन मार्गेण प्रविशति
ततो ब्रह्मा एकधना सुवसती वरीभिः प्रपाद्यमाना सुवै पूषा द्वारेण हविर्धाने प्रवि
श्याग्रे णस्वरं परीत्य दक्षिणत उपविश्या गृहकालादास्ते ग्रहेषु गृह्यमाणेषु

१११

वाचं यच्छात्याग्रयणस्य ग्रहणात् पश्चिमं द्युः होत च मसमपरेण छंदोगा न दक्षिणेन
नीत्वा दक्षिणस्य हविर्धनस्योत्तरस्यावर्तन्या मक्षस्य पुरस्तादी पत्सृष्टचक्रेण सा
दयति ततो वसती वरी भेत्ता वरुण च मसीया अपरेण छंदोगा नुत्तरेण नीत्वा उत्तर
स्य हविर्धनस्य समीपे यथावकाशं सादयति एकधानानां तु पश्चादक्षमेवासा
दनं । ततो यजमानः यस्मिन्नेव काले सवनीया अपो हविर्धनमध्वर्युः प्रपा
दयति तस्मिन्नेव काले ता अनुप्रविश्या परेण छंदोगा न दक्षिणे न दक्षिणं शान्ति
कृत्वा दक्षिणतो भिषवदेशं यास्ते अत्र तु ये नैव द्वारेण रात्रः प्रतिपा
दनं ते नैव द्वारेणापामपि प्रतिपादनमित्यादि भाव्यकारोक्तं द्रष्टव्यं ततो
ध्वर्युः निग्राभ्याः स्थदेव श्रुतः शुक्रः शुक्रभृतः पृताः पृतभृत आयुर्मतिर्पयन् प्रा०

१११

मासेणमेमावित्थन इति होतृचमससैर्यजमानं वाचयति तानि ग्राभ्या भवंति
 अथाध्वर्युः ग्रहप्रचारः। आग्रयणग्रहग्रहणपर्यंतं ये ग्रह्यंते ते चोपांशुग्राह्याः
 आग्रयणादूर्ध्वमुपदिशता मद्रादीष्वन्यूनस्वरणग्राह्याः तत्र दधिग्रहेण
 प्रचरते उपयामग्रहीतो सिप्रजापतयेत्वा ज्योः भ्यो दिवेत्वांतरिक्षायत्वा
 पृथिव्येत्वा। इति दधिग्रहपात्रे पूर्वकृतस्य दधो दधिग्रहं गृह्णाति। अपेन्द्रद्वि
 षतो मनोपजिज्याः तीयतितंजहि। इति दंतं धिग्रहं अग्रणस्वरं दक्षिणे नब्र
 ह्मयजमानो नीत्वा हवनीयं हरति। प्राणायत्वा पानायत्वा व्यानायत्वा सते
 ब्रज्योतिष्मते ज्योतिष्मते जुहोमि स्वाहा। अजापतय इदं। इति जुहोति।
 सामग्रही व्यन्ना जानमादत्ते यावन्तमेकग्रहाया संमन्यते प्रत्युपनेह्येतेरिति

11992

दधाति। ग्रहार्थं गृहीतमुपेरन्युप्यवसतीवरीभ्योन्यस्मिन्पान्त्रेनिषि च्यापेरण
 छंदो गान्तीत्वा अंतरे सुमुविश्य नृ राजानं वसतीवरीभिरुपसृज्य। अवीवधं
 अवीवधं वोमनसा सुजा० सवनाय सोमं। इत्यभिमंत्र्य सकृदभिषुत्यतिस्त्रो
 त्यक्तस्य समिधः परिगमन् देवा अकृण्वन्नुशिजो अभित्य वै। तास्यामका मदधु
 मेत्येभुजं लोकमिद्वे उपजा मीन ईयतुः इति येन केन चित् प्राच्या यथार्थ
 मभिषुणोतियो भिषूयमाणस्थरात्तश्चुमणो बहिः प्रथमोऽंशु निष्क्रामति
 तमास्कां सह प्रजया सह रायस्योषेणं। द्रियं मे वीर्यं मानिर्वधीः इत्यभि
 मंत्रयते प्रत्याहरति वा। तत उद्गृहीत्वा। इह स्वध्वस्कंधोपथिवीमनुद्या० सप्तहो
 त्राः इति बहिः स्वदिता विप्रुषा नुमंत्रयते। यद्विस्कं न्नाः स्युः सवेधामभिषुण्वा

11992

ममिषवर्णाविप्रुडनुमंत्रणांतः कलेषा भवति अभिषवमंत्रवर्जयेनैवमार्गेणापाह
 तः सोमः तेनैव पात्रं प्रवेशय प्रत्याहृत्य सहिरण्येन पाणिना उपयामग० पृथिव्यै
 ला इति गृहीत्वा अपेन्द्रद्वितंजहि० इति हरेति पूर्ववत् प्राणायत्वापा० जुहोमि
 स्वाहेति जुहोति। प्रजापतय इदं० पूर्ववद्दक्षिणार्धपूर्वोर्ध्व उत्तरार्धपूर्वार्धवा
 हवनीये पूर्वजुहोति। सर्वत्र वसती वरीया मुपरिराते श्वप्रपादने धाराग्रह
 णे सर्वत्र वाहवनीयं प्रतिनयते अयमेव मार्गः यत्रैवमेवं जुहोति दक्षिणार्ध
 पूर्वार्धवाते तत्रैव सर्वत्र सोमाहती जुहोति आज्यदधिग्रहयोः नास्ति देशनियमः
 हत्वा त्रशयं भक्षाय करोति इति सर्वसोमाभिषवाण कल्पः अन्येनाहृतसो
 मं भक्षविधिरग्रयथामोगव्याख्यास्यते। सोमग्रहभक्षः अग्रेण होतारप्र

॥११३

त्यङ्गुलीनः न च क्षसंत्वा० ख्ये प्रमित्येवेक्ष्य। मंदाभिभूतिरिति भक्षयति हि न्वे इत्या म
 त्मानमभिभूतिरिति यस्तु पुरो ल्यं सादयति। अंशुना प्रचरति राजानमपादायेत्या
 दिविप्रुडनुमंत्रणां तमुक्तेमव उपरे न्युच्य वसंती वरा मिरुपसृज्य अवीवधं व
 इत्यादिना सोममभिभूतं स कृदभिषुत्य आमास्का निति प्रथमं स्वन्नमं शुभ
 भिमं व्यादाय वा द्रप्सश्चस्कंदेति विप्रुष्यो नुमं न्य प्राण्यापान्य प्राणानूक
 यानं चित्र आभुवदू० वृथा वृता। इति वामदेव्यं साममनसा गायमाना वा
 उपयाम गृहीतो मिति गृह्णाति यद्यनवानं गृहीतुं न शक्नोति आनः प्रा
 णस्तु परावर्तय्यो० सि प्राणायत्ना। इति हिरण्ये शतमानं गृह्णाति। तं श
 तमानं न हिरण्येन संस्पृश्य हिरण्येनापि दधाति। इन्द्राग्नीमेव चैः कण्ठतां

॥११३

व० धत्तमश्विना। इति यथोक्तं हरति। ततो नवानं। दधन्वे वायुदीभने वाच० क्र
मिवाभवत्स्वाहा। प्रजापतय इदं। अद्भिः प्रतिप्रस्थाता ध्वर्युः प्रत्युक्षते। द्वाद
शधेनूः पष्टौ हीवीगर्भेणाः कृत्याधिवासं वांशौ अध्वर्यो नैददामि। स ध्वर्युवे
यजमानो वरं ददाति। अध्वर्युः पूर्वेण द्वारेण स्वादिसर्वं ग्रहाणां समानं। पूर्वेण
द्वारेण सदः प्रविश्याग्नेण द्वारं पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखः नृचक्षुः संत्वा देवसा
मसु चक्षुः अवश्यं मित्येव क्षप्रवाग्देवी सोमस्य त्वय्यत्निति मक्षयति हि नृच
मगात्रा हरिर्वो० भिसतिगाः इत्यात्मानं प्रत्यभिमुखं शति। मार्जालीये पात्रं प्रक्षा
ल्ल्यायस्तेन सादयति। अदाभ्यनप्रचरति वसवस्त्वा प्रवहंतु गा० उपेहि। रु
द्रास्त्वा प्रवहंतु नै० उपेहि। आदित्यास्त्वा प्रवहंतु जा० उपेहि। इत्युपनद्ध

॥११४

स्वराक्षस्त्रीनंभूतसंस्पष्टान्यरातान्यरह्यान्यस्मिन्निधिच्यलौकिकस्य
 दध्नातिग्राह्याणांवाक्कदेशंदधिग्रहपात्रादन्यस्मिन्पात्रेनिधिच्यमांदा
 सुते शुक्रशुक्रमाधूनामिभंदनासुते शु० नौमिकोतनासुते शुक्र० मि० त
 स्मिन्नेतैरेतांनशान्त्रिः दक्षिणमनुपरिप्लावयति। शुक्रते शुक्रेणगृह्णा
 म्यह्नारूपे० रश्मिमिः। उपयामगृहीतासि। अग्निः प्रातः सवने पात्रेस्मा
 न्वे० भक्षाः स्याम। उपयामगृ० सि। विश्वे देवा मरुत इद्रो अस्मा० सुमतो स्या
 मा। उपयामगृ० सि। इदं तृतीयं सवनं कवी० सीयोनयंतु। उपयामगृ० सि।
 दधिग्रहपात्रेणैस्त्रिर्ग्रहं गृह्णामि। आस्मिन्नुग्राअचुस्युवु० असश्च
 ता इति हरति ककुहं रूपे वयमस्यरोचते। बहूत इत्यमिमं त्रयते सोमः सो ॥११४॥

मस्यपरागाः शु० यत्ते० सोमाय स्वाहा॥ इति जुहोतिः सोमायेदं॥ द्वादशधेनुः प
 षोहीर्वागभिर्जाः कस्य धिवा सवाध्वेया ते ददामि अभिषवाभावाद्दक्षिणाभावः
 ५ अध्वर्युः येन क्रमेण वृद्धास्ते नैव क्रमेण प्रशतानं शुनूनुसवनमभिषवाभ्यानि
 दधाते॥ द्वितीयः पटलः देवस्य त्वा स० भ्यादं मां दे॥ इत्युपांशुसवनं ग्रावाणमा
 दायवाचं यष्ट्या ग्रयणस्य ग्रहणात्॥ उपांशुसवेनाभावेऽपि वाग्यमहनस्यात्
 ग्रावास्यध्वस्कृद्देवभ्योगंभीर० स्वतं वृष्टिवते॥ इत्यभिमेत्रयते॥ तमधिषतण
 उर्ध्वं सातुं निधाय॥ इन्द्राय त्वा वृत्रघ्ने॥ इन्द्राय त्वा वृत्रतुर॥ इन्द्राय त्वा भिमातिघ्ने॥
 इन्द्राय त्वा दित्यवते॥ इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावते॥ इति पंचभिमेत्रैरुपांशुसवनं ग्रा
 वाणमभितस्योपरीतियावत् राजानमभिमीते॥ उपसमूहनं वर्जते नै

॥११८

वक्रमेण तद्यथा सहिरण्येन पाणिना लैक्यांगुल्येन न क्रमेणैतमत्रैः यच्च
 मिः पंचकलो मिमीते तूष्णीं पंचकलः अधिष्ववणस्थे कदेशराजानं न्युप्ययाव
 दकग्रहाधर्षि र्याप्तं मन्यते तावन्तमादाय प्रत्युपनद्येतरनिदधाति ग्रहाया
 स्तमुपरन्युप्यवस्तीवरीभिरुपसृज्य श्वात्रास्थवृत्रतुरोराधोगूः कश्चि
 मः पिबतु इति होतृचमसस्ताभिर्निग्राह्याभिरद्भिरंतरेषमुपसृजति य
 त्तसोऽपि दिवि ज्योतिर्यः धिदात्रैवोचः इत्युपसृष्टं राजानमभिमुत्र
 यते उपसृष्टस्य रातः षडंशं न संसृष्टानककाडी नूता प्रवृत्त्य प्रवृहण
 क्रमेण प्रज्ञातानि धायेतरानादौ उपरिष्ठात्पाणे स्तेग्रावाणं धारयन्
 न धस्यो दंशन् प्रागपागुदगधराकाः वनिष्ठाः होतृचमसं त्रिः प्रद

॥११८

क्षिणमनुपरिप्लावयति। स निग्रामो भवति तानुषरेन्युप्यवसतीवरीभिरुप
 सृज्य अवीदधं वो मनसा० नाय सोमं। इत्यमिमं न्यमा भेर्मो संविकृथाः इति
 प्रावाणमुद्यम्य धिषणे वीडुसतीवी० चं मा माहि० सिष्टं। इत्यधिषवण
 फलके अभिमं न्य। अनागं संस्त्वा वयं मिद्रेणे० स्ते अस्त्वः० शंभूरहतः सो
 मो जोरो इति यत्र मूलं लोष्ठं तणवापश्यति तस्मिन्देशे समे प्रहरति यदि
 तानि न स्युरंतर्हितं तणमंतर्धाय प्रहरति स कन्मं न्रमुक्ता प्रथमा धिषवा
 द्वाभ्यां हस्ताभ्यामष्टौ कृत्वा ग्रेभिषुत्यसति निमित्ते आमास्का० द्रुसुश्चस्कं
 दः इत्येतयोः कृतयोः प्रागपागुदगिति निग्राममुपैति अपात्तानामं शूनां द्वा
 भ्यां प्रथमद्वितीयाभ्यां उपां शुपात्रमपि धायोत्तरंतः त्रति प्रस्थातोपयध्

१११६

ति। वाचस्पतेये पवस्व वाजि० गभस्ति पूतः इति तस्मिन् न जलिना ध्वस्युः सोममासिं
चति। एवं द्वितीयेन पर्यायेणाभिषुणोति। तद्यथा श्वात्रास्थ नृत्रतु इति निग्रा
भ्याभिरुपसृज्य यत्ते सोमदिविज्योतिरित्यभिमन्त्र्य उपरिष्ठाद्वा वाणं धार
यित्वा प्रागपागुदगिति होतृ चमसे त्रिः प्रदक्षिणमनुपरिष्ठा व्यतानुपर
न्युप्यवसती वरीभिरुपसृज्य अवीवृधामित्यभिमन्त्र्य मामेमांसं वित्तया
इति ग्रावाणमुद्यम्य धियणे वीडसती इत्यधिवर्ण फलके अभिमन्त्र्य अना
गसस्वावयमिति तस्मिन् सोमे पूर्ववत्सहस्य एकादशकत्वं द्वितीयमभि
षुणोति। आमास्काद्रश्मश्चेत्कदेति कृतयोः प्रागपागुदगिति निग्राभ
मुपेत्य पूर्वावंशोऽप्योत्थत्यप्रस्तातो निधाय तृतीयचतुर्थाभ्यामुपारुपा

॥११६॥

त्रमपि धायोत्तरतः प्रति प्रस्थातोपयच्छति देवा देवानां पवित्रमसि येषां भा
 गोसितेभ्यस्त्वतितस्मिन्नंजलिना ध्वयुः सोममासिंचुति। एवं तृतीयपर्या
 येणाभिषुणोति। तद्यथाश्वात्रास्थक्त्रैरइति मिग्राभ्याभिरुपसृज्ययत्ते सो
 मदिविज्यातिरित्यभिमंत्र्य प्रागपागिति होत चेमसे त्रिः प्रदक्षिणमनुपरि
 पूष्यतानुपरेत्युप्यवसतीवरीभिरुपसृज्यावीवृधमित्यभिमंत्र्य माभेमांसं
 विक्थ्या इति ग्रावाणमुद्यम्य धिषणे वीडुर्यती इत्यधिषवणफलकं अभिमं
 त्र्यानागसस्त्वावयमिति तस्मिन् सोमपूर्वदत्तप्रहृत्य द्वादशकत्वस्तृतीयमभि
 षुणोति। आमास्कांश्च सश्वस्कंदेति कृतयोः प्रागपागिति निग्राभमुपैति
 द्वितीयपर्यायपिधानं शूअपोद्धृत्य प्रसीतो निधायान्याभ्यां पंचमयष्टा

॥१११॥

भ्यामुपांशु पात्रमपि धायेत्तरतः प्रतिग्रस्यातोपयच्छति। मधुमतीने इषु
 स्फुटि विंभ्यः पार्थिवेभ्यः इति तस्मिन्नुपांशु पात्रे ध्वर्युः सोमं प्राप्तिं चति।
 पंचमथष्टौ प्रज्ञातो निदधाति। स्वाकृता सीत्युत्तिष्ठति। उर्वतरिक्षमन्वि
 हीति गच्छति। उत्तरेण होतारमतिर्क्रम्य दक्षिणेन पात्रं हृत्वा मनस्वाष्ट।
 इत्युत्तरं परिधिसंधिमन्ववहृत्य स्वाहा। त्वा सुभवः सूर्याय स्वाहा। उर्ध्वं
 स्तिष्ठन्दक्षिणा प्राचमजुर्दोर्ध्रसंतते जुहोति। प्राणाय देवा देवेभ्यस्त्वा
 मरीचिपेभ्यः इति मध्यमे परिधावभ्यंतरं लेपं निमाद्वि। देवेभ्यो मरीचि
 पेभ्य इदं। यथेतं प्रत्येत्याग्रयणस्थाल्यां हुतशेषधारास्य पातमवनय
 ति। एष ते योषिः प्राणाय त्वेति पात्रं सादयति। तस्मिन्नुपांशु मवदधाति सप

॥१११॥

रिशेरता। आतृतीयसवनात्। अंशुरितिरैकस्थानेनानाकांडः परिर्योक्षस्त
 तीयसवनपर्याप्तः विनाशो प्रायश्चित्तं। कृत्वा न्योग्राह्यः ॥ ॥ महाभिषवाय
 पर्युपविशंते पुरस्तादध्वर्युः दक्षिणतः प्रतिप्रस्थाता पश्चान्नैष्ठिकं उत्तरतः
 नेता अध्वर्युः ~~पुनः~~ जानमादत्ते यावत् प्रातः सवनायाप्तं मन्यते प्र
 तुपनह्येतरं निदधाति तमुपरैरन्यप्यवसती वरीभिरुपसृज्य। उशिक
 तं देवस्यो मगायत्रे० यो अपीहि। येदाभ्या अंशवस्तेषामेकं प्रथममपि
 सृजति। यत्ते सोमादाभ्यं नाम० मसोमाय स्वाहेति द्विः उपोशुपावनानां
 द्वाद्वावनुसवनं निदधाति। वसती वरीभिरुपसृज्य अवीरुधं वो० सो
 ममित्यभिमंत्र्य सर्वे दक्षिणेः पाणिभिर्ग्रीवभियथार्थमभियुत्थामा

श्रीः

1199C

स्कांश्चक्षुःस्कंदेतयोः कृतयोः प्रागप्यगुदगः चरअध्वर्युर्निग्राभमुपैति
एवंविहितो द्वितीयस्तृतीयश्चाभिषवः तद्यथावसती वयस्यै सज्जनावीवृधा
भिषं त्रणाधिषवणाभास्कांश्चक्षुःस्कंदेतयोः प्रागप्यगुदगः चरअध्वर्युर्निग्राभमुपैति
नातानभिषवां कृत्वा तृतीयो यमेव वसती वयस्यै सज्जनादिनिग्राभात्तश्चा
भिषवः त्रिरभिषु तं राजानं आधवनीयुः सस्यै चति एव विहितो द्वितीयः
स्तृतीयश्च पर्यायः तद्यथावसती वयस्यै सज्जनादिति प्रागप्यगुदगः चरअध्वर्युर्निग्राभमुपैति
तानभिषवां तेषु राजानमाधवनीयौ निषिं चतीति द्वितीयः पर्याय एव मे
व तृतीयः उत्तमभिषवे सुसंभूतं राजानं कृत्वा पवित्रेण प्रपीड्य उपरेणा
द्याः स सुखा नृणां तेभ्यः सजी संव्याप्य हतिं सजीवमुखा नृकरोति प्रा

1199C

चमुद्रातारोद्राणकलशं ग्रावस्वधूहं ति अधो धोक्षमुपकर्षति । पवित्रं ते विततं
 ब्रह्मणस्य ते प्रभुः स माशता इति तस्मिन् नदी नी नदशं पवित्रमुद्रातारो घास्य
 ति अध्वर्युः पवित्रं त इत्यनयेव चोपवित्रं मे भिषत्रयते । तस्य यजमानानां भिष
 रोति । मध्यमे देशे धारास्त्रवणमार्गे वत्सस्यो दशलं विभूत्रमार्गे भिवकरोति । हो
 त च भस्मेन त्वास्मिन्संतता धारां स्त्रावयति यजमान एव आधवर्नाया दुन्नेतो
 दं च नेन विनिच्य अपरेणो द्वातारं नीत्वा होत च भस्मेन आनयति स्त्रुवत्या
 धारायाग्रहान्गृह्णाति । उपयामगृह्णाति । स्य तये धर्मघवत्यां मे मघवत्या
 दयस्व । इत्येतयो मंगृह्णाति । स्वां कृता सीत्यतिष्ठति उर्वतं रिक्षमन्विहीति
 गच्छति । दक्षिणे न होतारमति क्रुम्यवात्का दु इति दक्षिणपारधिसंधिमन्

सर्प

वहल्यस्वाहा। त्वा सुभवः स्वाहा। इति प्राञ्चमुदञ्च नृजुञ्चीर्घसंततं जुहोति। अपानोप
 दं। नेपरिधौलेपं निर्मोष्टि नाग्रयणस्था ल्यास पातमवनीयति एष ते यो निर
 पानाय त्वेत्यायतने पात्रं सादयति नां शुभं वदधाति उपां श्वंत र्याम पात्रं अं ते
 तरेण व्यानाय त्वेत्सु पां शुभं सवुतं ग्रावाणं सं स्पष्ट सुपां शुपात्रेण सादयति
 तृतीयः पटलः रथं तरसा म्येद्रवाग्रा न्यलीयात् आवाया भूष शुचिपा उप
 नः सु० पूर्वपेयं इति पुरो रुचुम नु दुत्य एं द्रवाय वपात्रे सुपयच्छति धारा समी
 पे उपयो भगृहीतो सिवाय वेत्वा। इति तस्मिन् गृह्णाति पात्रं मपयस्या पछि
 द्य इद्रवायु इमे सुताः उपप्र० सुशंति हि। इति पुरो रुचु पुनरेवोपयच्छति
 धारा समीपे धारयति। उपया भगृहीतो सी द्रवा सुभ्यां त्वेति तस्मिन् पुनर्ग

हीलाअव्यावृत्तपवित्रंअव्यावृत्तयत्पवित्रं दशापवित्रप्रदेशःतेन दशापवित्रे
 णग्रहपात्रस्मृतिःपात्रपरिमज्ज्यएषतेयोनिःसजोषाभ्यालेत्यायतनेसा
 दयतिपुरस्तापदयामायजुषागृह्येतउपरिष्ठापयामासन्वा सर्वग्रहणां
 परिमाणेनयथायोनिसादनेचअयंवांमित्रावरुणां०श्रुतंरुहव।इत्यनुहुत्य
 पात्रमुपयच्छति।उपयाम०सिमित्रावरुणाभ्यात्वा।तस्मिन्गृहीत्वापात्रमपय
 म्य।रायावश्यंसस्यवा०सोमदेमहव्येनदेवायवसेनगावःतौधेनुमित्रावरुणा
 युवंनोविश्वाहाधत्तमनपस्फुरन्ती।इतितंश्रुतेनपूर्वसंपादितदोहेनपय
 साश्रित्वाएषतेयोनिर्स्तायुभ्यालेतिसादयति।अयंवेनश्वोदस्यसृग्भिग
 भां३०भीरहति।इत्यनुहुत्यशुक्रमुपयच्छति।उप०सिंशंजयत्वाइतिगृह्णा

192

तिहिरण्येन श्रीत्वा एष ते यो निर्वीरतां पाहि इत्या यतने सादयति। तं प्रलया पूर्व
 था० सुवर्धसे। इत्युनु दुत्यमं धिपात्रमुपयच्छति। उप० सिस्रको यत्वेति तस्मिन्
 क्तातिमनो नयेषु हवेन सुतिग्मं विषः शच्यावगुधो द्रवंता आयः शर्मा धिस्तु विन
 म्णो अस्या श्रीणी तादिषु सगोन कार्यः प्रमादा ज्जाति प्रायश्चित्तं तथोक्तं शास्त्रा
 तरनास्पष्टा दकाः सोमेनैत राणि हवींश्चिरन्ति। दशा पवित्रेण परिमज्ज्य एय
 ते योनिः प्रजाः पाहीत्या यतने सादयति ये देवा दिव्येकादश० मजुषध्वं उपया० सी
 ति अथ वोपयाम गृहीतोऽथाग्नेयणो सि स्वाग्रयणो० ही द्रियेण। इति गृह्णाति। पु
 रस्तादुपयामेन यजुषा द्वाभ्यां धाराभ्यां गृह्णाति य आग्नेयण स्यात्त्या सोमस्तेस्य
 कदेशेन्यस्मिन्वा नैसो वच्य द्वितीया धरा करोति वा रेखा न्या अग्नयणं गृहीत्वा हिमिति नि

नर

हिं करोति शैवे ॥ १९२

धौचैरथसूचैः सोमः पवते सोमः पवते सोमः पवते इति त्रिराह शौनैरेग्रथौचैरथ
 सूचैः अस्मै ब्रह्मणे पवते स्मै क्षत्राय पवते स्मै सुन्वते यजमानाय पवत इध्व उर्जे
 पवते इध्व ओषधीभ्यः पवते वनस्पतिभ्यः पवते द्यावा पृथिवीभ्यां पवते सुभूताय
 पवते ब्रह्मवर्चसाय पवते यजमानाय पवते मह्यज्यैष्याय पवते इति सामेभ्यः
 मंत्र्यदशापवित्रेण समज्यैष्यते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः इत्यायतने साद
 यति अत उर्ध्वमुपदिमतास्वरणग्रहणा यानूध्वं स्तानुपदिमत इति श्रु
 तेऽतिग्राह्या नृणांति अग्न आयुषि पव स दुधुना इत्यनुद्रुत्याग्नेय
 पात्रे उपया स्यग्नेयत्वाते जस्वते इति गृहीत्वा एषते योनिरग्नेयत्वाते जस्व
 त इत्यायतने सादयति उत्तिष्ठन्नो जसा सह च नू सुतं इत्यैद्रपात्रमुपयच्छ

11929

ति। उपया० सीद्राय तौ जस्वते इति गृहीत्वा निमज्ज्येष्टते यो निरिन्द्राय तौ जस्वत इ
त्यायतने सादयति तस्मिन् विष्वदं शतौ० रोचनं इत्यनुदुत्य सौम्यं। उप० सिसू
यो यत्वा भ्राजस्वत इति तस्मिन् गृहीत्वा निमज्ज्येष्टते यो निःसूर्याय त्वा भ्राजस्व
त इत्यायतने सादयति। मूर्ध्ना नंदिवो० नयंत देवाः उपयाम गृहीतो स्युर्गते त्वा वै
श्वानरं य ध्रुवो० तक्षित्तमः। इति स्थात्या ध्रुवं पूर्णं गृहीत्वा एष्टते यो निर
ग्नये त्वं विश्वानराय०। इत्यायुष्कामस्य हिरेण्यं सादयति। ध्रुवं सादयित्वा रा
जानुमति पावयति यावं तज्रातः सवनाया हतमन्यते विरमति धारा प्रपीडय
पवित्रे निदधाति द्रोण कलशं चर्मणि वामैत्रावरुणं चर्मसीयाः सर्वाश्चै
कधनेक देशाश्चो धवनी ये वनी य आ धवनी य स्यैक देशतिरुः पवित्रं पूतम् ॥ ११२९

11929

लवनयति। अत उर्ध्वं पूतभूतितिरःपवित्रमवनीयते। पवमानग्रहान्गृह्णाति। उ
 पया० सिप्रजापतयेति द्रोणकलशमभिमुखोत्। उपया० सीद्रायत्वा। इत्या
 धवनीयं। उप० सिविश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः इति पूतभूतमुभिमुखोत्तिः संपतः स
 मन्वारभंते ध्वर्यु प्रस्तोता प्रस्तोतारं प्रतिहर्ता प्रतिहर्तारमुद्रातो द्वारं ब्रह्मा
 ब्राह्मणं यजमानो न्वाश्रभते इति अध्वर्युराहवनीये कृतुकरण्या चतुर्गृहीत्वा
 जुहोति। निरूप्ययस्ते द्रष्टुः स्कंदयति यस्ते अ० शुर्वा० तं जुहोमि स्वाहा। इन्द्राय दं यो
 द्रष्टुः अ० शुः पतितः पृ० होमि स्वाहा। इन्द्राय दं यस्ते द्रष्टुः मधुमा० इन्द्रि० हो
 मि स्वाहा। इन्द्राय दं यस्ते द्रष्टुः स्कंदयति यस्ते अ० शुः स्वः परः श्रयो दिवः परः
 अयं देवो ब्रह्मस्पतिः संतत्सि चतुराधसा स्वाहा ब्रह्मस्पतय इदं पुनर्गृहीत्वा।

11922

महाहविर्होता सत्यं वेनमः पृथिव्यै स्वाहा वाचं स्पतय इदं वै प्रुधा सप्त होतारं
 चतुर्द्वन्द्वः प्रक्वा बहिष्पवमानं सर्पं ति । आस्तावदेशा गच्छतीत्यर्थः अत्र ब्र
 ह्म यजमाना वपि जुहूतः गायत्रः पंधावसवो देवता वकेणा परिपरेण यथा
 स्वस्ति वसूत शाय दामे ग्रेगा अग्र एव यजमाने च इति सर्वे प्यव्यवायेनान्वा
 रब्धा एव गच्छंति अध्वर्युः पूर्वो बहिर्मुष्टिमीषादिव धून्वेत्सर्पं ति दक्षिणेन च
 त्वालमेवेक्षमाणो बहिष्पवमानेन ननु वर्तत इत्यथा वायुर्हि कर्त्ताग्निः प्रस्तोता
 प्रजापतिः सातः प्राणमयि दधातुः बहिर्मुष्टिं प्रययन्स्तौ त्रैमुपाकरोति अ
 ग्रिमे- असर्ज्यसर्जिवसर्ज्ये प्रस्तोता सज्यमाने च ध्वं अग्निसर्वयजमाने
 ति इदं बहिर्दानमेव स्तोत्रोपाकरणं सर्वान्यवमानानेवमेवोपाकरोति उपावर्त्तध्व

11922

धितिनी नपीत्यर्थः यवमानत्रयव्यतिरिक्तानारणिस्तोत्राण्याज्यानिद्रास्यग्निष्टो
 मादीनिच। बहिभ्यामितराणिस्तोत्राणि। स्तुयमानं बह्विष्यवमानं ब्राह्मणाः सम
 भिसर्पति द्वेष्ट्यचपरिबाधंते यजमानः पत्यस्ये हिंके रुतरस्ये प्रस्तुहितस्ये मे
 वरुध्ये। भूभुवः सुवः चित्तिः सुक्चि० सामाध्वर्युः इति जपति। ब्रह्मा ब्रह्मन्स्तो
 व्यामीत्युच्यमाने। देव सवितरेतत्तत्प्राहृतत्पचसुव० स्तुतदेवस्य सवितुः
 प्र सवे रश्मिरसि क्षयाय त्वाक्षयं जिन्वा। ओ३ स्तुत। इति प्रसोति। सर्वे स्तोत्रा
 णामेष कल्पः रश्मिरसि क्षयाय त्वाक्षयं जिन्वेति स्तोत्रे स्तोत्र उत्तरमुत्तरं स्तो
 त्रभागानादधाति यजमानः श्येनो सिंहाय त्रध्वा अनु० संपारय। इति म
 ध्यामायां स्तोत्रियायां उपकरणद्वयान्वारभेत। स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम

॥१२३॥ स्तुतस्तुतस्तुतंगम्यादिन्द्रियावंतो वनाभेदधुक्षी० सोमस० द्रुस्य० यज्ञोब० त
 योरशीणां॥ इतिस्तोत्रे समाप्ते नुमंत्रयते। स्तुतैर्वह्निष्यवमाने ब्रह्मियजमा
 नायधतं प्रत्यस्यथायतनमुपविशतः सर्वनीयस्युवपाहोमात् चतुर्थः प
 दलः अध्वर्युः अग्नी दग्नी न्विहुरबर्हिस्तणाहिपुराजर्शां अलंकुरु प्र
 तिप्रस्थातः पशुमेति इतिस्तुते ब्रह्मिष्यवमानो जतिष्ठ न्सं प्रेष्यति हविर्धा
 ने प्रविश्य विलोलेनो अंतभुः श० हुते अक्षितं। इत्येन्द्रवायवादिदशग्रहा
 नुपतिष्ठते। पुनर्विलोलेन इत्युक्ता सोमपात्राणि संभृतातिरिक्तान्यपीतिके
 चित् आग्नीध्रिया दग्नीध्रो ग्राशना हृत्य प्रत्यज्मुखः वह्निरसि हव्यवाह
 नो इति होत्री ये शौद्रेणानीकनेति सर्वत्र पुनरंगीरमादायातस्य पूषमाहव

नायं चाहृत्य दक्षिणेनागत्य सदः प्रविश्य श्वात्रोसि प्रचेतारौ द्रेणानीके ल्यो
 नैदिमोत्रावरुणस्य यथेतं प्रत्येत्यागारा नादाया दायोत्तरतः सदः प्रविश्य
 ब्राह्मणाघं स्यादी श्वतुरो विहरति। तुथो स्याति ब्राह्मणाघं सितः उशिगसी
 तिपोतुः अंधारिरसीति नेष्टः अवस्युरसीत्यष्टावाकस्य। प्रशास्तमार्गेण
 शुध्युरसीति मार्जालये अर्ध्वयुः कस्मिंश्चिच्चमसे द्रोण कलशात्परि पूवया
 चतुःरो जानंगहीत्वा प्रचरण्या अपूर्वो ज्यात्से च गहीतंग हीत्वा पुरस्तात्प्रत्य
 जसीनः सोमनाहवनीया दी श्वतुरो व्याघारयति सम्राडसि कृशा नूरो द्रेणा०
 हिंसीः इत्याह्वनीयं व्याघार्य सम्राजे धिह्य्या येदं अन्यत्र विभूरीदिगुण
 विशिष्टा धिह्य्या देवताः विभूरासि प्रवाहणे रो० हिंसी रित्या ग्रीध्रीयं।

11928

वन्तिरसिहव्यवाहुरेनौ० स्त्रीरिति होत्रीयं व्याघार्य अथाज्येन भवान्नोसिप्रचे
 तारौ० स्त्रीरिति प्रशास्त्रीयं तु ध्योस्त्रीति आह्वयणाह्वयसिनं। उशिगस्त्रीति प्रोत्री
 यं अंधारिरस्त्रीति नेष्ट्रीयं। अवस्यरस्त्रीत्यध्यावाकीयं अथ सोमं शुध्य
 रस्त्रीति मार्जोलीयं अथ वाग्नीध्र्योद्याहवनीयांतं वाक्रमेण व्याधारयति धि
 त्थ्यदेशात्किंचिदपस्त्यवषट्करोति अग्रेण होतारं पुरस्तात्तत्पुत्री
 नः। नृचक्षसत्वादेव सोमं रव्यं देत्यवक्ष्यति प्रतिप्रस्थातृपक्ष्यति। मृदाभि
 मृतिः० वाग्देधी सोमस्य विदालेति वा मक्षयति। हिन्यमस्त्यादिना पूर्वोक्त
 मार्गेण मक्षयति। संततमनुष्टुप्तां बर्हिः स्त्रीत्वाग्नीध्रः कर्मणे वा० यज्ञस्य स
 पुरोडाशानलं करोति। देवो वसविता मध्वान् तु देवस्य सविता मध्वानलं

11928

तित्रिःप्रतिप्रस्थाता पशुं स्नपयित्वा तीर्थेन प्रपाद्योपाकरणदेशमानयति अध्व
र्युः यावत्कशामधुमिक्षतं उपयास्य श्विभ्यां त्वापरिभूवयाद्रोणकलशादुप
स्तीर्य पूतभृतउनीयद्रोणकलशादभिघारयति दशापवित्रेण संमज्ज्य एषते
योनिर्मध्वीभ्यां लेत्यायतने सादयति सर्वग्रहणामेधकल्पः तं सादयित्वा दे
वस्य त्वासंभ्यामाददे इति त्रिवृतां रशनामादाय पूर्वमग्नीषोमीयुरशनामु
क्षिप्य गृहीतशारशानयानाभिदक्षेपरिव्यति यो यूपाय परिवीयमाणायानु
ब्रूहीतिसंप्रेष्यति परिवीरसिपरित्वादै नमनुव्याः इति परिव्ययति अंतरि
क्षस्य त्वासानाववगूहामीति स्वरुमवगूरुतियूपमुत्सृज्ये ये लेति द्विः बर्हिषी
आदायो पवीरस इति शारवा आनयेत्वा जुहोतुमावेत्तु यो देवानित्याद्यावपा

192e

होमात निरुद्धवत् मजातेः पेशमं पशुं पशुपत इत्यादि प्रजापतयो इदि पंचहो
 जुति अग्नेर्जनित्रमस्या त्यादिवेदं निधाय सामिधेनीभ्यः संप्रेव्यति प्रया
 जादिवपा होमातमविकृतं अग्नये छागस्य वपायामेदसो नु ब्रूहि आश्र
 वयास्तु श्रोत्रं पंचपशु प्रकृतित्वेन संप्रेव्यति अग्नीषोमीयेष्वक्षेतु अ
 ग्नये छागस्य वपायामेदसः प्रव्य जाते वेदो वपया तु देगः स्वाहा यजमा
 अग्नेरहं देव येन्द्रियावीजमानं मिति वावरं च ददाति अध्वर्युः संस्त्रावे
 णाभिहृत्य सर्वं चालो लेमा जयंते हतायां वपाया प्रसृश्यताग्रहावकाशे रूपस्य
 प्यप्रसर्पति अध्वर्युः प्रतिप्रस्थो तो नैतो ब्रह्माय जमानश्चोपतिष्ठते द्वौ स
 मुद्रौ विततावजू नोति संत्यन्यं इति स देवद्रौ ण कलशा धवनीयावुपति

॥१८८॥

दंतो ब्रह्मधरी सतती कस्तु. अनुहाय जोर्ये इति पूत भूतमुपतिष्ठंते। परिभूरग्निं
 परिभूरिंद्रं परिभूविं. यतस्य तद् इदमुन्मृजे इति सकृत्सर्वं सोममुपतिष्ठंते। प्रा
 णायमेवर्चा दावर्चं संपद्यस्वेत्युपांशुपात्रं। अपानायमेव. स्वेत्यंतर्यामं। व्याना
 यमेव. वस्वेत्युपांशु सवनं ग्रीवाणं। वीक्षमेवर्चा. वस्वेत्यंद्रवायवं। दक्षक्रतुभ्यां
 मेवर्चा दामे. वस्वेति मैत्रावरुणं। चक्षुभ्यामेवर्चा दौवर्चं संपद्यस्वेति शुक्रामं
 धिनो। श्रोत्रायमेव. वस्वेत्याश्विनं। आत्मनेमेव। वस्वेत्याग्रयणं। अंगेभ्यो
 मेव. वस्वेत्युक्थ्यं। आयुधेमेवर्चा. स्वेति ध्रुवं। वीर्येयमेवर्चा. स्व। अतिग्रा
 ह्यां स्त्रिरावृत्त्या प्रत्येकं। विलो जठरमसिवर्चा. वस्वेति द्रोणकलशं। इन्द्रस्य
 जठरमसिवर्चा. वस्वेत्या धवनीयं। दिश्वेषां देवानां जठरमसिवर्चा. वस्वे

1925

तिपूतभृतं। वचोदामेवचसेपवस्वेतिसर्वत्रानुषजाति। कोसिकोनामकस्मैला
कायत्वायं० क्षीयतस्यतइदमुन्मृजे। इत्यविशेषेणसर्वराजानं। स्फुःस्वस्ति
विघ्नःस्वस्तिःप०शुर्नःस्वस्तिःइतिप्रत्येकंस्वस्त्येतैःस्फ्यविघ्नपशुपरभू
नुपतिष्ठंते। यज्ञियायसकृतस्थतेमास्मिन्यस्तुपह्वयध्वं। इतिसर्वाणिस्फ्या
दीनिसहापतिष्ठंते। उपमाद्यावापृथिवीक्ष्येतां। द्यावापृथिव्यौ। उपास्तावे
क्ष्यतां। इतियन्नवाहिध्यवमानेनस्तुवेततंदेशं। उपकलशं। क्ष्यतां। द्राण
कलशं। उपसोमोक्ष्यतां। इतिसर्वसोमं। उपाग्निंक्ष्यतां। इत्यग्निं। उपदे
वाक्ष्यतां। इतिदेवाःसर्वेस्त्रिदिविंशतीन्प्रकृताम्ब्रह्मदेवताःउपय
ज्ञोक्ष्यतां। इतियज्ञसादनानिहविराज्यानि। उपमाहोत्राउपहवेक्ष्यतां। इ।

ति होत्रकानुपतिष्ठते। न माग्नेयमखक्षेमखस्यमायशो र्योतइत्याहवनीयं। नमो
रुद्रायमखक्षेममस्कृत्यामापाहिः इत्याग्नीध्रीयमुपस्थायापउपस्पृश्य। न
मइन्द्रायमखक्षेमइन्द्रियं मेवीर्यमानिर्वधीः इति होत्रायं। नमोयमायमखक्षेमखस्य
मायशो र्योतइति मार्जालीयं। दृष्टेस्थः शिथिरेसमीचीमाइहस स्यात। इत्यधि
यवणफलके। सूर्येमादेवो दिव्याः इहस स्यात। सूर्ये वायुरंत रिक्षात्पातु।
इति वायुं। अग्निः पृथिव्याः पातु। अग्निं यमः पितृभ्यः पातु। यमं सरस्व
तीमनुष्यभ्यः पातु। सरस्वतीं देवीद्वारोभामासंताप्तं। इति सदोद्वारे। नमः
सदसे। इति सदः नमः सदसस्यतये। इति सदस्यं ब्रह्माणवा। नमः सरवीनां
पुरोगाणांचक्षुषे। इत्युत्विजः। नमो दिवे। इति दिवं। नमः पृथिव्यै। इति पृथि

11929

वीमुपतिष्ठते। अर्धयुः पूर्वोद्वारेण सदः प्रविश्याप उपस्पृश्या अर्धे दैधिष
 व्यादत० त्याकन्तरः। यत्र निषस्य भवति ततः स्वासनाच्छरणं लोष्ठं वा निरस्य
 उन्निवत उदुद्धतश्च० वी अद्याहुः। इत्युपविशति प्राङ्मुखः। ततो ब्रह्म यजमा
 नो पूर्वोद्वारेण सदः प्रविश्याग्रेण प्रशस्त्रीयं धिल्यं परीत्य दक्षिणेन धिस्यं
 उपविशतः। अर्धे दै० उन्निव० एवं दक्षिणेनो दुबरी सदस्यः एवं सदः प्रस्पृश्य
 उपवेशनानंतरं प्राचीनावीती आगतं पितरः पितृमा० यूयं मूयास्त। इति द
 क्षिणाध्वं स्वान्पितृनुपतिष्ठते। यतो पवीत्यप उपस्पृशेति। ततः पशुतं त्रं
 प्रपद्यते शमितः पशुं विशाधिगुदमानिके वीः धृष्टिमादाय मातरि भु
 नो० भृगूणां गिरसो० दौ देवस्त्वेति मंत्राः श्रप्यमाणः सर्वाणि सवनानि

11929

परिशेरते तृतीयसवने वा श्रप्यते । ब्रह्मयजमाना वुपनिष्क्रम्या परेणात्तर
 वेदिमतिक्रम्य दक्षिणत उपविशतः । प्रतिप्रस्थात्रा हता न्युरोडाश्रधानादी
 न ध्वर्युरासादयति प्रियेण नाम्ना । आसीद्विति । ततस्तूली दक्षिणस्या
 श्रोण्यावहिव्यस्य सादयति । ततस्तूली मेवोक्तेरेवाजिनमासादयति । अ
 जमा । यस्त आलोत्यासाद्यमानामामिक्षा । यो भः कनीय इह । अपतमिंद्रो
 हरिवाभुवना नुदतामन्यधाना अभिमृशति । योनः कनीय । अपतमिंद्रो
 पूषण्वाभुवना नुदतामन्य । इति करंभ । यज्ञोत्पत्तिपरिवाप । योनः कनी
 य । अपतमिंद्रो भुवना नुदतामन्य । इति पुरोडाश । इयमिंद्रियममृतं वी
 र्यमनयेद्रायप । तया देवा अनेय मामिक्षामयि श्रयता । इत्यामिक्षा । यस्य

श्रीः

1192

थिवीमचरत्तमः॥ नमो हं द्रवाजिनं मां धिनोतु । इति वाजिनं । अयं यज्ञः पंच होत्रा न
आसं नानि हविः स्य भिमं शति । ततो ध्वर्युर्जु होम भूतो रूपस्तीर्थे । मा भै मां ध्व सं वि
जिध्वं मा वो हि स्य भिमं मा वस्ते जो पक्रमीतः । भरत सु दूर ते मनुषि च ता व दाना
निवः प्रत्यव दार्या मि न भो वो अस्तु मा मा हि स्य । धाना अभिमं त्र्यद्विर व
दाय परिवा पकरं भ पुरोडाशा मि ह्यं ता न्मा भै रिति प्रत्येक म भिमं त्र्यद्विर व
रव दति । यद्व दाना निवो व द्य० न तद्व आप्या य ता पुनः धानाः प्रत्यभिघार्द्य । पूर्व
व दित रान भिघार्द्य सर्वेभ्य उक्त रा ध्येभ्य उच्यते । तिस्विष्ट कृतं सकृत्सु क दव दति ।
सकृज्जुहोति रूप भूत्य भिघार्द्य । प्रातः प्रातः सावस्यं दाय पुरोडाशाना मनु व्र
हि । इति संप्रेष्यति । अत्याक्रम्या श्राव्य प्रत्या श्राव्य प्रातः प्रातः सावस्यं दाय ॥ ११९२ ॥

पुरोडाशा न्यास्थिता त्वेष्ये तिसंप्रव्यति। वषट्कृते जुहोति। यजमानः। इन्द्रो यदं।
 इन्द्रस्याहं देवयज्येन्द्रियाव्यन्नाद। इन्द्रियाव्यन्नादंन्द्रियाव्यन्नादंन्द्रि
 यावी भूयासं। प्राणैः सायुज्यंगमेयं। ओपभृतं जह्वापयस्याग्नयेनु ब्रूहि आ
 श्राव्य प्रेत्याश्राव्याग्नये प्रेष्येति वषट्कृते जुहोति। अग्नय इदं। अग्नेरहं० याय
 ष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां० अग्निर्मादुरिष्टात० अध्वर्युः वेभ्रानरे इत्युदके निनपि
 परिवापं विरुज्या न्यान्य विरुज्य प्राशिन्नमवद्यति नेडावं मेद्यति। ब्रह्मामित्र
 स्यत्वा० प्रक्षे। आज्यादीनि सर्वाणि हवी व्याघ्राद्यगोक्षारकल्पयित्वा आज्य
 लिप्तापाणि प्रक्ष्वात्य सौमिकं कर्म प्रतिपद्यते ब्रह्मयजमानो यथैतत्प्रत्ये
 त्यसदः प्रविश्योपविशतः अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारो द्विदेवत्यैः प्रचरतः

1192e

उपयामगृहीतोसिवायवइंद्रवायुभ्यांत्वा। इतिप्रतिप्रस्थातादित्यपात्रेइंद्र
वायवस्येकदेशंगृह्णाति। उपयामगृहीतोसिवाक्षसदसिवाक्या० ध्य
त्वाभ्यांगृह्णामित्ति। तत्रैवद्वितीयंद्रोणकलशाद्गृह्णाति। अध्वर्युरैंद्रवा
यवमादत्तेद्रोणकलशात्परिपूर्वयाराजानं परिगृह्योभौहविधोनादुप
नियक्रम्यअध्वर्युःअध्वरोयशा यमस्तु देवाओ० घृतवद्देवसोमस्वाहा इ
त्याघारयति। परिपूर्वया सोमपीथोशुर्हृतोभवति। ओषधीभ्यःपशवे
जनायविश्वेभ्यैभूतायेदं। सोमायेदामौतिभाष्यकारःअपरेणाग्निंदाक्षि
णतो ध्वर्युरुत्तरुतःप्रतिप्रस्थातावतिष्ठतःअध्वर्युःवायवइंद्रवायुभ्या
मनुब्रूहिआश्रावयास्तु श्रौषट्वायवइंद्रवायुभ्यां वेव्येति। यजमानोहूय

1192e

मानेन्द्रवायवे भूरसि श्रेष्ठे रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहि । इत्यादित्यमुपति
 छते । उभौ वषट्कृते जुहुतः पुनर्वषट्कृते जुहुतः वायव ईन्द्रवायुभ्यामिदं अध्व
 र्योपात्रे प्रतिप्रस्थाता संपातमवनी अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुः पात्रे एकदेशं य
 संपातस्यावनयति । अध्वर्युः सदो गच्छति । प्रतिप्रस्थाता हविर्धोनं प्रविश्य
 देवेभ्यस्त्वेत्यादित्यस्थाक्या संपातमवनयति । विल्वुरुक्रमैषते सोमस्त
 रस्वतं ते दुप्रक्षिमावरव्यत इत्यादित्यपात्रेणादित्यस्थालीमपि दधाति ।
 अध्वर्युः मधिवसुः पुरोवसुर्वाक्यावाचं मे पाहीति होत्रं भक्षं प्रयच्छति । ते
 नैव होता प्रतिगृह्णाति । परिप्लवाशेषं भक्षाय अध्वर्युरेकत्र पात्रे स्थापयति
 अथ मेनविरुणग्रहेण प्रचरतः । प्रतिप्रस्थातादित्यपात्रे । उपयामगृही

१११७०

तोस्यतसदसिचक्षुः गृह्णामि। इति मेनावरुणग्रहोदेशोकेदेगृह्णातिनद्रो
 णकलशात्। अध्वर्युर्मेवरुणमादत्ते उभौ हविर्धो नानि क्रम्यापरेणाग्निं दक्षि
 णतो ध्वर्युरुत्तरतः प्रतिप्रस्थाता च तिष्ठतः अध्वर्युः मित्रावरुणाभ्यामनुब्रू
 हातिसंप्रव्य आश्रावयास्तु श्रौषट् मित्रावरुणाभ्यां प्रव्य उभौ वषट्ते स
 कञ्जुहृतः मित्रावरुणाभ्यामिदं यजमानं धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानि न्पा
 हि। प्रतिप्रस्थाता ध्वर्यो पात्रे संपातमवनयति। अध्वर्युस्तस्यैकदेशं प्रतिप्र
 स्थातुः पात्रे वनीय सदागच्छति। प्रतिप्रस्थाता हविर्धो नं प्रविश्य विश्वदेवेभ्यस्ते
 त्यादित्यस्यास्यां संपातमवनीय विष्टुवुरुक्रमेण तैत्तिरीयपात्रेणादित्यस्याली
 मपि दधाति। अध्वर्युः मयि वसुद्विददत्तु श्वश्रुव्या श्वश्रुमे पाहाति होत्रे

१११२०

भक्षं प्रयच्छति तेनैव होता प्रतिगृह्णाति तत आश्विनेन प्रचरतः । प्रतिप्रस्थाता ।
 उपयामगृहीतोसि श्रुतसदसि श्रोत्रपा० भ्यांगृह्णामि । आश्विने कदेशं स्वस्य
 पात्रे गृह्णाति । नद्रोण कलशात् । उभौ निष्क्रय पूर्वविदपरेणानि तिष्ठतः । अध्व
 यः अश्विभ्यामनुब्रूहि आश्वियास्तु श्रोत्रपा० अश्विभ्यां प्रैव्य उभौ सकृद्व्य
 दूते जुहुतः । आश्विभ्यामिदं । प्रतिप्रस्थाता ध्वर्युपात्रे संपातमवनीयति । अध्व
 यः प्रतिप्रस्थातपात्रे एकदेशमवनीयसदः प्रविशति । प्रतिप्रस्थाता हविधा
 नं प्रविश्य विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यस्त्विथा ल्या संपातमवनीयतिलुबुरुक्रमेति
 तेन पात्रेण स्थालीमपि दधाति । अध्वर्युः सयिवसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रो
 त्रमेपाहीति होत्रे भक्षं प्रयच्छति तेनैव होता प्रतिगृह्णाति । अथ यदि उच्छेपो न

119३१

इयति तर्ह्यदि सोम उपदस्येदिति विधानेनोत्पत्तिः कार्योऽध्वर्युः आधवनी
 यं पूतभृत्यवनीय आधवनीयं दशाभिर्मष्टान्युजतिप्रपीड्य पवित्रं निद
 धाति। तौ हो ब्रह्मो द्राता यजमानः सदस्यश्चैमध्यसः कारिणः मैत्रावरु
 णो ब्राह्मणा एंसी पोतानेष्टा घ्वा वाक आग्नीध्रश्च होत्रका उभये च मर्षे नि
 भवंति सर्वेषां प्रतिपुरुषं च मर्षा ध्वर्यवः। अध्वर्युः। उन्नीयमानेभ्यो नु ब्रू
 हि होतुश्च मर्षमनु न्तयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्वमघ्वा वाकस्य च मर्षा
 ध्वर्यो मात्वमुन्नेष्टाः प्रतिप्रस्थातः प्रोक्षिता प्रोक्षितांश्च कला कल्पयेन्ने
 तः सोमं प्रभावयेतिसं प्रेष्यति। खर एव होतव्यमस्य मुख्यान्दश च मर्षानु
 न्तयत्यन्या न घ्वा वाक च मर्षान् परिपूवयो नैता द्रोण कलशामुपस्तीर्य

119३१

पूतभूतउनीयद्रोणकलशादभिधारयति। सर्वचमसानामयंकल्पः प्राक्स्थि
 तेष्वेवोनीयमानमुक्तं। तस्मिन्परिहिते। देवस्यत्वास० भ्यामाददे। इत्यध्वर्युः
 शुक्रग्रहमादत्ते तेनैवमंधिनं प्रतिप्रस्थाता। तूष्णीचमसांश्चमसाध्वर्युवुओद
 दते। तूष्णीसंस्कृताभिरद्भिः प्रोक्षिताभ्यांशकलाभ्यां शुक्रामंधिनो अध्वर्यु प्रति
 प्रस्थातारो अपि धूचः अपनुत्तः शंडः सहपाप्मना अपनुत्तः मर्कः सहपाप्मनेति अप्रोक्षिताभ्यांशकलाभ्यामुधस्तोत्रा
 स्तूतपध्वंसयतः ताभ्यामैव शकलाभ्यामुपयच्छतः। अध्वर्युः स्तुतोस्त्रिज
 नधा देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयंतुरतिशुक्रं हरति। प्रतिप्रस्थाता। स्तुतोस्त्रिज
 नधा देवास्त्वामंधिपाः प्रणयंतु। इति मंधिनं हरति। उर्वंतरिक्षमन्विहीति ग

१३२
न

यतः अनपद्यं च मसाध्वर्येवः प्राचो नुपूर्वं तिष्ठति। तान्दक्षिणेनाध्वर्यु हरति
उत्तरेण प्रतिप्रस्थाता सर्वे निष्क्रामंति। अग्रेण हविर्धोने अरलिपोत्रवा उभौ
आयुः संधत्तं तं मे जिन्वतं प्रा० तं० मया० तं व्या० तं च० तं श्रो० तं मन० तं वा० तां०
तमिति संधत्तः अध्वर्युर्दक्षिणेन गच्छत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थाता। अपरेण च
मसाध्वर्यवस्तिष्ठंति उभौ अनाध्वरा सीत्सु गुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिं विलिरव्येतौ वि
परिक्लामतः अध्वर्युः सुवीराः प्रजाः प्र० हि शुक्रः शुक्रशोचिषा। इति दक्षिणे
न हरति। प्रतिप्रस्थाता। सुप्रजाः प्रजाः प्र० शि हि मंथी मंथिशोचिषेति उत्त
रेण हरति। यजमानः यो ह जिन्वेथा हंसु पध्यामध्वावीता इत्यमुर्मं त्रयते।
उभौ अग्रेणाहवनीयमभितो यूपं पुररत्ता स्रत्सं चाववतिष्ठेते पश्चात्प्राचंश्च

मसाध्वर्यवः अध्वर्युः संजग्मानौ दिव आपृथिव्याः शुक्रः शुक्रशोचिषेति प्रतिप्र
स्थाता संजग्मानौ दिव आपृथिव्या मंथी मंथिशोचिषेति उभौ अरलीपात्रे वा
संधत्तः उभौ आयुस्त्र आयुर्मेधत्तमायु र्येताय धत्तमा० प्रा० च० श्रो० तौ० पुप्र
जामयि चैष जमाने च इत्युभौ ग्रहावभिर्मंत्रयते। अध्वर्युः शुक्रस्याधिष्ठा
नमसि शुक्रे वाते समिध्य स्वस्वाहा। प्रतिप्रस्थाता। मंथिनो धिष्ठा नमसि
मंथिने वाते समित्तया समिध्य स्वस्वाहा। उभौ स्वप्रोक्षितौ शकलौ अभ्या
धत्तः शुक्रामंथिभ्यामिदं। निरस्तः शंडः सहमाप्मना निरस्तो मुकः सह
पाप्मना इत्यप्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्ये तोप उपस्पृश्या अध्वर्युरा
श्राव्य प्रत्याश्राव्य प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवतो मंथिवतो मधुश्रुतं

११३३

द्राम्यसोमान्प्रस्थितान्मेव्यमध्यतःकारिणांचमसाध्वर्यवोवषट्कृतानुवषट्कृतानुजुहुतहोत्रकाणांचमसाध्वर्यवःसकृत्सकृदुवा।शुक्रास्याभ्युन्नीयोपावतेध्वमिति संप्रेष्यति।अध्विन्नस्यतेरयिषतेसुवीर्यस्येद्रोणसयुजोवयं।शुक्रं हूयमानमन्वारभते।वषट्कृतैस्सर्वेयुगपेज्जुह्वति।सप्रथमः संकृतिर्विश्वं इंद्राय सुतमा जुहोमि स्वाहेत्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता।सप्रथमः संस्मे मित्राय सुतमा जुहोमि स्वाहेति।इंद्रायैदं मित्रायैदं।प्रतिप्रस्थाता उत्तरतः पुरस्ताद्वाहिः परिध्यंतर्वेदिं आहवर्नायादगारं निरुह्य तस्मिन्।एष्यते रुद्रभा गोयन्तिरया चथास्तं जुषस्व विदे० णां स्वस्ति स्वस्ति स्वाहा।इत्येतं संधिनः संस्त्रावं सर्वहुतं जुहोति।रुद्राय वास्तुपतय इदं।मध्यतः कारिणांचमसाध्व

११३३

त्यध्वर्युः।प्रतिप्र० सप्रथमः सं० तस्मै मित्राय सुतमा जुहोमि स्वाहेति जुहोति।

येकोनुवषट्कतेजुहोति। संप्रेयेस्विष्टकृतेऽदं। अध्वर्युः प्रेतुहोतुश्चमसः प्रब्रह्म
णः प्रोक्तानुः प्रयजमानस्य प्रसदस्य स्थितिसंप्रेष्यति। अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता रो
यधेतं प्रेत्य अध्वर्युः सूदवष्टु कपात्रमायतने सादयति प्रतिप्रस्थाता। असू
दमेव मंघ्रिपात्रमायतने सादयति। मुध्यतः कारिणां च भस्मान्सदो हुरति। हो
त्रकाणां च भस्माध्वर्युवः हविर्धानं प्रविश्य शुक्रोद्गोणकलशस्थः सोमस्तस्यो
पस्तरणे नेयनाभिघारणानिस्वस्वचमसं कुर्वति। एवं स्वस्वचमसमुन्नीया
हवनीयमुपावर्तते। अध्वर्युः तैः प्रचरति। मैत्रावरुणं चमसमादायाश्चाव्य
प्रत्याश्चाव्य प्रशास्त्य जेतिसंप्रेष्यति। वषट्कृतानुवषट्कृतयोः हत्वान्
मसाध्वर्युवैः प्रयज्यते। मैत्रावरुणायामिदं। अग्नयेस्विष्टकृतेऽदं। चमसा

॥१३४

ध्वर्युः सदो भक्षं हरति चैनमो गणयो यः ॥ स दः प्रविष्टस्तेन तेन तस्मै च म
समाहरति तेनैव प्रत्येकं प्रत्याहरति अध्वर्यु रेव मुत्तरेः प्रचरति आश्राव्य
प्रत्याश्राव्य ब्रह्म न्यजेति ब्राह्मणा ध्वर्युः स न प्रेष्यति । इन्द्रायेदं अग्नये स्विष्टकृ
त इदं तं तं च मसमादाय आश्राव्य प्रत्याश्राव्य षोतये जेति पोतारं संप्रेष्य
ति । मरुद्भ्य इदं । अग्नये स्विष्टकृत इदं । आश्रा० अस्तु० नेष्ट संजेति नेष्टा
रं संप्रेष्यति । खष्ट इदं । अग्नये स्विष्टकृत इदं । आश्रा० अस्तु० अग्नीध्रं जे
ह्याग्नीध्रं संप्रेष्यति । अग्नये इदं । अग्नये स्विष्टकृत इदं । तस्यैव मसमादा
य सदो गच्छति सहोतुरया उग्नीदित्या च ष्टे होत्रा पूर्व पृष्टश्चैदिदमो वो
त्तरा । स भद्रमकरो नः सोमं पाययिष्यतीति होता प्रत्याह अध्वर्युः न च ॥१३४

दसंत्वादेवसोमसु चक्षुः अवश्येयं। इत्येवेक्ष्य। मंद्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वा०
 शर्षी वाजुषाणा सोमस्य तप्यतु इति प्रतिप्रस्थाता। रसु पदय व्याघारशे
 षं भक्षयति। हिन्वमेगात्रा० तिगाः इत्यात्यानमभिमृश्य पात्रं प्रक्षाल्य निधाप
 यति। वाग्देवी सोमस्य पिवत्विति वा भक्षमंत्रः सर्वत्र अथाद्विदेवत्या भक्षयति।
 होता प्रथमो भक्षयति। ततो ध्वर्युस्ततः प्रतिप्रस्थाता द्विरैन्द्रवायवं भक्षयति।
 क्रमेण द्विर्वषट्कारकरणादिः संप्रदानं तत्र ग्रहसंपातावनयनात् भक्षं भ
 क्षमंत्रमावृत्य भक्षणं सकृत्सकृदितरो मेत्रावरुणाश्विनौ होता प्रथममेद्र
 वायवं भक्षयित्वा नुस्रजनेवा ध्वर्युवेददाति। अध्वर्युः भक्षेहिमा विशदीया
 युवायशं० सोमप्रियो मेहृदोसि। इति भक्षप्रतीक्षते। अश्विनोस्त्वा वाहुभ्या

॥१२८

५ सध्या सं। इति प्रतिगृह्य। न च क्षसं त्वोदे० अवश्ये च। इत्येवक्ष्य। होतरूपकृयस्व।
 प्रतिप्रस्थात रूपकृयस्व। मंद्राभिभूतिः केतुर्य० तमंद्रास्व० त्वेहि विभ्वंच० या
 युयेवचसे। वसुमद्रणस्य सो० विदेः प्रातः० तोभक्षयामीति प्राणे षूपनिग्रा
 हंवाग्देवी सोमस्य पिवत्विति वा भक्षयति। अनुत्सृजने वप्रतिप्रस्थात्रै प्रय
 छति। हिन्वमेगात्रा हरि० भिमतिगाः। इत्यात्मानं प्रत्यभिमुञ्चति। प्रतिप्रस्था
 ता भक्षेहीत्यादिना भक्षं प्रतीक्ष्य अश्विनो रिति प्रतिगृह्य न च क्षसं त्वेत्येवक्ष्य
 मंद्राभिभूतिरित्यनुद्रुत्य वसुमद्रणस्यति वाग्देवी सोमस्य पिवत्विति वा प्राणे
 षूपनिग्राहं भक्षयति हिन्वमइत्यात्मानं प्रत्यभिमुञ्चति होतृचमसे किं
 चिदवनीयानुत्सृजंत एवमेव भक्षयति होतृचमसे सर्वं शेषमानीय पात्र

॥१२८

मुस्तजति। एवं मैत्रावरुणस्य भक्षयंतिसकृदेवहोता प्रथमो भक्षयति अध्वर्यवे
 प्रयच्छति अध्वर्युः भक्षेहीत्यादिना प्रक्षीक्ष्याश्विनैरिति प्रतिगृह्यन् चक्षसंवे
 त्यवेक्ष्यमंद्राभिभूतिरित्यनुद्रुत्य च क्षुब्धो रूपनिग्राहो होतृपक्ष्यस्वेत्यादिव
 सुमहणस्येति वाग्देवीति वा भक्षयति हि न्वमश्याभिमृशेति भक्षयित्वानुस्मज
 न्प्रयच्छति प्रतिप्रस्थातापि भक्षेहीत्यादि हि न्वमश्यात्वाभिमृशेनांतकरो
 ति। होतृचमसे सकृदेवत्रीयपात्रमुस्तजति। एवं मैत्राश्विनं दक्षिणे कर्णे उ
 पनिगृह्य सर्वतः प्रदक्षिणमात्मानं परिहृत्य वामे कर्णे उपनिगृह्य यथेतं
 पुनः परिगृह्य भक्षयंतिसकृत्संपातं होतृचमसे वनयति। पुरोडाशशक
 लमैद्रवायवस्य पात्रे वदधाति। पयस्यां मैत्रावरुणस्य पात्रे धाना आश्वि

११९३६ नस्य पात्रे। तानि पात्राणि हविर्धानस्थानपर्याद्वारा प्रप्राद्योत्तरस्यां वर्तन्त्यां सा
 दयति। आततीयस्य नात्परिशे रते। उत्तरेण हविर्धानं गलेडा पात्रमुपस्ती
 र्येत्यादिकरोति यजमानभागमवदाय पृथगौधधमामिदं च निदधा-
 ति। लाजानां चतुर्धाकरणं। इजामवदायां गुलिपर्वणी अनक्ति होत्र इजामा-
 दधात्युपो घृष्टं च मस्यांश्च मस्याध्वर्यवः उपहृत्यमानां होतृ च मस्य मासृ-
 ष्ठं धारयति उपहृतायां ततः प्राशिन्नमक्षणां ततः इडा शकलमध्वावाका
 यनिदधाति। पूर्ववेदिडां भक्षयति। ये प्रकृताविति च नाल्प्रकृते सवनी
 यपुरोडाशकर्मणि समवेतास्त इत्यर्थः ततो मैत्रावरुणः प्रतिप्रस्थाता
 च मक्षयित्वा माजयते स्वभागः सह यजमानस्तप्तमाः ततो हविः शेषं

भक्षयंति। होत्रका अग्रे भक्षयिस्वन्ति। तूलीशाखां प्रहरति अथवा जिनेन प्रच-
 रन्ति व्याख्यातं पंच होतृवा जिने पात्र उपेस्तीर्थभाभेरित्यभिप्रश्यवर्हिषि वि-
 षिंच न्वाजिनं सर्वे गृह्णाति। पूरयित्वा नाभिधारयति वा जिभ्यो नु ब्रूहि आश्रा-
 अस्तु वाजिनो यज उर्ध्वजुरासीनो होता वषट्करोति वषट्कृतं विधिं च्यमान-
 याजु होति यजमा वा जिभ्यश्वाजिनामहं दे यं द्रियावा जे मानमिति वा।
 अध्वर्यु रनुवषट्कृतं जुहोति यज अग्नये रिविष्टकृतं इदं अग्नेः रिविष्टक-
 तं अहं दे वायुष्मा अग्निर्मादु अध्वर्युः वाजिनो द्रेकेण दिशः प्रतियजति
 दिशः स्वाहेति पुरस्तात् प्रदिशः स्वाहेति दक्षिणतः आदिशः स्वाहेति प-
 श्चात् विदिशः स्वाहेत्युत्तरतः उद्दिशः स्वाहेति मध्ये स्वाहा दिग्भ्यश्चति

॥१७७॥ प्रदक्षिणमनुष्यं च जुहोति । नमो दिग्भ्य इत्युपतिष्ठते । यजमा० दिग्भ्य इदं
 प्रदिग्भ्यं आदिग्भ्यं विदिग्भ्यं उदिग्भ्यं दिग्भ्यं समुपहयवाजिनं भ
 क्षयंति । यजमानः प्रथम उत्तमो वा भक्षयति । वाजिनो भक्षो भवतु वाजो
 अरमान्नेतः सिक्तममृतं वलायसन इन्द्र इन्द्रियं द्रविणं दधातुमारिष्या
 मवाजिनं भक्षयंत रक्षयंत वाजिन्वाजिभिर्भक्षंकृतस्य मधुमत उप०
 क्षयाभीतिवाजिनमक्षयणमंत्रः ततः प्रतिप्रस्थाता पिष्टलेपफलीक
 रणहोमो जुहोति यजमानः प्रणीता सुमार्जयते प्रतिप्रस्थातोपवेष्टो
 दसनं केपालविमोचनं करोति । ततश्च मम भक्षः सर्वेषां प्रथमो होता
 भक्षयति सकृद्विः खेचममे प्रथमं खेचमसं अनुदय भक्षयति । इत ॥१७८॥

रेषां च मसिनां च मसिषूप हूय भक्षयति होत्रकाणां च मसिषु तंतं त्वमसिनं मध्ययुचो
पहूय भक्षयति ततो होत्रको होत्रध्वर्यु उपहूय भक्षयति अध्वर्युश्च तस्य तस्य भक्ष
णानंतरं होतरितं स्मि श्रुप हूय भक्षयति ततो होतास्वं च मसमादाया नुपहूय समा
ख्या भक्षं भक्षयति ततो मध्यतः कारिषाः होतयुपहूय समाख्या भक्षं भक्षयति हो
त्रका होतयुध्वर्युचोपहूय समाख्या भक्षं भक्षयति शेषं कुर्वतः तत्र श्लोकाः व
षष्टिभित्तं सवेषां च मसानां सकृत्सकृत् होतादौ भक्षयेत्तश्चोद्वात्रका श्रुय
थायथां भक्षयेयुर्वेषद्वारा दध्वर्युश्च प्रदानतः अतश्च गसिनः स्वं स्वं भक्ष
येयुः समाख्यायां तत्र होतुरुपाह्वानं च मसि स्वेन विद्यते अभावाद्भक्षिणे
होतो होतृना ध्वर्युणा सह उपहूय तं होत्रकाश्च मसिषु यथाक्रमं शिष्टयू

॥१३८

पहवे होतु भवे अमसिभिः सह । भक्षेहीत्यादि हृदयाभिर्मर्शनांते कृते वशेषितं
 सोमान् सर्वान्भक्षितांश्चमसान् आप्यायस्व समेतु ते । संगद्ये इति चमसिन
 आप्याययंति । वसती वरीभिः मंत्रे जपमानत्रमित्येके लौकिक सोमरसे नैत्यन्ये
 तेनाराशंसा भवन्ति तान्नाराशंसास्तु दगायता नक्षत्रिणस्य हविर्धोनस्य प
 श्चादक्षंसादयति । अनंतरी नेष्ट राग्री ध्रास्य चमसोऽसादयति उपविशत्य
 ष्ठावाकैश्चोणस्वंधिल्यं बहिः स्पर्धे संतरे मे पुरो जज्ञ शकलमादधदध्वसु
 राह । अष्टावाक वदस्व यत्ते वाद्यमिति । तलो ध्यादा केनोपो रम्भा न्नाह्यणा न्ना
 ह्यणा ह्यय ध्वमि सिपु च्यमाने । अध्वर्युः अष्टावाको वायु सुपहवुमि ध्यति तं हो
 तरुपह्वयस्व तिसंज्ञे ध्यातियत्रे न होत्रोपह्वयमान जानाति तस्मिन्काले अष्ट ॥१३८

वाक् चमसमादायोऽनीयमानायाः त्रैनेहातिसंप्रेष्यति चमसमुन्नेत्रे प्रयच्छ
 ति। उन्नीयमानसूक्ते परिहिते चमसं पुनरादाय आश्रा-अस्तु-अष्टवाक्य
 जेतिसंप्रेष्यति वेषद्वक्ते जुहोत्यनुवषद्वक्ते हुलाभसंहरताय ज-इन्द्राग्नि
 भ्यामि-अग्नयेस्विष्टकृत इ-नभक्षयति नास्मिन्नुपहवमिच्छते यद्यस्मिन्नुप
 हवमिच्छते। भक्षयेत्येव ब्रूयात्। भक्षिताप्यायितमष्टवाक्यचमसं नेष्टु राग्नी
 धस्य चमसां वंतासा दयति। एतदेवातर्द्धं मष्टवाक्यचमसस्य स्थानं
 अतएव ज्ञायते। सर्वत्राभियमानुपूर्विकाश्चमसा इति तेषां सादनोन्नयन
 होमभक्षणप्यायनेषु क्रमभेदे सति विपर्यासप्रायश्चित्तकर्त्तव्यं सप्तमः
 पटलः सतुग्रहेः प्रचरतो द्वादशभिस्त्रयो दशभिश्चतुर्दशभिर्वासह

॥१३९॥

प्रथमो गृह्यते सहोत्तमा विधि श्रुति साधारण्येन प्रथमोत्तमानां सहग्रहणं
 श्रूयमाणं मनसि द्रोण कलशा कला होमस्यापि सहभावे द्वाप्ते व्यवस्था
 माह । द्वादशसु सर्वा नाना जुहुतः त्रयोदशस्वन्यतरण सहचतुर्दशसु
 सहप्रथमो सहोत्तमो रुच्येतेन सादन अनासना हूयंते अन्यस्य होम आ
 सादनमंत्रस्याश्रयणात्तु पूर्वस्य पूर्वस्य शेष उत्तरेषु तरमभिगृहीतः
 स्वस्य पात्रे अध्वर्यु द्रोण कलशात्परिपूर्वयोपस्तीयं उपयामगृहीतो सिम
 धवेत्वेति स्वे पात्रे पूत भूत उदंत्वेन नाना यद्रोण कलशादभिघारयति ततः
 प्रतिप्रस्थाता उपयाम ० सिमाधवाय वेति स्वे पात्रे तथैव परिपूर्वयोदंत्वेन
 यो रेकत्वान्न सर्वथा सहग्रहणं संभवतीति सामर्थ्यादेवमेव ग्रहणं । यदव्य

॥१३९॥

वधानेन मध्यमानां विशेषणं व्यतिषेकं नुल्लुतं त्रं व्यतिषज्य व्यतिषज्यं पयोधेणे
त्यर्थः अध्वर्युः प्रचारसमये प्रतिप्रस्थाता गृह्णातीति तात्पर्यार्थः तदिदमु
क्तं व्यतिषंगं गृह्णीतः प्रतिप्रस्थाता तत्रैव तिष्ठति अध्वर्युरत्याक्रम्या श्राव्यप्र
श्ना श्राव्यसंतुना प्रेष्यति प्रेष्यवषट्कृते जुहाति। यजमान इन्द्राय मधव इ-अ
ध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्त्यप्रत्यङ्मुखो न मेति प्रतिप्रस्थातोऽपनिष्क्रामति प्रविशं
तमध्वर्युं ग्रहेण परिगृह्णाति। दक्षिणेन पात्रं हरत्युत्तरेणोपनिष्क्रामति। आश्रा-
अस्तु संतुना प्रेष्य वषट्कृते हुत्वा तदैव प्रत्येतिसमस्तं यो माधवाय दंतं तथैवाध्व-
र्युः परिपूव्योपस्तीर्यो पयाम गृहीतोऽभिभुक्ता यत्नेति पूतं भुज्जुदं च नेनोन्नी-
य पूर्वस्यैव श्राव्यं परिगृह्णीतं उपनिष्क्रामति तं प्रतिप्रस्थातारमध्व

11980

युः पात्रेण परिगृह्णाति दक्षिणेन पात्रं हरत्युत्तरेण प्रविशति। एवं सर्वत्र ग्रह
 संचरहोमः अध्वर्युः श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुना प्रेष्येति संप्रेष्य वषट्कृते
 हुत्वा तथैव प्रत्येति। लघु शुक्रायेदं प्रतिप्रस्थाता उपयामगृ० सि शुचये त्वे
 ति चतुर्थं गृह्णाति। तथैवोपनिष्क्रम्या श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुना प्रेष्येति संप्रे
 ष्य वषट्कृते हुत्वा तथैव प्रत्येति। अग्नये शुचये इदं अध्वर्युः परिपूव
 यो पस्तीये उपयाम० सि नभसे त्वेति पंचमं गृह्णाति। पूतमृत उदंचनेनो
 न्तीयं गृहीत्वा द्रोणकलशे दभिघार्ये द्वारि प्रतिप्रस्थाता संगच्छतः उप
 निष्क्रम्या श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुना प्रेष्येति संप्रेष्य वषट्कृते हुत्वा तथै
 व प्रत्येति इन्द्राय नभसे इदं प्रतिप्र० उपया० सि नभस्याय त्वेति षष्ठं गृही

11980

लाद्वार्यधर्तुणा संगच्छमान उपनिष्क्रम्या श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुना प्रेष्ये
 तिसं प्रेष्यवषट्कृते जु होति तथैव प्रत्येति मित्रावरुणाभ्यां नमस्वायेदं
 एवमुभौ प्रथमेन सतुमात्रं मुखेन प्रत्येकं त्रिस्त्रिहत्वा सतुपात्रमुखे विपर्य
 स्या न्याभ्यां मुखेभ्यां द्विजु हुतः अध्वर्युः परिप्लव्योपस्तीर्थ उपया सीषा
 यत्वा। पूतभूत उदंचनेनो न्नीयगृहीत्वा द्रोण कलशाभिदेधारयति प्रतिप्र० सं
 गतः उपनिष्क्रम्या श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुभिः प्रेष्येति सं प्रेष्ये वषट्कृते
 सप्तमं जु होति। द्रविणोदइषायेदं प्रति० उप० स्मृजीयतेत्यष्टमं गृह्णाति। त
 थैव संगतः उपनिष्क्रम्या श्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुभिः प्रेष्येति सं प्रेष्यवषट्
 कृते हुत्वा तथैव प्रत्येति। द्रविणोद उज्जयेदं अध्वर्युरुपस्तीर्थ उप० सिसह

११४९

सेत्वेति पूतभ त उदं चनेनो न्नीय गृहीत्वा शोण कलशादाभिघायितथैवोपनिष्क्र
 म्याश्राव्य प्रत्याश्राव्य स तुभिः प्रेष्येति संप्रेष्य वषट्कृतं हुत्वा तथैव प्रत्ये
 ति। द्रविणो देसहस्र इदं प्रतिप्र० उपया० सिसहस्र्या यत्वेति दशमं गृही
 त्वा तथैवोपनिष्क्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राव्य स तुभिः प्रेष्येति संप्रेष्य वषट्क
 तं हुत्वा यद्येतं प्रत्येत्या द्रविणो देसहस्र्या येदं एवं चतुर्णां द्वितीयमुश्वाभ्या
 होमः ततः पात्रयोर्मुखे विपर्यस्य अध्वर्युहविधान एव तिष्ठति आगते प्राति
 प्रस्थातरि उपस्तीर्य उपया० सितपसेत्वेति पूर्ववदेकादशं गृहीत्वाभिघा
 रयति प्रतिप्र-उपया० सितपस्या यत्वेति द्वादशं गृह्णाति। अध्वर्युरूप
 निष्क्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राव्य स तुना प्रेष्येति संप्रेष्य अध्वर्युयजतामित्यु

११४९

लुक्ते होतरेत द्यजेति संप्रेष्यति। वय इक्तेतुत्वात्त्रैव तिष्ठति। अश्विभ्यां तप
 स इदं प्रतिप्रस्थातो पनिष्क्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुनाप्रेष्य गृहपते यजे
 लुक्ते यजमान आह होतरेत द्यजेति। द्वादशो तपस्यं प्रति प्रजुहोति। अग्न
 ये गृहपते यत परयायिदं० अध्वर्युः पात्रे प्रतिप्रस्थाता संपातमवनयति त
 स्यैकदेशमध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुः पात्रे सूदवत्यात्रं सादयति प्रतिप्रस्थाता ह
 रतिभक्षं। एनं भक्षयति द्विहोता सकृत्सकृदि तौ यस्य यस्य वय इकारे
 जुहुतस्तं प्रतिभक्षयतः होत्रा ध्वर्युर्भक्षयति पोत्रा प्रतिप्रस्थातेन क्रम
 ण वय इक्ते प्रदाता च वय इक्ते यूपस्त्वस्तस्य च प्रदातरितत्र श्लोकः
 होतुः पोतुर्नेष्टु रग्नीधो ब्रह्मणः प्रशस्तु श्वहोतुः पोतुर्नेष्टु रघ्वाकस्या

११४२ होतुर्निःहुतेन मुखेनोभो भक्षयतः तत्र न भे आदीनामकारांतत्वा मिच्छंतिक
 न्यदशनात चातु मास्ययावाद्वा हतंतत्वं । सतुग्रहत्रयो दशाले मथागृही
 तमेकादशमध्वर्युर्जु होति द्वादश त्रयोदशौ सहगृहीत्वा जुहुतः प्रतिप्र-
 ताश्राव्य प्रत्याश्राव्य सतुना प्रेष्य । एकस्मिन्नववयुः कृते जुहुतः त्रयोदशे
 सप्तसर्पस्य सप्तस्य त्याग्यत्वेति मंत्र उपयाम पूर्वकः अग्नये गृह्यतयेतप
 त्याय सप्तसर्पया सप्तस्य त्यायेदं । चतुर्दशाले प्रथम द्वितीयौ गृहीत्वा यु-
 गपन्निष्क्राम्याध्वर्युराश्राव्य सतुनेति प्रेष्यति । सहजुहुतः तत्र तृती-
 यं प्रतिप्र-गृह्णाति । चतुर्थमध्वर्युः सप्तहत्वा त्रैवं मुखे विपर्यस्यति ।
 कदशहत्वा मुखे विपर्यासा द्वादशं प्रति । त्रयोदश चतुर्दशौ

प्रत्याश्र

११४३

सहगृहीत्वा ध्वर्युः प्रेष्यति सह जुहुतः स संसर्पो स्म संहस्यत्या यत्ने तु भयो
 ग्रहणमंत्राभिः गृहपतिभ्यां संसर्पो भ्यां संहस्यत्याभ्यामिदं पूर्ववद्वा ७
 शमासनामभिरेकादशया ज्या देवताभिः सह नो विता नि देवता तातव्याः प्रथ
 मदेना मनी। यागक्रमेण सर्वत्र भक्षणं। मा जीलीये पात्रं प्रक्षाल्या यत्नेने सा
 दयति। अध्वर्युः स्वनर्तु पात्रेणा क्षिमेते नैद्राग्नं शस्त्रवतं कलशात्। इन्द्राग्नी आ
 गतं सु० धिये विता। उपया० तो रीद्राग्निभ्यां त्वेति गृहीत्वा यथा यो नितमं
 द्राग्नं। एष्यते यो निरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सा दयति। अग्रेण हस्तारं प्राङ्मुख उप
 विश्य। इन्द्रादेव हर्मनुर्ध्वं तनीर्ध्वं सो। माये पितरो नुमदंतु। इति मंत्रजप
 वात्र शस्त्रेषु उपकरणमा मनाः। रा व्यापारः इति शस्त्रमुपाकरोति। य

119 ४३

त्रैवहोताभ्याह्वयते तस्मिन्काले ध्वयुरुत्तिष्ठन्प्रदक्षिणं पर्यावर्त्तमान एव शो
 ऽसामोदइवेति प्रत्याह्वयते। शोऽसामोदइवेति ओ३थामोदइवेति वा एव प्र
 थमं प्रतिगरं प्रतिगृणाति। तिष्ठन्प्रहोवाहोतुरभिमुख आसमाप्तिप्रतिग
 णाति तत्र विरामेषु ओ३थामोदइवेति सर्वत्र। प्रणवे प्रणवे तु ओ३थामोदइ
 वोमिति अत्र चतुः प्रवोदेवायाग्नये इत्यत्र नास्ति प्रतिगरः विग्रहेष्वासा
 यागान्नस विरामः यदा होता प्रवोदेवायाग्नये बर्हिष्ठमर्चिस्मा इत्यत्र वि
 ग्रहं करोति। तत्रापि नास्ति प्रतिगरः ओ३थामोदइवे ओ३थामोदइवोमिति
 त्रिः सगावानपक्षे ओ३थामोदइवो शो३सामोदइवततो ओ३थामोदइव ओ
 ३थामोदइवो त्रिः उक्थ्य शा इति शस्त्रं प्रतिगार्य प्रातः सर्वे सर्वत्र जपति। ॥१४३॥

यजमानः शस्त्रस्य शस्त्रमस्य जेमह्यं गम्यादिं तयोरथीणां इति शस्त्र
 मनुमंत्रयते। यद्यर्धर्चा लुप्येत अभिप्रतिगृणीयाद्वा अध्वर्युः अग्नये पथिकृते
 स्वाहा। त्वन्नो अग्नेवरुं स्मत्स्वाहा। सत्त्वं नो अग्नेवमोमं एधि स्वाहा। त्वमग्ने अ
 यास्य० यजस्व स्वाहा। प्रजापते न त्वदे० यीणां स्वाहा। भुवः स्वाहा। सुवः स्वाहा० भू
 भूर्भुवः सुवः स्वाहा। यजमानं च यथा देवतं शस्त्रं प्रतिगार्यग्रहमादाया पर
 याद्वारा प्रतिनिष्क्रम्य च मसाध्वर्यवश्च मसानादाय तयैव द्वारोपनिष्क्रम्यो
 तरवेदिदेशं गच्छति। अध्वर्युः आश्राव्य प्रत्याश्राव्य उक्थं शायं ससोम
 रथेति स्पृष्टव्यं प्रेष्यति। वषट्कृते हुत्वा नुक्थं कृते जुहोति। वषट्कारानुवष
 ट्कारावनुचमसाध्वर्यवो नाराशंसानंतः परिध्यनग्नौ प्रकंपयति। नारा

भूस्वाहा

॥ ११९४४ ॥ सोमं नाम नु प्रकल्पनं होमभाक्तिमात्रं इन्द्राग्निभ्यामिदं अग्नये स्विष्टकृत इदं.
 उमेभ्यः पितृभ्य इति ध्याख्यातो ग्रहना राशं सेषु भक्ष आप्यायन सादने च ना
 राशं सानां अत्र होरा ध्वर्युमुपहृत्य प्रतिग्रहद्विभक्षयति अध्वर्युरपि होता
 रमुपहृत्य भक्षयति ततः सर्वे च मे सिनः साध्यवाकाः स्वस्वचमसमनुपह
 र्येव भक्षयति भक्षेहीत्यादि हृदयाभिर्मशीनां तो भक्ष उक्तः तत्र ग्रहचमस
 योर्नाराशं सयोः सनाराशं सानां तु मंद्राभिभूतिरित्यादि नाराशं सपीत
 स्य मधुमत इत्यादि नाराशं समंत्रेणैव भक्षयति शेषं कुर्वतः आप्यायस्वे
 ति च मर्सेभिराप्यायिताः पुनर्नाराशं साभवति ता दक्षिणस्थसादयति
 ततः शुक्रपात्रेण कलशास्तु तत्रास्त्रवतं वैश्वदेवं ओमासश्चर्यणीधृतो०

षः सुता उपयाम० सि विभ्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः इति गृह्णाति। एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्य इति सादयति। ग्रहग्रहणान्तं रं प्रति प्रस्थातः सवनीयान्निर्वचेति संप्रेष्य
ति। बोधायनीये दृष्टमस्मदीयाः सो कया र्थं गृह्णाति ततस्तोत्रमुपाकरोति उपा
वर्त्तध्वमिति बहिर्भ्योस्तोत्रोपाकरणं मिति आज्य संस्तका निस्तोत्राणि प्रातः
सवने यजमानः ज्योतिषोर्हि कुस्तस्ये प्रस्तु हितस्ये भव रुध्ये भूर्भुवः सुवः
पृथिवी होता० बृहस्पतिरुपवक्ता अग्निर्होता० मित्र उपवक्ता॥ इति जपति।
ब्रह्मा देवसवितरेतत्ते प्राहृतस्र० देवस्य सवितुः प्रसेवा प्रेतिरसि धर्मा यत्वा
धर्मं जिन्वा ओ३ स्तुतेति प्रस्तौति। यजमा० स्तुतस्य स्तुमस्य जंम० गम्यादि
दि० तयो रयो गो० इति स्तुतमनुमं जपते। ओ ध्वयुः इज देव हूर्म० नुमदं तु

198e

इति जपति। अध्व० शोऽसोमो दइव ओयामो दइव शोऽसोमो दइवोऽउक्थशा
 इति शस्त्रं प्रतिगार्यं जपति। यजमा० शस्त्रं स्पृशस्त्रम० रथीणां शस्त्रमनु
 मेनयते। अध्व० अग्नये पथिकृते० त्वनो अग्ने० सत्वं नो अग्ने० त्वमग्ने अ
 यासि० प्रजापतेन० भूः० भुवः० सुवः० भूः भुवः सुवः० शस्त्रं प्रतिगार्यं ग्रह
 मादत्ते च मस्त्रं श्वमस्त्रा ध्वयुक्ताः आश्रा० अस्तु० उक्थशा यजसोमस्य
 विश्वेभ्यो देवेभ्यश्च० अग्नये स्विष्टकृत० उ मेभ्यः पितृभ्यश्च दं व्याख्या
 तमनु प्रकंपनं ग्रहनारांशं सानां भक्ष्यादि हृदयाभिर्मर्शनांतः सर्वभक्ष्या
 श्वमस्त्रानां प्यायनस्यादने भवतः प्रक्ष्यान्ध्रयथास्थानमास्यादनं त्रिभि
 रुक्थ्य विग्रहेः प्रचरतः क्रमेण उपया० तास्मिन्नावरुणाभ्यां वेति

119

उक्थ्य स्यात्प्राक् उक्थ्य पात्रेण तीर्त्वेयं भागैर्मात्रावरुणं गृह्णाति। एष ते यो नि
 मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्यायतने सादयति पुनर्द्विरसीति स्थाली प्रत्यभिमुख
 ति। मैत्रावरुण चमसमुख्यानेका दश चमसानुन्तयति पुरस्तादाग्री
 ध्रचमसा दष्टावाक चमसमुन्तयति स्तुतशस्त्रैर्भवंतः उपावर्त्तध्वमि
 ति बर्हिभ्यामुपाकरोति। यजमानं ज्योतिषे हि कुरुत स्ये प्रस्तुहित
 स्ये मे वरुध्वे। व्याहृतीः चतुर्होतारोऽपंच होतारं च जपति। ब्रह्मा देव
 सवित० प्रसवे। अन्वितिरसि दिवेत्वा दिवं जिनवा। ओ३ स्तुत। यज० स्तु
 तस्य स्तुतम० रयीणां। इति स्तुतमनुमंत्रयते अध्व० इडा देवहू० मदेतु
 शो३ सामो दश्व। ओ३ धामो दश्व। ओ३ शो३ सामो दश्व। ओ३ धामो

॥१४६

दइवोऽक्वशाः इति जपति। यजमा० शस्त्रस्य शस्त्र० रयीणां। शस्त्र
 मनुमंत्रयते। अध्व० अग्नये पृथिवीकृत इत्यादि शस्त्रं प्रति गीर्यो गृह
 मादत्ते चमसांश्च मसाध्वयेवः उ० आ० अस्तु० उक्वशा यजस्वो
 मानां। वषट्कारानुवषट्कारयोः ग्रहं जुहोति। मित्रावरुणाभ्यामि
 दं। अग्नये सिद्धकृत इ० ग्रहं चमसांश्च हुत्वा भक्षयिषु क्रियमाणेषु बाह्यतः स
 दभारभ्य देवेभ्यस्त्वा देवायुवं पृणज्मिन्मत्तस्या युषे जुष्टं मित्रावरुणचम
 से ग्रहसंपातमवनयति। तत्रैव प्रशास्ता सं चमसमध्वर्युमुपहूय द्विभ
 क्षयित्वा होत्रादि चमसि घृतं चमसां नुपहूय भक्षयति पुनरपि अध्वर्युमुपहूय
 यमंत्रावरुणचमसं ग्रहं भक्षयति ततः सं चमसिनः प्रशास्तयुः पृथग्रहं

तंस हयति
 अध्वर्युश्च न

॥१४६

चमसांश्च भक्षयंति सर्व भक्षानां प्यायन सादेन भवतः प्रतिप्रस्थाता। उप
 या० तोसो द्रायत्वेति हंगृहीत्वा एषते यो निरिन्द्रायत्वेति सादयंति पुन
 हैविरसीति स्थालीमभिमंज्य ब्राह्मणा घृषि चमस्य मुख्योश्चमस्यान्तु
 नयन्त्येकस्मै चमस्य ग्रहणाय राजानमतिरेचयति। स्तुतशस्त्रे भवतः
 उपावर्तध्वं। यजमा० ज्यातिषे हिंक्रुतस्यै प्रस्तुतिस्तस्यै मेवरुध्ये।
 भूर्भुवः सुवः चतुर्होतारं पंच होतारं च जपति। ब्रह्मा देवसवित० प्रसेवे
 संधिरस्य तरिक्षायत्वां तरिक्षं जित्वा ओ३ स्तुत० यज० स्तुतस्य स्तुत०
 स्तुतमनुमंत्रयते। प्रतिप्रस्थाता इडा देवसु० दंतु शो३ सामो दइवओ
 थामो दइवओ३ शो३ सामो दइवओ३ थामो दइवां उक्थ शाः यज०

1989

शस्त्रस्य शस्त्रं यीणां। शस्त्रं प्रतिगार्म्ये अग्नये पथिकत इत्यादि ग्रहमादत्ते
 चमसांश्चमसां ध्वर्यवः आश्रा० अस्तु० उक्थाशा यजसोमानां। वषट्कृतानु
 वषट्कृतैर्यो हत्वा देवेभ्य रत्वा देवा यु० ये जुष्टं। ब्राह्मणा द्यं सिचमसैग्रह
 संपातमवनयति। इंद्रायेदं अग्नये स्विष्टकृत इदं न प्रतिप्रस्थाता भक्षय
 ति सर्वं भक्ष्यानाप्यायनसादने भवतः। तृतीये उक्थ्य ग्रहेण प्रतिप्रस्थाता प्र
 चरति। उपया० संद्राग्निभ्यां त्वेति गृह्णाति न स्थाली मभिमृशति। अघ्ना
 वाक चमस मुख्यांश्चमसानुन्नयन् सर्वं राजानमुन्नयमातिरिचोद
 शाभिः कलशैर्मधुना युजेति संप्रेष्यति उपहोमार्थं उपवशिष्टं राजानं
 पात्रांतरे निदधाति। उपावर्तध्वं यज० उच्यते। यैहि कुरुतस्य प्रस्तुतिः॥ १९४९

स्येमेवरुध्ये व्याहृती श्वतुर्होतारं पंच होतारं च जपति । ब्रह्मा देव सविते रे०
 सवे । प्रति धिरसि पृथिव्यै ला पृथिवी जिन्व ओं स्तुत । यजम् ० स्तुतस्य ० प्रति
 प्रस्थाता । इडा देव ० शो ५ सामो दश्व । ओथामो दश्व ओ ५ शो ५ सामो दश्व
 ओथामो दश्वे । उक्थ शाः यज ० शस्त्रस्य शस्त्र ० यीणां । अनुमंत्रयते । प्रति
 प्र ० अग्नये पथिकते ० त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अ ० प्रजापते न ० भूर्भुव
 सुवः शस्त्रं प्रति गी र्यग्रहमादत्ते च मसां श्वमसा ध्वयवः आश्रा ० अस्तु ०
 उक्थ शा यज सामो नाव वषट्कृता नुवषट्कृतमै हित्वा इन्द्राग्निभ्या मि ० अ
 ग्नये स्विष्टकृत इदं प्रति प्र ० देवेभ्यस्त्वा दे ० जुष्टं अध्यावक च मसेग्रहसंपा
 तमवनयति न प्रति प्रस्थाता भक्षयति सवि भक्षाना प्याय न सादने भवतः

११९४ अत्राग्रयणो नैव हूतनोप्यतिग्रहाः द्वितीये सवने होमस्तेषामात्र ध्रुवोऽपि न । ह्य
 ते तु तृतीयस्मिन् गृहावाग्रयणध्रुवोऽग्निं न रक्षेत् । घृत्रिभिरनुवाकैः त्रयस्त्रिं
 शतं अनात्ता त प्रायश्चित्ताहुतार्जु होति । आग्नीध्राये प्रजापतिर्मूनसांधो
 षत इत्यादि त्रयस्त्रिंशतं हूतीर्जु होति तास्त्वग्रे वक्ष्यते । अध्वयो राहव
 नीये होममंत्रास्तु अग्निं न रोदीधितिभिररण्यो हस्तव्युताजनयं त प्रश
 स्तः । दूरदृशंगृहपतिमथर्जुं स्वाहा । अग्नय इदं । अग्निनाग्निः समिध्यं
 कोस्य स्वाहा । अग्नय इदं । सप्ततै अग्ने सः घृते न स्वाहा । अग्नयः मनो
 ज्योतिर्जुषताः । घृते न स्वाहा । मनसो ज्योतिष इदं । त्रयस्त्रिंशं च तवोये
 वितलिं वा । अप्येतु स्वाहा । अमोयेदं यन्मम तसस्मिद् दयद्वा चोयच्चेमेह ॥ ११९४ ॥

दः अयं देवो बृहस्पतिः संतं स्विं चतुराधस्या स्वाहा । बृहस्पतयः विश्वकर्मो हवि
 रिदं जुषाणः संतो नैर्यज्ञं सन्निमंतनोतु । या व्युष्टा उषसा याश्च या ज्यास्ताः सं
 दधामि हविषा घृतेन स्वाहा विश्वकर्मणः । अयाश्चाग्नेस्यः । मेषजं स्वाहा । अ
 यसेग्नयः । त्वमग्ने अयास्यया । यजं स्वाहा । अग्नेयेया । त्वं नो अग्नेव । अग्नीव
 रुणा । स त्वं नो अग्नेव मो । अग्नीव । भद्रं कर्णेभिः शृणुया । हितं यदायुः स्वा
 हा । देवेभ्य इदं । स्वस्ति न इन्द्रो वृ । दधातु स्वाहा । इन्द्राय पूषेताक्ष्याय बृहस्पत
 यः । पृथदश्वामरुतः । पृथिमातरः शुभं यावानो विदधेषु जग्मयः । अग्निजि
 ह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा । अवसागमन्ति ह स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 शतमिनु शरदो अं । यर्गंतोः स्वाहा । देवेभ्य इदं । वै द्यो अग्ने दीदिहि । ति

वाजास्वाहा। अग्नयः श्रुत्कर्णीयकवेये मेध्यायवचोभिर्नाकमुवायामिश्रं
 १४९ सन्धतोभयमभयंतत्कथं धीं अग्नेये देवानामवहेत्युक्ष्वस्वाहा। अग्नयः अ
 ग्निर्वोदेवमग्निभिः सजोषायजिष्णुं दूतमध्वरे कण्ठध्वं योमर्त्येषु निधुवि क्रू
 तावातपुर्मूर्धा घृतां नः पावकस्वाहा अग्नयः घृतप्रतीको घृतयो निरग्निर्घृ
 यक्षि देवान् स्वाहा। अग्नयः १५ आयुर्दो अग्ने हविषोः क्षतादिमस्वाहा
 आयुर्देग्नयः ३५ अग्ने वीततमानिहं निवियंतु स्वाहा अग्नयः सप्तते अ
 ग्नेः अग्नयः मनोज्योतिः मनसे ज्योतिः त्रयस्त्रिंशन्नंतवो ये वि० धर्मा
 येदं यन्मे मनसश्चिद्द्रुं बृहस्पतयः विश्वकर्मा हविरिदं जुष्वाणः संताने
 यं विश्वकर्मणश्च युनज्मत्वा ब्रह्मणा वयं ते स्वाहा जातवेदस इदं अग्निं

११४९

युतज्मिशवसा घ० ना कउत्तमे स्वाहा। अग्नयः इंधानास्वाहा तं हिमाद्युः अधिना
 के स्वाहा अग्नयः २७ अग्निर्न ईडित ईडित व्येदे वैः पाथि वैः पातु स्वाहा अग्नयः वा
 यर्न ईडित ईडित व्येदे वैरांतरिक्षेः पातु स्वाहा वायवः ३० सूर्या न ईडित ईडित
 व्येदे वै दिव्यैः पातु स्वाहा सूर्या येदं विष्णुर्न ईडित ईडित व्येदे वै दिव्यैः पातु
 स्वाहा विष्णवः ३१ अग्निर्मजुभिः पूषा स्वगाकारेण तश्मं यज्ञं मवतु ते मामवतु
 नुव आरभे तुमारभध्वं स्वाहा अग्नयः पूष इदं ३३ सोमे त्रयस्त्रिंशतं माज्या
 हुतीर्जुहोति त्रयस्त्रिंशतं च यज्ञं तनूराग्नीध्रीये प्रजापतिर्मनसा धोष्टे त
 स्वाहा प्रजापतये सोमा येदः एवमुते रजापिधाता दीक्षामा २ स्वाहा २ पूषो
 सोमं केल्येण २ स्वाहा २ सविता २ इत्यस्वाहा ३ वरुण उष नदः स्वाहा ५ अ

1960

सुरः क्रीयमाणः स्वाहा ॥ ६ मित्रः क्रीतः स्वाहा ७ शिपिविष्ट आदितः स्वाहा ८ न सा
 रधिषः प्रोह्यमाणः स्वाहा ९ अधिपतिरागतः स्वाहा १० प्रजापतिः प्रणीयमा
 नः स्वाहा ११ अग्निराग्नीध्रः स्वाहा १२ बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमानः स्वाहा १३
 इन्द्रो हविर्धने स्वाहा १४ अदितिरासादितः स्वाहा १५ बिलुरुपावह्रियमाणः स्वा
 हा १६ अथर्वोपात्तः स्वाहा १७ यमो भियुतः स्वाहा १८ अपूतपा आधूयमानः स्वाहा १९ वायुः
 पूयमानः स्वाहा २० मित्रः क्षीरश्रीः स्वाहा २१ मंथी सक्तुश्रीः स्वाहा २२ वैश्वदेव उन्नीतः
 स्वाहा २३ रुद्र आहुतः स्वाहा २४ वायुरावृत्तः स्वाहा २५ नन्वक्षाः प्रतिख्यातः स्वाहा २६ म
 क्ष आगतः स्वाहा २७ पितृणां नाराज्ञः स्वाहा २८ असुरात्तः स्वाहा २९ सिंधुरवभथमेव
 प्रयन्तः स्वाहा ३० समुद्रो वगतः स्वाहा ३१ सलिलः प्रसृतः स्वाहा ३२ सुवरुद्वंगतः स्वाहा ३३ ॥ १९६०

४ पृथिवी स्वाहा विभूवः स्वहा सिनीवा लि स्वाहा उं परं धे स्वाहा आचिन्ते स्वाहा
 नमस्ते स्वाहा भुवो विस्ते स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा सुवः स्वाहा भूर्भुवः सुवे
 स्वाहा सोमस्याज्यमसि हविषो हविर्ज्योतिषां ज्योतिर्ध्वं देवा नो मा
 गधेयीः स्यात्संवः सिचंतु मरुतः समिंद्रः सं बृहस्पतिः सं वो यमग्निः सिंचस्वा
 युधा च वलेन च सर्वमायुर्दधातु मे मां दावा शाः शुध्य रजिराः ज्योतिष्म
 तीस्त० इह मावत आपो भद्रा घृतमिदं प० वर्चसा गन् आदित्या श्याम्युतवा
 पंयदावः आपो हिष्ठा योवः शिव० तस्मा अपरंग इति सप्तभिः सिंचत्यभि
 मंत्रयते वा अभूद्देवः सविता वंद्यो द्रविणं यथा दधत् इत्यभि मंत्र्य हिरण्य
 गर्भ इति तु होति देवा जनमगन्य सेस्ततो मायरा स्या सी रागधतु सोमस्क
 पस सोमो स्कान् पसा ज्यो प्रायस्त्रिंशं कुरु

१८१

नमभिर्मंत्र्या अग्निः प्रातः सवने पात्रमां न्वे० ह भक्षाः स्याम स्वाहा प्रशास्तः
 प्रसुवेति संप्रेष्यति सर्पतेत्या ह भक्षाः स्वाहा अत्र पत्नी यजमानो व्रतं दैक्ष
 व्रतं संतिष्ठते प्रातः सवनं यस्य स्यात्तेति अभिषवादिमाध्यंदिनं स
 वनं लायते तस्य प्रातः सवने न कल्प्ये आख्यातः द्विर्देवत्यं तु ग्रहद्राग्नवै
 श्वदेव दर्विहोमाश्च न विद्यंते शुक्रांमधिना स तु ग्रहाणामुक्थ्य स्य पा
 त्रैः कलशैश्च मसैः परिप्लवया च ह प्रयोजनं प्रातः सवनं तान्यत्र गृह्यं
 ते हि ग्रहास्त्रयः मरुत्वती या धर्मश्च माहेंद्रं च सुभाविमौ प्रतिग्रह्याश्च ह
 यंते आप्तः सर्वं न काश्चते प्राचार्यो न दृष्टानो स्यादतिग्राह्यस्त्रिभिः
 सह दक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरोक्षमस्य चैकेण सादयित्वा नृत्नी

११९८१

मुत्तानाः कलशाः क्रियंते होतृचमसे वसती वरीभ्यानिः खिन्ये ह निग्राभ्याः
करोति। निग्राभ्यास्य देव श्रुत श्रुतः शुक्रः शु. गणामेमा वितृषन् पूर्वम
जीषं चर्मणो धस्तां न्युप्यत चर्म परिमज्ज्य महाभिषवाम पर्युष विशति।
पुरस्तादध्वर्युर्दक्षिणतः प्रतिप्रस्थाता पश्चान्नैष्टोत्तरत उनेता अध्वर्युः
सर्वराजानमुपरे न्युप्य सोमोपहनन परिश्रयणे प्रस्ताते निधाय ग्रावस्तु
ते सोमो लीषं प्रदाय वशी त्वं देव सोम जैष्ठ्ये भेन छंदसे. धो अपीहि। इति
येदाभ्या अंशवस्तेषां द्वितीयं शुतस्मिन् सोमे विस्तृज्य यत्ते सोमा दाभ्य
नाम. म सोमा य स्वाहा इति द्विरावत्यो पांशु पावनानां मध्यमौ द्वावं शतौ
अपि स्तृज्य वसती वरीभि रयस्ते न अवैरुध्वो म. नाय सोम मिति सो

ममभिमंत्र्य ते सर्वे ध्वर्यवो दक्षिणेः पाणिभिः इहा इहेति ग्रावभिः संराधयंतो
 भिषुण्वन्ति सति निमित्ते अध्वर्युः आमास्कान्द्रस्रश्चस्कंदेत्यभिमंत्र्यते।
 प्रागपागुदगधः ध्वर सर्वे निग्राभमुपयति। एवं प्रथममभिषुत्य वसु
 तीवरीभिरुपसृज्या वीदधं न इत्यभिमंत्र्य सर्वे दक्षिणेः पाणिभिः इ
 हा इहेति संराधयंतो भिषुण्वन्ति। एवं द्वितीयमभिषुत्य तद्यैव वसती
 वरीभिरुपसृज्या वीदधं न इत्यभिमंत्र्य सर्वे दक्षिणेः पाणिभिः इहा
 इहेति संराधयंतो भिषुण्वन्ति अध्वर्युः आमास्कान्द्रस्रश्चस्कंदेत्यै
 तयोः कृतयोः प्रागपागुदध्वरेति निग्राभमुपैति एवं तृतीयमभि
 षुत्य राजानमाध्वनीये स्य स्या पुनर्द्वितीये पर्याये वसती वसु

पसर्जनावीरुधाभिर्मंत्रणे हा ३३ हे तिसंराधनाभिषवांकृत्वा पुनर्वसतीवर्युप
 सर्जनावीरुधाभिर्मंत्रणे हा ३३ हे तिसंराधनाभिषवा मास्काद्रस्मानुमंत्रण
 प्रागपागितिनिग्राभंकृत्वा पुनस्तथैव कृत्वा राजानमा धवनीये संसिच्यते
 तीये पर्याये वसतीवर्युप सर्जनावीरुधाभिर्मंत्रणे हा ३३ हे तिसंराधनाभि
 षवा मास्काद्रस्मानुमंत्रण प्रागपागुदङ्गिग्राभो पयमनानिकृत्वा
 मध्यमे पुनस्तथैव वसतीवर्युप सर्जनावीरुधाभिर्मंत्रण बृहद्बृहत्संराधना
 दिनिग्रापो पयमनानिकृत्वा मध्यमे पुनस्तथैव वसतीवर्युप सर्जनावीरुधा
 बिर्मंत्रणे हा ३३ हे तिसंराधनादि प्रागपागुदङ्गिग्राभो पर्यमानानिकृत्वा
 सुसंभतराजानंकृत्वा पवित्रेण त्रयीष्टो परेग्रावः समुखांकृत्वा तेभ्यस्तु

१३ जीमं व्यपेक्ष्य सजीषमुखा न करोति। मां न मुद्रा ता रोद्रोण कलशं ग्राव स्व
 ध्यूहंति। देवा ग्रावाणं इंदु रिंद्र इत्या वा दिषुरेन्द्रम० दिषुरपहतं ब्रह्म
 ज्यस्य। इति प्रतिप्रस्थाता ग्रावेणानुमोदते। अत्र वा सवनीयनिर्वापः। प
 वित्रं ते विततं० स्तस्य माशते तितस्मिन्नुदीचीनदज्ञापवित्रमुद्रातारो
 धारयंति। अध्व० पवित्रं तस्य नयेव पवित्रमभिमुत्रयते। होतृ च मसेना
 स्मिन्संततां धारां स्रावयति। आधवनीयादुन्नेतोदं चनेन होतृ च मस
 आनयति। अत्र वेत्या धाराया ग्रहणं गृह्णाति। अध्व० शुक्रपात्रमादाय।
 अयं वेन श्रौदय० रिहंति। अनुद्रुत्योपयम्या उपया० सिशं जायतेति
 गृह्णात्वा हिरण्येन श्रीवोदया पवित्रेण संमज्ज्य एष ते योनिर्वीरतां पाही

तिस्रादयति। मंथिपात्रमादाय तं प्रलधा पूर्वधा न्वर्धसे। इत्यनुद्रुत्या पय
 म्य। उपया न्मर्कौ यत्वेति गृहीत्वामनो नयेद्वितिसक्तुभिः श्रीत्वा आत्मा
 नमितराग्रहांश्चाध्वंसयन् दशापवित्रेण संमज्जयेद्यतेयोनिः प्रजाः पा
 ही तिस्रादयति। ये देवा दिव्येकादध्वं इत्याग्रयणं पात्रमनुद्रुत्या उपया
 न्मर्कौ सविश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः इत्याग्रयणं तिसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णाति। पुरस्ता
 दुपयामं नय जुषा गृह्णाति। आग्रयणस्या त्र्यायः सोमस्तस्यैकदेशं अ
 न्यस्मिन्पात्रे निःषिच्य द्वितीयां धारां करोति। आधवनीयां तृतीयां धारां
 मुदं च नेन करोति। एवमाग्रयणं गृहीत्वा त्रिहिकरोति। शनैरग्रेथोच्चैरथ
 सूचैः तथैव सोमः पवते ३ अस्मै ब्रह्मणे पवते स्मेक्षं मह्यं ज्यैष्ठ्याय

पचते। इति सोममग्निमं अदशा पवित्रेण संमज्ज्यैषते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः
 तं इति सा दयति। उपया० सीद्रायत्वा बृहद्वते वयस्वत उ० त्वा विल्लवे त्वेति स्था
 ल्योक्थ्यं गृह्णाति। एषते योनिर्द्रायत्वा कथा मुवेति सा दयति। स तु पात्रा
 भ्यामध्वर्यु प्रतिप्रस्थाता रो मरुत्वती योस्वेन र पात्रेण गृह्णीतः अध्वर्युः
 मरुत्वत वृषभं वा व० तं हवेन इति स्वम तु पात्र मुद्रित्योपयेम्य उपया०
 सीद्रायत्वा मरुत्वत इति गृहीत्वैषते योनिर्द्रायत्वा मरुत्वत इति सा द
 यति। एवं मरुत्वती यो गृहीत्वा राजानमतिषादयति यावतं माध्यदि
 नाय सवनाय पर्योप्तमन्यते विरमति धारा प्रपीड्य पवित्रं निदधाति
 पूर्ववदेक धनानामेक देशमाधवनीयेति रः पवित्रं पूतमस्य वनयति। १५४
 वनीय

प्रतिप्रस्था० सुताः ५ इष्टाभो सुताम इति खनु पात्र मुद्रित्योपयेम्य उप० सीद्रायत्वा मरुत्वत इति
 गृहीत्वैषते योनिर्द्रायत्वा मरुत्वत इति सा दयति।

ततः पावमानग्रहान्गृह्णाति। उपयामगृहीतोऽसिप्रजापतयेत्वेति द्रोणक
लशामभिमृशेत्। उपया० स्याद्रायत्वेत्याधवनीयं। उपया० सिविश्वेभ्य
स्त्वादेवेभ्य इति पूतभृतमभिमृशति त्रीन्कलशांशुक्रादींश्चतुरोग्रहा
न्पूर्ववदुपतिष्ठते। द्वौ समुद्रौ वि० तुनातिथं सन्यमिति द्रोणकलशाधव
नीयावुपतिष्ठते। द्वद्रधसी स० जायेत्। इति पूतभृतं। परिभूरग्निं० ब्रह्मव
चे समुन्मजे। इति सर्वसोमं। चक्षुर्भ्यो मेवर्चो दौ वर्चसे पवेथां। इति शुक्रा
मधि नो आत्मेने मेवर्चो दा वर्चसे पवस्वत्याग्रयणं। अंगेभ्यो मेव० वस्व
त्युक्थ्यां। विष्णोर्जठरमासिव० वस्वेति द्रोणकलशां। इद्रस्य जठरमासि
वर्चो० पवस्वत्याधवनीयं। विश्वेभ्यो देवानां जठरमासिवर्चो० वस्वेति पूत

१५५

भूतं। कोसिको नाम कस्मैत्वाका० क्षीयतस्येतब्रह्मवर्चसमुन्मज्जेत्यविशेषेण
 सर्वराजानमुपतिष्ठते। उपकलशदूत्यादिषट्। इति सर्वत्र। अत्र भाष्य कृ-
 ध्मोक्तः। दौ द्वे चरिभूष्वक्षुभ्यामात्मने गोभ्यएवेत्तु। विलो रिरिंदस्यविश्वेषां
 कोसिकः कलशादिषट्। निःसर्षतः समन्वारभते अध्वर्युप्रस्तोतान् प्र-
 तं प्रतिहर्त्तातमुद्रातातं ब्रह्मातं यजमानो न्वारभते। अध्वर्युर्निःस-
 प्य। यस्तेद्रक्षस्कंदति० योद्रक्षो० यस्तेद्रक्षोम० यस्तेद्रक्षस्कंदतिय-
 स्ते अंशः स्वः परश्वयोदिवः परः अयंदेवो बृहस्पतिः संतेसिंचतुरा-
 घसास्वाहा। महाहविर्होता इत्यादिवाचस्पते हृदिधेना० नमः पृथिव्यै
 स्वाहा वाचस्पते ये ब्राह्मण इदं। ब्रह्म यजमानमोर्होमः मैत्रावरुण एत

१५५

स्मिन्काले विप्रुद्दहोमौ हुत्वा सहस्रं षण्करोति उदं चः प्रह्वामाध्यं दिनं पव
 मानं सर्पति । त्रेष्टुभः पंधारुद्रा देवता वृणो कैः परिपरेण पथा स्वस्ति रुद्रा
 नशीय वाग्रेण अग्र एत्वं यजमाने चेति । उत्तरेण हविर्धानं गत्वा तरे
 णाग्नीध्रीं धिष्यं परीत्योत्तरेण सदो हविर्धाने गत्वा दक्षिणे नमाजो
 लीयं परेत्यांतरण सदो हविर्धानं गत्वा पूर्वया द्वा रा सदः प्रविश्य दक्षि
 णे न प्रशास्त्री यमो दुंबरी च गत्वा यथा यतनमुपविशति । छंदोगानु
 सोरेण वा सर्पणं । वायुर्हि कर्ताग्निः प्राणं मायि दधतु बर्हिर्मुष्टिं प्रयच्छ
 न्तोत्र मुपाकरोति असर्ज्यं सर्जिं वागसर्ज्यं द्रुं सहोसर्ज्यं पावर्त्तध्वं
 अभिसर्पयजमानेति । यजमा इडा यैर्हि कुरुतस्यै प्रस्तु हितस्यै मेवरु

५६

ध्वै व्याहृतीश्वतु होतारं पंच होतारं च जपति । ब्रह्मा देव सवितरे ते तेषां तुः
 प्रसवे । विष्टं भो सि वष्ट्यै ला वष्टिं जिन्व ओ रंस्तु तेति प्रसोतियजमां सु
 पर्णो सि त्रिष्टुष्टं द्वा अं संपारय । इति मध्यमायां स्तोत्रियया मुपाक
 रणाद्रव्यमन्त्रैरभ्यस्तुतस्यस्तुतम् । रयीणामिति जपति । माध्यदिने
 पवमानेस्तुते ब्रह्मयजमानो यथेतं प्रत्येस्य यथायतनमुपविशतः । अ
 ध्वर्युः अग्नी दग्नी न्विह रवर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशा रं अलंकुरु प्रतिप्र
 स्थातर्दधिघर्मणचरेति संप्रेष्यति । अयं त्रैलोक्यः पूर्वं निर्वापे पक्षे यदा
 ग्रेर्निर्वापस्तदा पुरोडाशा रं अलंकुर्विलेख्यते हविर्धानं प्रविश्य
 विलोखन्ने अंतमः शं ते अंतस्मिन् इति ग्रहानुपतिष्ठते पुनर्विलोखन्ने

१५६

इति सोमपात्राण्यभिमुहाति आग्नीध्रः आग्नीध्रीयादंगारानाहृत्य प्रत्यङ्मु-
 खः वह्निरसि हव्यवाहनी रो० सीरिति होत्रीयंगारा अक्षिप्य श्वात्रो सि प्र-
 चेतारो० प्रशास्तृ धिष्ये। तुथो सि प्रचेतारो० ब्राह्मणा ऋषि धिष्ये। उशि-
 गसि कवी रो० पोतृ धिष्ये। अंधारिरसि बभारी रो० नेष्टृ धिष्ये। अवस्पु-
 रसि दुवस्वानौ० अष्टवाक धिष्ये। शुधूरसि मार्जाली यो रो० प्रशास्तृ मा-
 र्गणमार्जाली मे प्रक्षिप्य। अध्वर्युः कश्चिच्चमसे द्रोण कलशाखरिपूवया
 राजानं गृहीत्वा प्रचरण्याम पूर्वो ज्यालं च गृहीतं गृहीत्वा पुरस्तात् प्रत्यङ्
 सीनः सोमेनाहवनीयादींश्चतुरो व्याघारयति। सम्रा उ सिकृशानू रो० आ-
 हवनीये व्याघार्य विभूरसीत्याग्नीध्रीयं। वह्निरसीति होत्रीयं व्याघार्य अ-

धाज्येन प्रवात्रोसीति प्रशास्त्रा मं। तु धोसीति ब्राह्मणा धंसीयं। उशिगसीति
 पोत्रीयं। अंधारिरसीति नेष्ट्रीयं अवस्युरसीत्यध्यावाकीयं अधोसोमेनशु
 धूरसीति मार्जालीयं व्याघारयति। धिल्यं देशात्किंचिदपस्त्यवषट्
 करोति। अग्रेण होतारं पुरस्तात्प्रत्यङ्गसीनः न चक्षसं त्वेत्यवेक्ष्य प्रतिप्र
 रथातरुपक्ष्वयस्व। मद्राभिभूतिरिति वाग्देवी सोमस्य पिबत्विति वा हिन्व
 मशत्यादिपूर्ववत्सोमं भक्षयति। आग्नीध्रः संततमनुष्यमां बहिस्तीर्त्वा पु
 रोडाशानलं करोति। कर्मणे वां दे० केयं। देवो वः सविता मध्वानक्तुः देवस्त्वा
 सविता मध्वानक्तुश्च अलंकृतेषु प्रतिप्रस्थाता दधिघर्मणचरति यदि पू
 वं निरुद्धं पूर्वमनिर्वापेत्तु आग्नीध्रेण बहिर्विस्तीर्णं प्रतिप्रस्थाता पुशु

पुरोडाशं निरूप्य सवनीयान्निर्वपति। तत्र विशेषः एकादश कपालानि सवनी
 यस्य पशुपुरोडाशस्य अग्रा योमीय विकारुत्वपक्षे उभयोरप्येकादशानां स्या
 मिक्षा तत्र पूर्वव्रीहिषु कर्माणि कृत्वा येषु करोति अग्नये जुष्टमिति पशुपुरो
 डाशार्थं व्रीहौ निरूप्य ततो धानार्थं यवान्निर्वपति ततो लजार्थं पुरोडाशा
 र्थं व्रीहिं निर्वपति अग्नये हव्यं रक्षस्व इन्द्रा हरिर्वहव्यं रक्षस्वत्यादि अग्नये
 वो जुष्टं प्रोक्षामीन्द्रा हरिर्वते वो जुष्टमित्यादिना प्रोक्षितेषु व्रीहिनिभ
 ज्ययथा भागं व्यावर्त्तथा इदमग्नये इन्द्राय इन्द्रं सस्वत्ये भारत्ये व्रीहिं न
 व हृत्य यवानवहति। पशुपुरोडाशस्य कपालान्युपदधाति सवनीयानां
 पूर्ववदुपदधाति पिष्टानां संवपनं कृत्वा त्यजत इला व्रीहिं श्रोतुनाति।

यथाभागं व्यावर्त्तयामिति विभज्ये दमग्नेये इदमिन्द्राय पशु पुरोडाशमधि
 श्रित्य धाना लाजांश्च समोप्य सवनीयं पुरोडाशमधि श्रयति। पशु परो
 डाशं लाजांश्चामिधाय तूष्णीं पुरोडाशमिधाय पशु पुरोडाशमुदास्य य
 थाविकारं सवनीयानुदासयति उक्तं करं भस्मं वपनं। आग्नीध्रः पुरोडा
 शानलं करोति। पूर्वे निर्वपेप्ययमेव प्रकारः पशु पुरोडाशानिर्वपण
 पूर्वकमेव निर्वपणं निरूप्येति गुदनिर्देशादन्यथा पशु पुरोडाशं सव
 नीयांश्चेति ब्रूयात्। प्रति प्रस्थाता दधिधर्मेण चरति। यावती द्यावा
 पृथिवी महित्वायां ह्यस्य स्तुतं। इत्याग्नीध्रागारे औं हुबयं सुविद
 धिग्रहं ह्लाति। वाक्चत्वामनेश्वशीणीतांसां नृ० द० मो० सा० सात्या०

मृतायत्वाश्रुतेभ्यस्त्वा। इत्याग्नाधीयेधिश्चित्य होतर्वेदस्वयन्नेवाद्यमिति सं
 प्रेष्यति होत्राय दिश्रातो जु होत न यद्यश्रातो मम तन्ने लुच्यमाने श्रातं हवि
 रिति प्रत्याहृतमादाया हवनीयंगत्वा आश्रा० अस्तु० दधिघर्मस्य यजेति
 संप्रेष्यति यमिंद्रमा हवर्वरुणं यमा हवर्चं० त्वातेभ्यस्त्वा स्वाहा वषट्कृते जु
 होति। इन्द्रायेदमनुवयट्कृते नूत्नी हुत्वा हरति भक्षं अग्नये स्विष्टकृत इदा
 भक्षं भक्षयति। ये प्रवर्ग्यो तरस्योरण्ये नुवाक्यो भक्षमंत्राः प्रथमेनानुवा
 केन शांतिं कृत्वा प्रवर्ग्य वदुपहूय भूर्भुवः सुवः मयित्यदिन्द्रियं महत्तमयि
 द० ब्रह्म० क्ष० स० तो भक्षयामि। उत्तमेनानुवाकेन शांतिः मयित्यदिन्द्रिय
 मित्या छिद्रकेण भक्षणेन शांती इति प्रस्थाता सुरोजशाना हरति। अग्नि

१५९

प्रतिप्रस्थातापुरोडाशानाहरति। प्रियेणनाम्ना० सीतुं दे। यजमा० अग्नीषोमीय
विकारपक्षे प्रजापतिरसि० अन्यत्रयशो। सि। पुशु पुरोडाशमभिमंत्र्य योनः
कनीय इति धानाः योनः अपतमिंद्रयू० करं भ०। यशो सीति परिवापं। योनः क
नीय इति पुरोडाशं। अयं यज्ञः पंचे होत्रा च आसन्नानि हवीं व्यभिमृशति
ततो ध्वर्युः जुह्वभूतो रुपस्तीर्य माभे रित्यादि शिष्टकृते वेदायनाभिधार
यति न जुहोति। अग्नये पुरोडाशस्यानुब्रूहि आश्रा० अस्तु० अग्निं पुरो
डाशस्य प्रेक्ष्य अग्नेरहं० यान्नादो० पक्षे वेत्रहा। जुह्वामुपस्तीर्य माभे
रित्यादि जुह्वभूतोः समवेदायाभिधार्य सवनीयैः प्रचरति। माध्यदिन
स्य सवनस्यैव प्रायः पुरोडाशानामनुब्रूहि संप्रेक्ष्य। अत्यात्रय्या श्राव्यप्र

१५९

त्याश्राव्यमाध्यंदिनस्य सवनस्येंद्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रवेष्टितिसंप्रेष्य
 वषट्कृते जुहोति। इन्द्राय दं० इन्द्रस्याहं दे० येन्द्रियाव्यं नादो नाद इन्द्रियाव्यं ना
 दो भूया० पशुपुरोडाश सवनीयानां औपभूतं जुहोति पर्यस्य अग्नये नु ब्रूह
 ग्नये प्रैष्य वषट्कृते जुहोति। अग्नये दं० अग्ने र हं दे० या युष्मान्य० अग्नि
 र्मादुरिष्टा० अध्वर्यः पशुपुरोडाशं परिव्रापुं विरुज्य प्राशिन्नमवदायने
 ऽमवद्यति। आधवनीयं पूतमत्यवनीयद इभिः कलशं मृद्वान्युजोति उ
 यमानेभ्यो नु ब्रूहि होतुश्चमसमनूं नयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्वमध्वा
 कस्य चमसाध्वर्यो पितृमुन्नयस्व प्रेतिप्रस्थातः प्रोक्षितां कलानुपक
 ल्य चोनेतः सोमप्रभावयेति संप्रेष्यति होत चमसमुख्याने कादशचमसा

श्रीः

१६०

उन्नयति पुरस्तादाग्नीध्रचमसादध्यावाकचमससुन्नयति तत इतरा नुन्नयति । उ
न्नता परिप्लवया द्रोणकलशा दुपस्तीर्य पूत भूत उन्नीय द्रोणकलशा दभिषा
ये सादयति । सर्वचमसानामेष कल्पः । देवस्य ला० ददेत्यध्वर्युः शुक्रग्रह
मादत्ते ततो नैव प्रस्थाता मंथिनः । तूष्णीं संस्कृताभिरद्भिः प्रोक्षिताभ्यां शक
लाभ्यां शुक्रामंथिनावपि धत्तः अपनुत्तः शंङः सहपापना । अपनुत्तो मर्कः
सहपापनेति अप्रोक्षिताभ्यां शकलाभ्यामधत्ता त्वां स्पृनपध्वंसयतः ताभ्या
न्तु मेव शकलाभ्यां स्वस्वमुपयच्छति । अध्व० प्रोक्षितो सिज० शुक्रपाः प्रणयं वि
ति शुक्रैरति । प्रतिप्र० स्तुतो सिजन० मंथिपाः प्रणयं विति मंथिनं हरति । १६०
उर्वतरिक्षमन्विहि । तिगच्छतः अनुपपन्नचमसाध्वर्यवः प्रांचो नु पूर्वगच्छति ।

तान् दक्षिणेक्ष्णाध्वर्युरुत्तरेण प्रतिप्रस्थाता सर्वे निष्क्रामंति अग्रेण ह विधोने अ
 रक्षिपात्रे वा आयुः संधत्तमित्यादिवाचं संधत्तमित्यंतेन संधत्तः अध्वर्युदक्षि
 णेन गच्छत्युत्तरेण प्रतिस्थाः अपरेण च मर्याध्वर्यवस्तिष्ठंति । उभौ अनाध
 ष्टासीत्यंगुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिं लिखंतौ विपरिक्रामतः । अध्व० सुवीराः प्रजाः
 प्र० शुक्रः शुक्रशो विषेति दक्षिणेन हरति । प्रतिप्र० सुप्रजाः प्र० मंथीमधि
 शो विषेत्युत्तरेण हरति यजमानो ग्रहो जिन्वेथा स सुपथ्यामध्वावीतमित्य
 नुमंत्रयते । उभावग्रेण हवनीयमभितो यूपं पुरस्तात्प्रत्यं चाववतिष्ठेते पश्चा
 त्प्राचश्च मर्याध्वर्यवस्तिष्ठंति । अध्व० संजग्मानो दिव आपृथिव्या शुक्रः
 शुक्रशो विषा प्रतिप्र० संजग्मानो दिव मंथीमधि शो विषेति उभाव

१६१

निपात्रेवासंधत्तः उभौ आयुस्थ आयुर्मेधत्तमित्यादिमयि नवयजमाने चेति स्वं
 स्वग्रहमनुमंत्रयते। अध्व० शुक्रस्याधिष्ठानमसि शुक्रैषाते समितया स
 मिध्यस्व स्वाहेति स्वं प्रोक्षितं शकलमादधाति। प्रतिप्र० मंथिने अधिष्ठानम
 सिमंथिनेषाते समि० ध्यस्व स्वाहेति प्रोक्षितं शकलमादधाति शुक्रमंथि
 भ्यामिदं निरस्तः शंङः सहपापानां निरस्तो मर्कः सहपापनेति अप्राक्षितौ
 शकलौ वर्हिर्वेदिनिरस्यतः अप उप स्पृशतः अध्व० आश्राव्य प्रत्याश्राव्य
 माध्यंदिनस्य सवनस्य निष्केवल्यस्य भागस्य शुक्रवतो मंथिवतो यधुश्च
 त इन्द्राय सोमो अस्थितान्ये व्यमध्यतः कारिणां च मसा ध्वर्यवो वषट्क
 तानुवषट्कतानु हुत होत्रकाणां च मसा ध्वर्यवः सकृत्सकृदुक्ता शुक्रस्या

१६१

युनीयोपावर्तध्वेमिति संप्रेष्यति। यजमानः अङ्घ्रिन्स्येतरयिषते सुवी
 येस्येन्द्रेण सयुजो वयमिति शुक्लं हूयमानमन्वारभते। सर्वे वषट्कृते युगप
 जुहुति। सप्रथमः संस्कृतिर्विश्वः इन्द्राय नुतमा जुहोमि स्वाहा इत्यध्वर्युर्जु
 हाति प्रतिप्रः सप्रथमसंस्मै मित्राय सुतमा जुहोमि स्वाहा इत्यध्वर्युर्जु
 यदं मित्राय यदं प्रतिप्रः बहिः परिध्यंतर्दि आहुतीधारणसामर्थ्यमंगारमुदू
 ह्यतस्मिन् एषते रुद्रभागाय निरयः० रुस्ति स्वाहेत्येतं मंधिनः संस्त्रा
 वंसर्वहुतं जुहाति। रुद्राय वास्तुपत इदं। मध्यतः कारिणां च मसाध्वर्यवो
 नुवषट्कृते जुहुति। अग्नये सिष्टकृत इदं। अध्वर्युः प्रैतहा तु श्रमसः प्र
 ब्रह्मणः प्रोद्गातुः प्रयजमानस्य प्रसदस्य स्येति संप्रेष्यति। अध्वर्यु प्रति

प्रस्थाताशौच्यैतं प्रत्यागच्छतः अध्वर्युः सूदवष्टु कृपात्रमायतेन सादयति। प्र
 तिप्र० अस्तु० अस्मैवमंथिपात्रमायतेन सादयति। मध्यतः कारिणां चमसाभ्य
 दोहरति। होत्रकाणां चमसाध्वर्यवो हविर्धानं प्रविश्य शुक्लेण स्वं स्वं चमस
 मुन्नीयाहवनीयमुपावर्तते। अध्वर्युस्तैः प्रचरति। मैत्रावरुणचमसमादा
 त्य आश्रा० अस्तु० प्रशास्त्य जेतिसं प्रेष्यति। वषट्कृतानुवषट्कृतयो
 हुत्वा चमसाध्वर्यवो चमसं प्रदधति। इन्द्रायेदं अग्नये स्विष्टकृत इदं च
 मसाध्वर्युः सदा भक्षं हरति येन मार्गणयो यः सूदः प्रविष्टस्तेन तस्मै च
 मसमाहरति। तेनैव प्रत्येत्य प्रत्याहरति अध्वर्युरेव मुत्तरेः प्रचरति। आ
 श्रा० अस्तु० पोतय जेति पोतारं। वषट्कृतानुव० जु होति। इन्द्रायेदं अ
 वसन्नज। प्राप्ता धीतिं प्रधातव्यं तानुवषट्कृतं हुत्वा। इन्द्रायेदं अ
 वा० आश्रा० अ

ग्नयेस्विष्टः आश्राः अस्तु नेष्टर्यं जवषट्कतानु वयट्कतै योर्जु होति । इ
 द्रायेदं अग्नेस्विष्टकृत इ- अध्वर्युश्च मसमादाय स दोगध्यते । स होतुरया
 * आश्रावः अस्तु अष्टावाक्यजवषट्कतानु होति । इद्रायेदं अग्नेस्विष्टः आश्राः
 अस्तु अग्नीध्रजवषट्कतानु होति । इद्रा अग्नेये- X अग्नीदित्या च ष्टे । स भद्रम
 कयो नः सोमं पाययिष्यतीति होता प्रत्याह । अध्वर्युः इडा मवदाय होत्र इडाभा
 दधाति । यजमानभागमवदाय उपहूयमाना मुषो द्युध्यते च मसं । श्वमसा
 ध्वर्यवः नेडाशकलमष्टावाकाय निदधाति । उपहूयमाना होत च मसम्
 स्पष्टं धारयति उपहूतां प्राश्नंति ये प्रकृतौ ते । प्रतिप्रस्थात सप्तमाः प्राश्नं
 ति । मैत्रावरुणः प्रतिप्रस्थाता च मार्जयेते पशुपुरोडाशं लाजां श्वतु च धा

कृत्वा स्वस्वभागेः स ह्यजमानसस्तमाहविः शोषाभक्षयति। ततः प्रतिप्र-
 पिष्टलेपफलीकरणहोमोजुहोति। यजमानः प्रणीतासुमार्जयते प्रति-
 प्रतोपवेष्टोदसनंकपालविमोचनंचकरोति। अथचमसभक्षणं स-
 र्वेषां प्रथमो होता भक्षयति द्विः स्वचमसे प्रथममनुपहृत्य भक्षयति। इतरेषांच-
 मसिनांचमसिषूपहृत्य भक्षयति। अध्वर्युर्होत्रकाणांचमसेषु होतारं होत्र-
 कांश्चोपहृत्य भक्षयति। ततो होत्रका होत्रध्वर्यु उपहृत्य भक्षयति। अध्वर्यु-
 श्रुतस्य तस्य भक्षणानंतरं होतरितरितस्मिंश्चोपहृत्य भक्षयति। ततो हो-
 तास्वंचमस्यमादायानुपहृत्य समाहृत्या भक्षं भक्षयति। ततो मध्यतः का-
 रिणः होतयुपहृत्य समाहृत्या भक्षं भक्षयति। होत्रका होत्रध्वर्युचोपहृत्य

समाख्या भक्षं भक्षयंति । तत्र श्लोकाः वषणिमिच्छं सर्वेषां च मसानां सकृ
त्सकृत् । होतादौ भक्षयेत्पश्चाच्छ्रोत्रकाश्च यथा यथं । भक्षयेत्पुर्व्वयद्कारा
दध्वर्युश्च प्रदानतः अन्ते च मसिनः स्वं स्वं भक्षयेत्पुः समाख्याया । तत्र हो
तुरुपाह्वानं च मसे स्वेन विद्यते । अभावाद्गृक्षिणे होता होत्रा च ध्वर्युणा
सह । उपहृत्य ते होत्रकाणां च मसे यथा क्रम इति भक्षणविधिः । अथ
भक्षणमंत्राः अध्वर्युः न चक्षसं त्वेति स्वयमाह्वयमाणमवेक्ष्य मंद्राभि
भूरिति वाग्देवी सोमस्यपि बल्विति वा भक्षयति अन्येनाह्वयमाणं भ
क्षं भक्षेहि मां हृदोऽसी संतेन प्रतीक्ष्य अश्विनो स्वावाहुभ्यां सध्या
समिति प्रतिगृह्य न चक्षसं त्वेति वेक्ष्य मंद्राभिभूरित्यनुदुत्य होतरुय

१६४

कृयस्व। प्रतिप्रस्थात रूपह्वयस्वरुद्रवद्रणस्येत्यादिनाभक्षयामीत्यंते
नवाग्देवीसोमस्यपिबत्विवोभक्षयित्वाहिन्वमुत्थात्मानं प्रत्यभिभृशति।
सर्वेषां सोमभक्षाणामयं प्रकारः होत्रकाञ्जततः सशोषान्भक्षयित्वा
सर्वेचमसिनः स्वस्वंचमसं आप्यायेत्स्वसमे० संगथेइति वसतिवरी
भिराप्याययंति। तेनाराज्ञं स्ताभवंति। तान्नाराज्ञं स्तान्सादयंतिसन्ने
षुनाराज्ञंसेषुदक्षिणेनवेदिमवस्थितासुदक्षिणासुदक्षिणानिजु
होतिमथावैसर्जनादिदक्षिणेनवेदिमवस्थितासुदक्षिणासुगवादि
द्रव्येषु। समयिव्रतानिह्वयध्वमितिसंप्रेष्यतिसंकुर्यतेयजमानस्या
मात्याअध्वर्येयजमानोन्वारमतेयजमानं पशोपशोयजमानस्यामा

नस्थामाल्यास्तानहृतेनवाससाप्रध्वाद्य जुह्वामेवचतुर्गृहीतंगृहीत्वा प्रच
ण्मावाप्रध्वादनार्थस्थवाससोदशायां हिरण्यं बध्वाज्येवधायस्त्रुग्दंड्वा
ससोतमुपनियम्यशालामुखीये उदुत्यं जातवेदसंदे. यसूर्यं स्वाहासू
र्याये. चित्रं देवानामु. स्थषश्च स्वाहासूर्यायेदं शेषमाज्यस्यकरोति। ततो
यजमानः किं विलोकि कमाज्यं हिरण्यं च पात्रेणादाय रूपेणवोरूपमभ्ये
षिवयसावयः इत्यभ्येति। तुथोवोविश्ववेदाविभजतुवर्चिष्ठे अधिना
केशितिमध्यमवक्रम्यविभजतिद्वादशद्वादशमध्यतः कारिभ्यः षट्षट्
द्वितीयेभ्यः चतस्रश्चतस्रस्तृतीयेभ्यस्तिस्रस्तिस्रस्तृतीयेभ्यः अने
नक्रमेणशतविभज्यशताधिकंगवादिजीवद्व्यागिचिह्नमाज्यनकु

योत् एतत्ते अग्रे राधैति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथानेयेति विभक्ता आनयति ।
 अग्रेण प्राग्वंशं अपरेण सदो दक्षिणे नाग्नीध्रीयं अंतरेण चात्वा लोकं रावुदी त
 चीरुस्य जति । नीत्वा स्या पयति । सतस्य पथाप्रेतं चंद्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा
 सुविज्ञानयंतीः इति गच्छंती रनुमंत्रयते एवं यजमानेन नीयमाना सुद
 क्षिणास्तु । अथ्व । अग्नेन य । धेमस्वाहा । अग्नय इदं आग्नीध्रिये जुहोति
 शेषमाज्यस्थकरोति दिवंगच्छ सुवः पक्षेति हिरण्यं घृता दुक्षरति उत्तरे
 आहुती जुहोति सति संभवे बहिर्वेदि स्थितानां दक्षिणानां आग्नीध्रस्य यो
 गः यजमानः आग्नीध्रभागं हिरण्यं चादायाग्नीध्रा गारुआसीनमाग्नीध्रां
 ब्राह्मणमध्वराध्यासम् । सुधा तु दक्षिणं इत्याग्नीध्रमभ्यैति अनेनैव सं

त्रेण हिरण्यं दक्षिणा भागं चाग्नीधे ददाति स या जुषेण बह्वृचेन वा विधिना प्रति
 गृह्णाति। यजमानः विरुवः पश्य व्यतरिक्षं यतस्व सदस्यैः इति सदः प्रेक्षते।
 अस्मदात्रा देवत्रा गच्छतमधुमं तन्नः स रस्कृतं। इति दक्षिणाः प्रेक्षते। बहिः
 स्थितास्व वदक्षिणा सुपूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्यतत्रा स्नानायात्रेयायानू
 नाया चानुपुत्राय वोत्तमं क्रतु दक्षिणा व्यतिक्तं स घृतं हिरण्यं सहपात्रेण ददाति भा
 ब्राह्मणमध्वराध्या समं दक्षिणमिति मंत्रेण सदस्यादिभ्यो यज्ञे व्यतिरि
 क्तमेव। अथर्त्विभ्यो दक्षिणां ददाति। ब्रह्म दक्षिणा भागमादाय ब्रह्म सद
 नमासीनं ब्रह्माणं ब्रह्मन्मनस्तददामि तदनेन निष्क्रामी दंतं ददामीति
 यद्वा स्य भवति तद्ब्रह्मणे नुदिश्यति एवमित्ये तद्ब्रह्मणे ब्रह्म सदन

१६६

आसीनाय दक्षिणां ददाति होतवो च ते ददामि तामनेन निष्क्रीणामीदंते ददामी
ति होतृषदन आसीनाय होत्रे । अर्धये प्राणं ते ददामि तामनेन निष्क्रीणामीदंते
ददामीत्यर्धये वै हविर्धान आसीनाय । उद्गातश्चक्षुस्ते ददामि तदनेन नि
ष्क्रीणामीदंते ददामीत्युद्गात्र ओदुवयो मासीनाय होत्रका श्रोत्रं वो ददा
मि तदनेन निष्क्रीणामीदंते ददामि । इति होतृकेभ्यः अंतः सदस्यथाधिल्ल्य
मासीनेभ्यः प्रतिप्रस्थातः प्राणं त इत्यादि उन्नेतः प्राणं त इत्यादि प्राव
स्तु घ्रोत्रं ते । वाचं त इति वा । प्रस्तोतः प्रतिहर्तुश्चक्षुस्त इत्यादि सुब्रह्म
ण्यचक्षुस्त इत्यादि सदस्य आत्मानं त इत्यादि चमसाध्वर्यवो गानि इत्या
दि । संहैव प्रसर्पे कालो मामि वो ददामि । तान्यनेन निष्क्रीणामीदंते ददामि ।

इति प्रत्येकं औक्तिकं नाम्नस्तान् किंचित्पक्षं पेकेभ्यश्च ददाति आत्रेयाय वा नीता सु
 दक्षिणा सु प्रतिग्रहं मंत्रास्त्वैव दक्ष्यंतं यजमानः हरिणस्य रघुष्यतो धिशा र्वा
 णिभेषजं सक्षेत्रीयं विष्वाणाया विष्मूचीतमनी नरात् । अभुत्वा हरिणो मृगः
 यद्भिश्चरुतुमिरि क्रमीत् माहिर्भूम्ना यदा कुरिति विष्वाणां चालाले प्रास्यति ।
 अध्वर्युः आग्नीध्रियेः पूर्वो ज्यात्पंच गृहीतं गृहीत्वा जुह्वां प्रत्याहुति समिधोभ्या
 धाय वैश्वकर्मणा निजुहोति । यज्ञपति मृषय एनसाहः प्र सजतु विश्वकर्मो
 स्वाहा विश्वकर्मण इदं पंचसु घोरा सवयानमो अस्त्वैभ्यः च० उपात्तस्मा
 स्वाहा । अनन्या न्सोमपान् मन्यमानः प्रा० मुंचास्वस्तये स्वा ३ ये भक्षयंतो
 नवसून्या नहुः या० तु विश्वकर्मा स्वा० नमः पितृभ्यो अभियेनो अ० सः पा

१६७

पयिष्ठस्वा. ५ अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारो यथा गृहीतं मरुत्वतीयावादायाध्वर्युरिन्द्रा
 यमरुत्वतेनु ब्रूहिन्द्राय मरुत्वते प्रेष्या। वषट् कृतानुवषट् कृतयो रुभौ जुहतः
 इन्द्राय मरुत्वते इदं अग्नये स्विष्टकृतं संपातौ व्यव नयेते। यथर्त्तु ग्रहेषु तेषु
 ध्या प्रतिप्र० ध्वर्योः पात्रे संपातमव नयति अध्वर्युः एकदेशं प्रतिप्रस्थातुः पा
 त्रे अध्वर्युः पात्रमायतने सादयति। होत्रध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारो न्योन्यस्मै
 नुपहूय भक्षयंति प्रतिप्रस्थातानेन द्विर्होता सकृत् सकृदितरो मार्जालीये
 पात्रं प्रक्षाल्य होतुः सकाशे निदधाति अध्वर्युः स्वेन पात्रेणाभक्षितेन।
 इन्द्रमरुत्व इह पाहि सोम० सुयज्ञाः।० उप० सीन्द्राय त्वामरुत्वते इति तृती
 यं कलशा ध्वस्त्ववन्तं गृह्णाति एष ते यो निरिन्द्राय त्वामरुत्वते। इति सादय

१६७

ति। इज्जेदेवहूर्म० मदंतु। शस्त्रमुपाकरोति। सतुपात्रमारभ्यप्रतिगृणाति।
 शोऽसामोदइव। ओ। धामोदइव ओं। शो। सामोदइवो। यजमा० शस्त्रस्य श
 स्त्राम० रयीणां। अध्व० शस्त्रं प्रतिगीर्ये यथा यतनमृतुपात्रं सादयित्वा उक्थं
 वाचीतिजपति। अध्वर्युर्ग्रहमादत्ते चमराश्वमसाध्वर्युः॥ अश्रा० अस्तु॥
 उक्थं शायजसोमस्ययज्ञ० इन्द्राय मरुत्वत इदं॥ उर्वभ्यः पितॄभ्य इदं॥ अग्ने
 येऽस्विष्टकृते इदं॥ व्याख्यातमनु प्रकंपनं ग्रहणारांशं सानां भक्ष्याप्याय
 नसादने च नाशं रोसानां। एतां सर्वानेन्द्राग्र एव व्याख्यातं॥ अध्वर्युः महा
 इन्द्रो योजसा० वाचधो उपया० सिमहेन्द्राय त्वेति शुकपात्रे माहेंद्रकल
 शास्तु तं शस्त्रं वतं गृह्णाति। एतदेवोति न हेंद्राय त्वेत्यायतने सादयति

स्तोत्रमुपाकरेतिप्रतिप्रस्थातःसवनीयानिर्वर्धेति संप्रेष्यतिबोधायनवचनात्
 उपावतध्वं ब्राह्मणो देवसधितरेतत्ते प्रा० तुः प्रसते। प्रवास्य ह्येत्वा हर्षिन्वा ओ० ५ स्तु
 ता यजमा० उक्ता तभ्यो वरं ददाति। स्तुतस्य स्तुत० अध्व० इडा देव हू० शो० ५ सो
 मो दइव। ओ० धामो दइव ओ० शो० ५ सोमो दइव। ओ० धामो दइवो०। उक्थं वाचि।
 यजमा० होत्रे वरं ददाति। शस्त्रस्य शस्त्र० रयीणां। अध्वर्युः अग्नये पथि
 कृतश्र्यादि। शस्त्रं प्रतिगीर्यग्रहमादत्ते च मस्यांश्च मसाध्वर्यवः अतिग्रा
 ह्या नितरे ध्वर्यवः अध्वर्युः आ० श्रो० अस्तु० उक्थं शायजसोमस्य वषट्
 कोरेग्रहं जुहोति। महेन्द्रो येदं वषट्कार एवाग्नेयं प्रतिप्रस्थाता। अग्ने
 ते जस्विन्ते जस्वीत्वं मांते जोहासीत्वाहा अग्नये ते जस्विन् ददं। ऐन्द्रं ने

द्या इन्द्रो जस्वि नौ जस्वी त्वं देवेषु. मामो जो हा सी स्वाहा. इन्द्रो यो जस्वि न इदं. सौ
 ये मुन्नेता. सूर्य भ्राजस्वि. भ्राजस्वि त्वं दे. मा. सुवर्हा सी स्वाहा. सूर्याय भ्राज
 स्वि न इदं. अनुवय एक ते ग्रहं जुहोति. अग्नये स्विष्टकृतश्. उर्वभ्यः पितृभ्यश्.
 नातिग्राह्यानुभयत्र. भक्षस्तु पूर्ववत् प्रतिप्र. मयि मे धाम. अग्नि दधातु आ
 ग्नेयं भक्षयति नेष्टा मयि. इन्द्र इन्द्रयं. तु ऐन्द्रं भक्ष. उन्नेता मयि. सूर्या भ्राजो द
 धातु सौर्यं भक्षयति हि च मे आत्मा. नाथाय न सादने भवतः. त्रिभिरुक्थ्यग्र
 हैः प्रचरतो यथा पुस्तोत. ग्रह गृहोत्वास्तोत्रो पाकरणादि ब्रह्मा. देव. स
 वे. अनुवा सिरा त्रिये त्वारा त्रिं जिन्वा. ओ. स्तुत. यजमा. स्तुतस्य स्तु.
 अध्व. इडा देवहू. शो. सामो दश्व. ओथा. ओ. शो. सा. ओभा. वां. उक्थ

६९

वावि। यज० शस्त्रस्थश्च० अध्व० अग्नयेष्टधिकृतश्चादिशस्त्रं प्रतिगीर्यग्रहमाद
 तेचमसांश्चमसाध्वर्यवः आश्रा० अस्तु० उक्त्वा शायजसोमानां वषट्कारा
 नुवषट्कारयोर्हुत्वा। इन्द्राय दं० अग्नये स्विष्ट० चमसान्प्रक्षाल्य खरे निदधा
 ति। अयेतु विशेषः बाह्यतः सद आरभ्य देवेभ्यस्त्वादे० जुष्टमिति मैत्रावरुण
 चमसेग्रहसपातमवनयति। सर्वेषां प्रथमो मैत्रावरुणः सकृत्सकृद्भक्षय
 ति। भक्षेहोत्यादिहृदयाभिर्मर्शनांतं नाप्यायनसादनेभवतः प्रतिप्रस्था
 तोत्तराभ्यामचरति। उप० सीद्राय त्वेति यत्नति। एष ते यो निरिन्द्राय त्वेति सा
 दयति। पुनर्हविरसीति स्थालीमभिष्टुतिं ब्राह्मणा घंसीवमस्य पुरव्या
 श्वमसानुव्वयति। सुतं शस्त्रे भवतः उपावर्तध्वं ब्रह्मा देव सवित० स्वे।

उशिगसिवसुभ्यस्त्वावसू० ओ५ सुत। यज० स्तुतस्यस्तु० प्रतिप्र० इडादेवहू०
 शो५ सोमो० ओ५ थामो० ओ५ शो५ सो० ओ५ था० वा० उक्थंवाचि। यज० शस्त्रस्थ
 श० प्रतिप्र० अग्नयेपथिकृतइत्यादि। आ० अ० उक्थंशायजसोमानां हुत्वाय
 ज० इन्द्रायेदं अग्नये स्वि० देवेभ्यस्त्वा देवा० ये जुष्टं ब्राह्मणाच्छंसि च मसे प्र
 हसं पातमवनयति। न प्रतिप्रस्थाता यक्षयति सर्वभिक्षा आप्यायनसा
 दने भवतः उपयामगृहीतो र्सीद्रायत्वेति गृह्णाति एव ते यो निरिन्द्रायत्वेति
 स्नादयति तस्थाली प्रस्थाभिर्मशति। अष्टावाकं च मसं मुख्यांश्च मसानुन्न
 यति सर्वं राजानं सुन्नयति शिरीचो दशभिः कलशैर्मध्वा लुजेति स प्रेष्य
 ति उपावर्त्तध्वं ब्रह्मा देवस्य वित० प्रकेतो सिरुद्रेभ्यस्त्वा रुद्रा जिनवा० ओ५

स्तुत। यज० स्तुतस्य प्रतिप्र० इडादेवह० शोऽंसा० ओथा० ओंशोऽंसा० ओथामो०
 वां उक्थं धाचि० यज० इन्द्रस्य प्रतिप्र० अग्नये पथिकृत इत्यादिशस्त्रं प्रतिगी
 र्यग्रहमादत्ते चमसां चमसाध्व० आ० अ० उक्थं शा यज सोमानां हुत्वा इन्द्राय०
 अ० शिव० देवेभ्यस्त्वा देवा युवं पणजिभिरग्निनर इत्यादि जममग्न्यन्त इत्यं गंधर्वी
 तं पूर्ववत् विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अरमा० मतौ स्याम स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यो
 मरुद्भ्य इन्द्रायेदं प्रशास्तः प्र सुवेति संप्रेष्यति स पतेत्याह प्रशास्ता ध्रु
 वादित्यस्यात्म्या शेषव्यतिरेकेण नान्यः सोमो व्यतिरेकवितव्यः सति
 कुते माध्यंदिनं सवनं। अथ तृतीयसवनं आदित्यारंभणं तृतीयस
 वनं तावते उपांश्च तर्थाग्नयो रादित्यस्य च पात्रे भवमसैः कलशौ च परि ११०

पूर्वयाप्रयोजनं तस्य माध्यादिनसवेनेन कल्पो व्याख्यातः पूर्ववत्तुल्यमुत्तनाः
 कलशाः क्रियन्ते हविर्धानस्य द्वारं अपि धायान्तर्वेदियजमानः पत्नी
 न भवतः ब्रह्मायाविदादित्ये गृहीयान्तावद्धिर्वेदिति ह्यसन् कदाचन रत्न
 रीरसिनेः स्य पृच्यते उपयामगृहीतो रथादित्येभ्यस्त्वेत्यादित्यस्याल्यथा सो
 मस्यार्धमादित्यपात्रेण गृह्णाति कदाचन प्रयुध्यन्मुवमन्तं दिवि उषया
 त्यादित्येभ्यस्त्वेति श्रुतांतं कथं दधितस्मिन्नेव गृहीत्वा यज्ञो देवानां प्रत्येति
 सुम्नमा वित्तरासत् उपया स्यादित्येभ्यस्त्वा इत्यादित्यस्याल्यथा यथा
 सोमो नातिरिच्यते तथा सर्वं सोमं पादित्यपात्रेण गृह्णाति विनस्व आदि
 त्येषते सोमं वयं तर्पयितार इत्युपासु सवेनेनादित्यमभितो विलोक

यति। यादिव्यावृष्टिस्तथा लाश्रीणामिहत्यादित्यग्रहं दध्नापयसावाश्रीणा
 तिनसादयति। आसमुद्रादांतरिक्षात्त्राजा० भरुतो वर्धयंतु इति कौश्विहमे
 रादित्यं विलोकयति। अहंपरस्ता दहमवस्ता दहंज्यो० मुत्तमः समानानो
 इति तेर्दभैर्हस्तेन वापि दधाति। सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरत० मतेते
 भिः सोमनामभिर्विधेमते। इति ग्रहमोदायोतिष्ठति। कविर्यज्ञस्य वितनोति।
 पं० अमुतः सनीयान्। इति ग्रहमुत्तरवेदिदेशं हरति। आदिभ्येभ्यः प्रियधा प्रियेभ्य
 मभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्वपतिभ्य उरोरंतरिक्षरस्याध्यक्षेभ्यो नब्रूहि
 संप्रेष्यति। आश्रा० अस्तु० यजमानो हूयमानमादित्यग्रहमन्वारभते अध्वे
 आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियुधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्वपतिभ्य उरो

प्रियेभ्य

रंतरिक्षस्याध्यक्षेभ्यः प्रेष्य सं प्रेष्य तूत्सी दर्भाना हवनीये प्रास्थयास्ते विश्वाः
 समिधः सं त्यजे. नायशर्म स्वाहा इति ग्रहमनवेक्षमाणो वषट्कृते जुहोति
 आदित्येभ्य इदं हुवा ग्रहमाहुतिं नान्वीक्षते नानुष्यट्कृतेति नमक्षयति धा
 रार्थं पात्रं सूदवदाय तनेसा दयति होतृ च मसे वसती वरीभ्यो निःषिच्यति
 ग्राभ्याः करोति। निग्राभ्यास्थ्य देवश्रुतः शुवित्पान् होतृ च मसे यजमानं
 वाचयति अत उर्ध्वं वाग्यमनं प्रातः सवेने तथा दक्षिणात् उभयोः सवनयो
 र्जजीष्वां उपरे न्युध्य यउपां शुपात्रं शुस्तमजिष्वापि सज्य अस्वत्सखा
 त्वं देवसोमजा. धोअपीहि। इति तत्रादाभ्यां शुमपि सज्य यत्ते सोमादा
 म्यं. माय स्वाहा इत्युपां श्वेवोपां शुपात्रवनावोपि सज्य वसती वसीभिरु

१२

पसज्यअवीवधमित्यभिमंत्र्यदक्षिणेः पाणिभिर्ग्रावभिर्यथार्धं राजा
 नमभिषुत्यसतिनिमित्तेअमास्काद्रश्मश्चस्कंप्रागपाशुदगितित्रि
 भिरभिमंत्रणानुमंत्रणेकरोतिनासतिनिमित्तेएवंविहितंद्वितीयं
 तृतीयंचराजानेमभिषुत्यत्रिरभिषुतंराजानंआधवनीयेसंस्मि
 चतिएवंविहितोद्वितीयस्तृतीयश्चपयायःउत्तमेभिषवेसुसंम
 तेराजनिपवित्रेणप्रपीड्येतदंतेकृतेउपरेग्राव्याःसंमुखान्कृ
 त्वातेभ्यसजीषंव्यपोह्यसजीषमुखान्करोतिनग्रावस्तुतस्मा
 मोल्लीषंप्रयच्छतिनप्रतिप्रस्थाताग्राव्यानुमोदते।अत्रवासव
 नीयानांभिर्वायुनासुहातव्यापारुषविप्रस्थाताप्रान्चंद्रोण

कलशं ग्रावसु व्यूह्य पवित्रं तश्चिन्मि विन्न वितानं करोति तेनैवाध्वर्युरभिमेव
यते धाराग्रहणकाले आग्रयणमेव गृह्णाति। ये देवा इत्यनुद्रुह्योपया० सि
वि० वेभ्यः चतस्रभ्यो धाराभ्यो गृह्णाति उक्तास्तिस्त्रो धाराः आदित्यग्रहसं
पाताच्चतुर्थी विरमति धारासोममेव तस्यादि पूर्ववत् प्रपीड्य पवित्रमित्या
दि पूतभृतमवनयति। तस्य तं पूर्ववत्। यजमानः पत्नी च तिरः पवित्रं पूतमिति
आशिरं अस्मे देवास इत्यवनयतः अस्मे देवासो वपुये चिकित्सत य० आ
शीर्दोयादपती० सवित्री वीपीवर्यस्य० आशीर्मे उर्जिमुत० अन्याः ५ अ
धरान्सपलान् इति चतस्रभिः अध्व० उपयामगृहीतो सि प्रजापतयेले
ति द्रोणकलशमभिमुखं दत्त्वा यत्नेन धारयन् विभवेभ्यस्त्वा देवेभ्यश्च

तिपूतभृतं। द्रोक्ष्योत्पन्ने विलोत्रयः कः कलशादिषट्। चतुर्दशैते मंत्राः स्युः
 रथान्धारभ्युत्सर्पति। द्रोक्ष्यमुद्रोऽयं त्यन्यं। द्रोणकलशाधवनीयो। द्वेद्रध
 स्तौ० पतभृतं। परिभूरग्निं० सर्वसोमं। आपन्न इत्याग्रयणं विलोर्जठरमसीति द्रोणः
 इत्यजगत्सीत्याधवनीयां विश्वेषां देवानां जठरमसीति पूतभृतं उपकलशा इत्यादि
 मिः षट्भिः यथा विनियोगं। कोसिकेनामेति सर्वराजानं निःसर्पतः सम
 वारभते अध्वर्यु प्रस्तोतातं अतिहर्ता तमुद्रा तातं ब्रह्माक्षं जमानः य
 स्तेद्रश्मः स्कंदति० योद्रश्मो अ॥ शु० यस्तेद्रश्मो मधुमा० यस्तेद्रश्मस्कं
 दतिद्रस्ते अ॥ शु० परश्वयो० सास्वाहा महाहविर्होता० व्यस्वाहा। उदं
 चः प्रह्लाः सर्पति जागतः पथादित्या देवता वक्त्रेणापरिपरेण पथास्वरस्य

स्व

दित्या न शाय वा ग्रेणा अ० इत्य ध्वर्युः पूर्वो बर्हि मुष्टिमीयदिव धन्व न्सर्पति उ
 तरेण हविर्धानं गत्वा तरेणाग्री धीयं धिष्यं परीत्यां तरेण सदो हविर्धानं गत्वा
 दक्षिणेन मार्जालीयं परेत्यां तरेण सदो हविर्धानं गत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्र
 विश्य दक्षिणेन प्राशास्त्रीयमौ दुर्वरी च गत्वा यथायतनमुपविशति आभ
 वपवमानेन स्तुवते वायुर्हिके तौ ग्नि० दधति ति प्रस्तोत्रे बर्हि मुष्टिं प्रयच्छन्
 स्तोत्रमुपाकरोति असर्जि सर्जि वागसर्ज्ये द्र० सहोसर्ज्ये पावर्त्तध्वमभि
 सर्पयजमानेति उपाकरोति यजमा० आयुषे हिं कुरुत स्यै प्रस्तु हित स्यै मेव
 रुध्ये व्याहृती यंच होतारं च जपति ब्रह्मा देव सवित० प्रसवेत्सु दाति रस्था
 दित्येभ्यस्त्वादित्या जिन्व ओ० स्तुतयजमा० सघ्रासि जगती ध्रुवा अ०

पारयेति आभवेपवमाने मध्यमस्तोत्रियाया मुद्रा तारमन्वारभते स्तुतस्य
 स्तुतम० यीणां। अध्वर्युः अग्नी द्वर्हिस्तृणा हि पुराडाशाः अलंकरुप्रति
 प्रस्थातः पशोः संवदस्वेतिसंप्रेष्यति। नात्र द्विलिय विहरण व्याधारणे
 हविर्धाने प्रविश्या। विष्णोर्त्वनो अंतम० अक्षितं ग्रहानुपतिष्ठते। तेनै
 व पात्राणि संमृशति। आग्नीध्रः कर्मणेवां सततमनुपृष्या बर्हिस्तृणाति
 प्रतिप्रस्थाता सवनीयान्निर्वपति पयस्यावर्जं प्रातः सवनवत् अष्टा कपा
 लेकादश कपाल द्वादश कपालानां सवनेषु विकल्पः आग्नीध्रः पुरोडा
 शानलं करोति देवो वः सदिता० देवस्त्वा सविता० त्रिः तस्मिन्कृते प्रतिप्र०
 जुहुं पंचगृहीतं गृहीत्वा पृषदाज्यं जुवं चादायेत्यादि हृदय शूलप्रशा

तं निदधाति। त्वं तं कर्म करोति अध्वर्युः उपस्तरणादि इडा मार्जनांतमग्नी
षोमीयवल्करोति। अग्नयेष्वाग्नयेऽतिविशेषः यजमा० अग्नेरहं० येन्द्रिया
बीजे मानमिति वा॥ स्विष्टकृदिडा भक्षणं तमग्नीषोमीयवल्करोति। भक्षे प्रति
प्रस्थाता सप्तमः मार्जयित्वा सवनीयानाहरति। तानध्वर्युरासादयति। प्रियेण
ना० सीदंतु यजमा० योनः कनीय० स्यसो सि० योनः कनीय० अयं यज्ञः पंच हो
ता अध्वर्युः जुहूपभूतो रूपस्तीर्था वदायाभिधार्य ततीयस्य सवनस्येंद्रा
यपुरोडाशानामेतु ब्रूहिष्वा० अ० ततीयस्य सवनस्येंद्राय पुरोडाशान् अस्थि
तान् प्रेष्य। यज० ईद्रायेंद्रं० ईद्रास्याहं दे० येन्द्रियायीं० नादो० नाद इन्द्रियाव्य
नादो० अध्व० ओपभूतं जुह्वं पर्यत्याजसेतु ब्रूहिष्वा० अ० अग्नये प्रे

व्ययज-अग्नयश्-अग्नेरहं दे० यायुष्मन्-अध्वर्युः प्राशि त्रावदानादिक
 रोति। आधवनीयं पूतभस्मवनीयदशाभिः कलशं मष्टान्यु अति। उन्नी
 यमानेभ्यो नु ब्रूहि होतुश्च मसमनून्नयध्वंती त्राः आशीर्वतः कुरुध्वम
 छावाकस्य चमसो ध्वयोऽपि लमुन्नयेस्वो न्नेतः सोमं प्रभावेयेति संप्रेष्य
 ति। पूतभस्मवोपस्तरणमभिघारणे करोति। उन्नीयमानसूक्तेपरिहिते
 होत चमसमध्वर्युरादत्ते चमसांश्चमध्वर्यवः आ-अ-तृतीयस्य सव
 नस्य भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितवतो बृहस्पतिवतो विश्व
 देव्यावतस्ती त्राः आशीर्वतश्चायसोमान्स्थिताऽप्येवमध्यतः का
 रिणां चमसाध्वर्यवो बध्नुः कृतानुवषट्कृतानुहुतहोत्रकाणां चम

साध्वर्यवः सकृत्स कृत्वा र्शुता व्र शीर्वतो रभ्युन्नीयो पावर्त्तध्वमिति संप्रेष्य
ति। श्येनाय पत्नैस्वा हतिवषट्कते ध्वर्युर्जु होति। इतरेतून्ती जुह्वति। इन्द्रा
यन्तून्ती जुह्वति। इन्द्राय सगुमतरे अनुवषट्कते तु वषट् स्वयमभिगूती यन
मशति मध्यतः कारिणामेव चमसा जुह्वति अग्नये स्विष्टकृत इदं। अध्वर्युः
प्रेतु होतुश्चमसः प्रब्रह्मणः प्रो हातुः प्रयजमानस्य प्रसदस्य स्थेति संप्रे
ष्यति। सदोपक्षा नृरंति। होत्रकाणां चमसा ध्वर्यवः सकृत्स कृत्वा पूत
भृत उन्नीयो पावर्त्तते। तैरध्वर्युः प्रचरति मन्त्रावरुणचमसमादाय आ. अ. प्र
शास्तये जैति संप्रेष्यति विष्टभाय धर्मो स्वाहा वषट्कते हुत्वा नुवषट्
कते वषट् स्वयमभिगूती यनमशति हुत्वा इन्द्रावरुणाभ्यामि. अग्नये स्वि.

१९६

चमसाध्वर्यवेप्रयच्छतिसोमक्षंहरति। आ-अ-ब्रह्म न्यज। पार्थिवेयजनप्र
थनाय स्वाहा वयट्कृते वट्स्वयम-मइति अनुवषट्कृते हुता इन्द्रा बृहस्पति-
भ्या-अग्नये स्विष्ट-आ-अ-पोतर्येज उर्जे होत्राणां स्वाहेति वषट्कृते व
ट्स्वयम-मइत्यनुवषट्कृते मरुद्भ्य इदं-अग्नये स्विष्ट-आ-अ-नेष्टर्येज
वषट्कृते पयसे होत्राणां स्वाहा। अनुवषट्कृते वट्स्वयमभि-त्वष्ट्र इदं-
य अग्नये स्वि-आ-अ-अष्टावाकस्येज। वषट्कृते प्रजापतये मनवे स्वाहा अ
नुवषट्कृते वट्स्वयमभिगू-मः। इन्द्रा विसृभ्यामि-अग्नये स्विष्टक-आ-अ-
अग्नीध्रज। वषट्कृते सतम तपाः सुववीट्स्वाहा अनुवषट्कृते वट्स्व
यमभि-मः-अग्नये जातवेदस इदं। अग्नये स्वि-तपातां होत्राम धोर्धृतस्ये

१९६

तिहुलानुमंत्रयेत। अथऽग्नीदिति होतुरारव्यायनिरवदाय होतुऽउमादधा
 ति। उपहूयमानामुपोद्यत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यवः नेडाशकलमध्यावा
 कायनिदधाति प्राश्नितायां मार्जनं पिष्टलेपफलीकरणं होमो प्रणीत्सु
 मार्जनं उपवेष्टोदसनं कथालविमोचनं चक्रियते यथा चमसं चमसिनो
 भक्षयति होतुश्चमसं वषट्कारभक्षणानंतरं अध्वर्युस्तेनैवोपहूय प्र
 तिभक्षयति। भक्षोहीत्यादि हृदेयाभिमर्शनांतो भक्षः आदित्यवद्रणरथेति
 विशेषः। आप्यायनसादने भवतः सन्नेषु नाराशः सेषु तेषां व्याख्यातो
 भक्षमंत्रः सर्वेषां प्रथमो होता सकृत्सकृद्भक्षयति द्विः स्वंचमसे पुनरभ्यु
 न्नीताभ्यां अध्वर्युर्द्विभक्षितानां सकृत्सकृद्भक्षयति। तृतीयं होत्रकां

२७

वासनेतहा

ततः सशेषा नभक्षयित्वा आप्यायस्वेत्याप्याययंतितेनाराशं सा भवंतितान
दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुदगायता न्सादयतिसन्नेधुनाराशं से
युस्वस्व चमसमनुतस्य समीपित्री स्त्री नुरोडाश शकलान् चमसादक्षि
णतश्चमसिन उपास्यंति ब्राह्मणाय जमानो ध्वयो दयैः प्राचीनावीतानि कलोज
पंति। षट्पतारं चमसदेशे व्याख्यायदानप्रभृती न्स्यायनांतान् पिंडपितृ पशु
मंत्राजपति। एतत्तेततदेव दत्तशर्मन्ये चत्वा मनुः आपो देवी स्वधया पितृन्
अत्र पितरो यथाभागं भेदध्वं स्वाहो व्यूषेणो व्यूषे व्यैः अमी भेदं तपितरो नुं
आंश्च देवदत्तशर्मन् ऐकै करिन्सकृन्मीलित्वा त्रिः अभ्यक्ष्व देवदत्तश
र्मन् एतानि वपित नमो वपि उर्जे स्वती नृधयाः उत्तिष्ठतपितरः परेत

पितरः० यं तु पितरो मनुसा जवेन। मग्नो न्वाहुवामहे० जीवन्नातः सचेमहि। अक्ष
 नेमी मदंत० प्रजापतेन त्व० इति जपाति। अस्मिन्नेपय जमानस्य पितृणामु
 पलक्षणं कार्यं तस्मिन्कृते। वाममद्य सवितर्वाभ० वामभाजः स्याम। उपया०
 सि देवाय त्वा सवित्रे। एतेनां तर्प्यो भपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्भूतातिन
 सादयत्युपनिष्क्रम्य। देवाय सवित्रे नुब्रूहि देवय सवित्रे प्रेक्ष्यति। हत्वा
 देवाय सवित्रे इदं नानुवषट्करोति मभक्षयति। सूदवत्यात्र सादयति।
 तेनैव पात्रेण उपया० तौ सिसु शर्मो सिसु प्रतिष्ठा नौ बृहदुक्षेनमः एते
 नैव पात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्भस्मवत्तदुक्षति। एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा
 देवेभ्य इति स्वादायित्वा। इति देवहू० शोः। ओथामो० ओशोसां०

मो. ओथा. वो. उक्थं वाची दाय। यजमानः शास्त्रस्य शास्त्र. अध्व. शस्त्रं प्रति
 गीयेग्रह. ध्वर्यवः। आ. अ. उक्थं शाय जसोमस्य। तेन प्रचरति एकया च दश
 भिश्च स्वभूत इत्येतस्यां शस्यमानायां प्रातर्युजौ विमुच्येथा मिति प्रतिप्र
 स्थाता द्विदेवेषु पात्राणि विमुच्य। परया हारी पानि हृत्य मार्जालीये प्रक्षा
 ल्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्या तनेषु सादयति प्रद्या वायेतैः पृथिवी कृता
 वृधेत्येतस्यां शस्यमानायां अन्यतरतो न्यो ध्वर्यवः तेन प्रचरति। यथा
 प्रातः सवने वैश्वदेवे। विश्वेभ्यो देवेभ्यश्च. काव्येभ्यः पितृभ्यश्च. अग्नये
 स्विष्टकृ० अथ सोम्यस्य चरोस्तं न सौम्यस्य पात्रसंसादनं प्रभृती
 तिकर्माणि प्रतिपद्यते. कर्मणे वां देवेभ्यः यशस्य संतति. यथार्थमौष

११८

सुस्तं

धपात्राणि प्रयुनक्ति स्फ्यं च रुस्थाली मेक्षणमग्निहोत्रहृदणी शूर्पवलाजि
नमु लूरखलं प्रणीता प्रणयनं च यथार्थं प्रयुनक्ति पवित्रं कृत्वा प्रणीता प्रण
यनादिसमानमानिर्वपणात्। निर्वपणकाले सोमाय जुष्टं निःसोमहव्यः
स्वः सोमाय वो जुष्टं प्रो० त्रिष्फलीकरणांतं कृत्वा प्रणीताभ्यः स्थाव्यामा
नीयधृष्टिर० अपाग्ने० आदेवजं य० ध्रुवासि० भंगूणामं० स्वा० हुर्योस्त्वाघ
मोस्थवि० अतस्ति० अग्निस्तेत० अविदहंत० नैकताय० पवित्रामंत्रेणापि
सज्य० सूर्यज्योति० तूष्णीमभिधारणं० आर्द्रः प्रथ० देवस्त्वा० प्रियेणना०
दतु० प्रजापतिर० अयं यज्ञः विहव्यं चतुर्होता व्याव्याते पंच होतारि० प्रौवा
ज्यं चतुः पंचवागृहीत्वा दक्षिणातिक्रम्य आ० अ० घृतस्य यजेति संप्रेष्यति०

१७८

वषट्कृते जुहोति। अग्नय इदं दधि रसीत्यनुमंत्रणं अत्रैव तिष्ठन्। आप्यायतां।
 मा भेरित्यभिषिञ्च्य सौम्यस्य हस्तेन पूर्वमवदाय मेक्षणेनोत्तरमवदायाभिषा
 ये। यदवदानानि। उदङ्। तिक्रम्य आ-अ-सौम्यस्य यज। वषट्कृतदक्षिणा
 मुखस्तिष्ठन् दक्षिणाधे जुहोति। सोमायेदं-सौम्यस्याहं वज्रहा। पुनराप्या
 य्या ज्यस्यावदाय दक्षिणा तिक्रम्य आ-अ-घृतस्य येन तिसं प्रेष्य वषट्क
 ते जुहोति। विल्व इदं दधिरसि। प्रत्याक्रम्य मे क्षणमनु प्रहृत्य संस्त्रावेणा
 भिहृत्य स्त्रुचो सादयित्वा। तं सौम्यं लौकिकेनाज्येनाभिषूय्यो होतव्यो हरं
 ति। तत्र यदि पूर्वो होता छन्दोगेभ्यो विदुक्षेत् तस्मै प्रदाय तेन प्रत्तं छन्दोगेभ्यो
 दद्यात्। प्रदाय सौम्यं प्रणीता सुमाजयते उभयोर्यत्तं विमोकः स्यात्।

१७८

विमोचनं च क्रियते उपर्यो ज्यमानायते च न कलायन्मे मनः परागतं य० यामसी
 तितस्मिन्नात्मानं परिपश्येत् अग्नीदग्नी विहर आग्नीध्रः शलाकैरादीप्तै
 होत्रियादीन्धिल्यान्व्या० वह्निरसीत्यादिशुं ध्यूरसीत्यंतैः ततो ध्वर्युः नव
 गृहीतमाज्यं गृहीत्वा ज्वलतो धिल्यान्व्याघारयेति। संप्राडसीत्योदिशुं
 ध्यूरसीत्यंतैः शेषमाज्यस्य करोति नास्ति वषट्कारः न भक्षयति। धा
 रयंति धिल्यान् आग्निमारुतस्तोत्रपर्यंतं। उपर्या० सि बहस्पतिस्तुत
 स्यत इंदो इन्द्रि० वंतं गृहं गृह्णामि। उषां शु पात्रे ण पत्नी वत माग्रयणाद्
 कृति। तं धिल्यं व्याघारणं संपातेनाज्येन श्रीत्वा न सादयत्यपनिष्क्र
 म्य आ० अ० अग्नीत्यालीवतस्य यजेति संप्रेष्यति। अग्ना ३३ पत्नी वा ३ः

सज्जदेवनस्वष्टासोमं पिव स्वाहा। वषट्कृते जुहोति अग्नये देवपत्नीभ्यस्व
 ष्टु इदं कृताकृतो नुवषट्कारः अग्नीनेष्टरूपस्थमासीदनेष्टः पत्नीमु
 दानयोद्गात्रापत्नीसंख्यापयोन्नेहोति ते त्वं च मस्य मुख्याश्च मस्यानुनय
 होत च मसे ध्रुवायावकाशंकुरु सर्वराजानमुन्नयमातिरीरिचिदशा
 भिः कलशो मृष्टान्यजेति सं प्रेष्यति। नेष्टुर्धित्य आसीन आग्नीध्रो
 ध्वर्युणोपहूय सैकद्वक्षयति ते नैवोपहूय प्रीतिमक्षयेदध्वर्युः मार्ज
 लीयपात्रं प्रक्षाल्यत्सादयति उन्नेतो होत च मस्य मुख्याश्च मस्यानुन
 यति होत च मसे ल्यमवनीयावकाशं करोति ध्रुवावनयनार्धं सर्वराजा
 नमुन्नयति। सर्वसोमं लिप्तं परिमज्ज्य नुजोति अत्र नेष्टापत्नीमुदान

यतिअपरयाद्वारासदः प्रपाद्योत्तरार्धपरिश्रितेस्थापयतिस्तुतश्चेभ
 वतः प्रज्वलायत्वाधिस्यानग्नौष्टोमस्तोत्रसुपाकरोति। उपविर्त्तध्वं अ
 विस्त्रस्यनीवीराविरिति विनाभी कुर्वाणाः सर्वे स कणा प्रावृता भवन्ति। ये स
 दस्याः संतः सत्विजो यजमानश्चैत्येके वा। यजमा० भूर्भुवः सुवः महाह
 विर्हता। ब्रह्मा० देवसवित० प्रसवे० ओजो० सिपित० भ्यस्त्वापितृजिन्वा
 ओ० सुत० विश्वस्यते विश्वावतो वृक्षिया० रैता० सिधिषीय इत्युद्गा
 त्रापत्नी संख्यापयति पत्नी संख्यापयति। आगन् देवान्यज्ञानि देवा ई
 वे० यजमान आशिषः इति पत्नी दक्षिणमूरुं नग्नं कृत्स्वं क्षणामाविष्कृ
 त्य स्वाहा कृताः समुद्रेष्टांगं० त्रिडईडिताः इत्यभ्यंतरमूरो रुदीची उद

मुखीपत्नीपन्तेजनीरूढोपप्रवर्त्तयति। प्रपूर्वयंतिसंख्यापनं प्रवर्त्तनं चातृतीया
 याः स्तोत्रियायाः क्रियते। यजमांस्तुतस्यस्तु-इडादेवहू-अध्व-स्वादुष्किलायंम
 धुमांउतायमित्येतस्यांशस्यमानायांमदामोदश्वेतिउभयतोमोदशस्त्रं प्रतिग
 णाति। मोदामोदश्वशो-सामोदश्वेत्याव्याहावादूध्वं व्याहावास्त्रिहः प्रति
 गरः प्रतिप्रस्थाता भूतमसिभूतेमाधामुखमसिमुखं भूयासं। ध्रुवमभिर्मंत्रयते।
 द्यावापृथिवीभ्यांत्वापरिगृह्णामि विश्वे-अच्यवतुये-इति ध्रुवं स्थाना च्यावप
 ति। दिविदेवान्द-हं तरिक्षेवया-सीतिहरति। पृथिन्यां पृथिवि-ध्रुवं ध्रुवे-
 यथा-समाकंकेवलीरसनाइतिहोतृचमसे ध्रुवमवनयति। अध्वर्युः परि
 धानीयायांशस्यमानायांमध्यमेवचनेउक्त्वाचीद्राय। यजमांशस्त्रस्य

शस्त्र-अध्वर्युः अग्नये पयिकृत इत्यादि शस्त्रं प्रतिगीर्यग्रहोत्त च स मादत्ते च
 मसां श्वमसा ध्वर्यवः आ-अ० उक्थ शायज सोमानां वषट्कारानुवषट्का
 रयोः सर्वांश्चमसा न्यशेया जुह्वति। अग्नये वै चानराय मरुद्भ्यः अग्नये स्वि-
 होता ध्वर्युः परस्परमुपहूय भक्षयतः होत चमसमन्याश्च अन्येषां श्वमसां
 श्वमसिषूहूय होता भक्षयति। ततो होता ध्वर्यावुपहूय समारब्ध्या भक्षं भक्षय-
 ति। इतरे चमसिनो होतयुपहूय समारब्ध्या भक्षं भक्षयति। एतदंतो ग्निष्टोमः।
 चमसान् प्रक्षाल्य यथायतनं स्यादयति। यजमा-सुभूरसि श्रेष्ठोरत्मीनां
 प्रियो देवानां संराधनीयाः तेषां सूर्या देवा अभिसंविशं विष्वा सिन्धुमणो त्वेषां सि-
 सियहो सिवतो सिखो सिचारणो सिह्य दो स्याथो सितस्य तद्वस्य लेख-

स्य नम्यस्य यक्षस्य व्रतस्य स्वस्य वारणस्य शूद्रस्यार्थस्य मुनिष्वीयस्य धातुस्य
 विभुषिष्वीयस्य धातुस्योसि विश्वदर्शित एव महं विश्वदर्शितो भूयासं इत्यादित्य
 मुपतिष्ठते। अध्वर्युः अनूयाजाथै उल्मुके अपि सृज्य अग्नी दौ पयजानं गारा
 नाहरेत्यादि पाशुकं कर्म प्रतिपद्यते। शामित्रादाग्नीध्रो गाना नाहृत्योत्तरस्या
 श्राण्यां बहिर्व्यूह्य निवपति। नानूयाजांते रवरुं जुहोति। न हृत्यै देशे लेन चरं
 तियद्यनूबंध्या भवति। यजमा० अग्नेरहमुज्जिति मनूज्जोषा सोमस्याहं०
 अग्नेरहं० वनस्पतेरहं० इद्रस्य वसुमतो हमु० इद्रस्य रुद्रवतो हं० इद्रस्यादिः
 त्यवत सभुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितवतो रुस्पतिवतो वि
 श्वदेवावतो हं० देवानामाज्यपानामहं० अग्नेः शिष्टकतो हं० इत्यादिष्वेजपति

चोतद्रवाणां परिधीनामिह प्रहरणं नास्ति पूषवत्पशुनयसाधारण्यात् । अग्री
 योमीयविकारपक्षे कार्यमयानामनुप्रहरणमस्ति अनूबन्ध्याया मुभयेषां प्र
 हरणं तत्र वसुभ्यस्त्वेत्यादियजमानं प्रथते तस्य तमावर्त्तते प्रहृतेषु संस्त्रावे
 णामिह तुल्यहारियो जनैर्न चरति उन्नेता । उपया० सि हरिरसि हारियो जनो
 हर्योः स्था० हरिवं तं ग्रहं गृह्णामि । उन्नेता द्रोणकलशेन हारियो जनं सर्वमा
 ग्रहणं गृह्णामि । तं लौकिकीभिर्बह्वीभिः श्रीत्वा परिमज्ज्य न सादयंति शीर्षेन
 धिनिधायैषि निष्क्रम्य इंद्राय हरिवते नुब्रूहि आ० अ० इंद्राय हरिवते प्रेष्या
 हरी स्थ हर्योर्धानाः सहस्रो मा इंद्राय स्वाहा मन्त्रेण वषट्कृते जुहोति । तू
 ली मनुवषट्कृते हुत्वा सदोभक्षं हरति सर्वं सत्विजः सदरथाय जमान

१८३

श्वाष्टा दशधा प्रतिविभज्य भक्ष्यं उन्नेतर्युपहवामि द्वादश यजुषस्ते देवसो
 भस्तु० स्य हरिवत इन्द्र पातस्य मधु० क्षयामि विविषाकारं धाना भक्षयंति।
 संदंश्यासंभिदंतो धानानि मन्नाः निकुर्वंतः निरवध्वं यंतः आपूर्यास्थामा पू
 रयत प्रजया च धनेन चेत्युत्तरवेद्या धानानि ष्ठी व्योषवचंति रय्ये ह्वा
 पोषाय त्वेति वा। दधि क्राव्या अकारिषमित्याग्नीध्रागारे दधि द्रष्टुं न
 क्षयंति अत्राचमनमस्मि। एकस्यादितानां चमसानां एकधन परिशो
 षान्यथा चमसं व्यासिच्य हारीतवर्णा दूर्वाः संप्लोमातीव्रीकृत्य रसं ज
 नयित्वा अशुधौतस्य सोमदेवते नमिः सुते स्येष्ट्य० तो भक्षयामीति र
 समवध्रेण भक्षयित्वा चालेन चमयंति चमसि नामेवेदं कर्म ततः सर्वे।

यन्मआत्मनोमिंदाभूद० पुनर० राधत्तमद्योः इतिमिंदाया हवनीयमुपति
 षंते। देवकृतस्येनसावयजनमसिस्वाहेतिसप्तभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं आहव
 नीये शकलान्यम्यादधाति। देवकृतस्येन० मसिस्वाहा। मनुष्यकृत० पि
 तृकृत० अन्यकृत० परकृतस्ये० एन स एन सोवयजनमसिस्वाहा यच्चाहमेता
 विद्वांश्चकारयच्चाविद्वां० स्तस्येन सोवयजनमसिस्वाहेति। ततः सर्वो उभा
 कवी युवानासत्यादाधर्मणस्पती सत्यस्युधर्मणस्पती विस्वरव्यानि स्रजा
 महे। इतिमंडलीकृतानुस्तानासज्यबहिर्वेदिसेर्वेता नूनं त्रिणः सरव्या
 निविस्सजंते। वेदोऽसि वित्तिरासि० अमिमष्टवेदेपत्नीः संयाजप्रति। नास्ति
 योऽक्रविमोकः अयोऽक्रवांजलो पूर्णपात्रानयनसोमस्य फलीकरणेन

मः। सारस्वतादिनारिष्टहोमाः। पुरस्तात्स्विष्टकृतइत्येतस्मिन्पक्षे सवनी
 यानामंगयागस्य चावर्त्तते। न पार्वणं होमौ सर्वप्रायश्चित्तानि हुत्वा ध्रुवा
 माप्याय्यस्तीर्णिवेदेन वगृहीतमाज्यमध्वर्युध्रुवाया जुहोति। धातोरश
 तिः स० धानादिभ्य इदं स मिन्द्रणो मनस्वाने० संवर्चसापयसास्पं० यद
 द्यत्वा प्रस० ४ स्वगावो देवाः स० ५ याना वह उशते० ६ यज्ञायज्ञंगघृज्य० ७
 एयतेयशोयज्ञपते० ८ देवा गातुविदो ९ इति न बहिर्नुप्रहरति। अग्ने
 दध्यायो इत्यादि। अग्निना देवेन पतनाजयामीत्यादि पूर्वजानिह्यादि
 द्विव्यो विलोः क्रमेणात्येनात्क्रामामीत्यंत इंद्रेण देवेन पतनाजयामि
 त्रैष्टुभेन घृदसापं० २ ह० वज्रण सहजा भ्रातृव्यानधारान्याद० त्ये
 रायेदं १ त्वष्टा २ अग्नय ३ विश्वाया देव ४ अग्नय देव ५ यज्ञाय देव ६ यज्ञपतय ७ देव
 गातु०

श्रीः

नाक्रामामात्यंताविष्णुमिदंवेभिः पृथग्नाज्जामिजा० स० वाम० रेण वज्रेणापरजा
भ्रातव्यानधारायाद० णास्योनाक्रामामीत्यंतं। ततोयजमानोविसृक्क्रमाक्रमते।
विस्रोः क्रमोस्यभिमातिहेत्यादिहृदयशूलचरणात्त्राक्पशुवतउभयोर्यत्तवि
मोकः यांघर्मेस्थालामितिसोमस्यनास्तिव्रतविसर्गः सत्यामनूवंध्यायां हृद
यशूलचर्याथूपोपस्थानं ननस्तः अस्तिब्रह्मयजमानभागप्राशनं अस्ति
ब्रह्मसमित्। वृष्टिरसि। उभौयथेतंप्रतिनिष्क्राम्याग्रेणाहवनीयंपरीत्यदक्षि
णात्उपविशतः ब्राह्मणं तर्पणं। उपसृजं धरुणं मात्रे मातरं धरुणो धयन्।
रायस्योयमिषमूर्जमस्मासुदीधरत्। उदुत्यं जातवेदस० चित्रं देवाना० ब्र
ह्मसमिदाधानांतं समानं। हृदयशूलेन चरतिहुत्वा। शुगसितमभि शो०

१८५

द्विष्मः धाम्नो धाम्नो राजन्नि-मुंच। सुवित्राः न आप-द्विष्मः। आशास्यानः सुवीर्य
 २ रा-नायतिष्ठ। अग्निं नरो दीधितिमिररण्या रित्यादि प्रायश्चित्तानि जुहो
 ति ब्रह्मन्सोमेत्यादि प्रायश्चित्तानि भवन्ति। पितृ-जनमगन्य तस्त-राग छन्द
 दं वलीय-सवनं कवीनाम्-वसीयो नयंतु स्वाहा प्रशास्तः प्रसुवेति संप्रेष्य
 तिसर्पतेत्याह प्रशास्ता॥ ॥ संतिष्ठते तृतीय सवनं॥ सुत्यहनि अवभथस्या
 संभवे अत्र पत्नी यजमानो दैवभंजतं व्रतयतः॥ ॥ यस्थस्यत्येति॥ ॥ अथाव
 भथस्थतंत्र प्रक्रमः तत्र श्लोकः अग्न्यादिधाना जितयं क्रमाणां मभिक्र
 माद्याचरणं व्रताना उपस्थितिर्ब्रह्म समिन्मखस्य वित्तादिपश्चात्सवनाहतिः
 स्यात् श्री अवभथस्थतंत्र प्रक्रमयति अग्नी न-यादधाति ममाग्नेवर्चः अद्य यज्ञाय ईमामूर्जे

तु

यथातिथिआवभृथः हविः नास्ति ब्रतं परिभोजनीयं मा हृत्य वेदं। परिस्तीर्य नो
 भावग्रीकर्मणेवां यस्तस्य सदनपात्राणि स्युः कपालं अग्नि होत्र हवणां शूयं
 कलाजिनं शम्पा मुलूखलमुसलं दृषदमुपलां सुवेंजु हभुपभृतं ध्रुवां आ
 ज्यस्थाती कुटुपात्री मेक्षणं वेदं मदं तीरथाली वदाग्राणि निर्वपणस्था
 लीप्रयुज्य। न ब्रह्मवरणं वाचस्पत इत्यादि ब्रह्मणः पवित्रैकत्वाय जमान
 वाचयध्ववाग्यतः संविशंतां। यज. कस्ता. अध्वर्युः दक्षायेत्यादि मदं
 तीरधि श्रयतीत्यंतं। निर्वपणकाले वरुणाय जुष्टं प्रो. कपालोपधानकाले धृष्टिरसि. अपा
 रक्षस्व। वरुणाय वो जुष्टं प्रो. कपालोपधानकाले धृष्टिरसि. अपा
 मे. आ देवयजं ध्रुवमसि मंगूणामसि. पृथ्वी। पिष्टानि स मोष्योत्पूय

यजुरुत्पृताभिरद्भिः संयौति अभिवासित आप्यलेपं निनीया संप्रेष्यति प्रोक्ष
 णीरासादयस्त्रुवं चस्त्रु चश्वसंग द्या ज्ये नो देहीति । ततः शतमृष्टिरित्यादि
 आग्नीध्रः प्राश्निवर्जं संमार्ष्टि नमस्ती संनहनं अग्ने गृहपत इत्यादि पूषा ते वि
 लं विव्यष्टित्यादियजुषे यजुषे भवेत्यंतं समानं । अध्वर्युः आज्यमसीत्यादि
 प्रतिहृत्य गार्हपत्य समीप आज्यानि गृह्णाति सर्वाणि चतुर्गृहीतानि पंच गृही
 तानि वा । ब्राह्मण स्त्वेति चतुर्भिर्रूपभूतिषु विभजे अपि सृज्य । इदमहसूर्यज्यो
 तिः आप्यायतां घ० सावरुणा यजुष्टमभिः अभिपूरणं न विद्यते । अलंकृत्य
 पुरोडाशं उत्तरेण अवभथं संसादयति । पुरोडाशं माज्या न्योदुंवरी मधि
 यवणफलके स्वरुपां सूतजीषं यत्किं चित्सोम लिप्तं ग्राव्या उदं च नं कलशा

नूतनमसानपरिप्लवां उर्ध्वपात्राणि एकधनस्थालीः एवंजातीयकं अन्यत्र नूत
सभ्यस्थालीभ्यः देविका हविषामाज्यपक्षेस्थालीनामिह सादनं मैत्रावरुण
दंडं चासादयति। यजमा-उपसृजन्धरुणं मात्रे मातरं धरुणो धयन्। राय
स्योषमिषमूर्जमस्मासु दीधरदिति उपनिष्क्रामन्त्रो दुंवरी मासिबदति।
अवतेहेउवर्षण० कृतानि। इतिकुलाजिनमुन्मुच्यचात्वालप्रास्यतिअथवा
स्थापयित्वा अग्नेवक्ष्यमाणमार्जनानंतरं। इन्द्राय ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय मा
योषमित्यभिषुक्ष्यनिदधाति। एदुत्यं चित्रं मितिद्वाभ्यामादित्यमुपतिष्ठते
यद्यस्तमितः स्यादाहवनीयमेवादित्योपस्थानेनोपतिष्ठते। अध्वर्युः संसा
द्यावभ्यथा आसुर्वा अग्नेरिति तादिनं स्वहासुवेणो नरेसे शालीमु

रवीवा जुहोति। आयुर्दग्धैरेदं आसन्निष्कवभथेषु प्रस्तोतः सामानिगायेति
 संप्रेष्यति। पत्न्या सह सर्वसखिजोयजमानश्च सामो निधनमुपयंति। उरुं हि
 राजा वरुणं विधांश्चेत्। यात्वा लंप्राप्य सर्वे सपत्नीका वदन्ति अंतरेण चात्वा
 लोकं रावुदं चो निष्क्रामंति। अध्वनो धर्मे हो द्वितीयं सामो निधनमुपयंति
 प्रस्तोतः सामानिगायेति संप्रेष्यति पूर्ववत् सर्वे। शतं ते राजन्मिषं गध्य
 स्मत्। अपो दृष्ट्वा ध्वयुर्जपति। अभिष्टितो वरुणस्य पाश इत्युदकांत
 मभितिष्ठंति त्वय्यमुदकांतो अभिप्रगाह्य प्राप्नुवा स्तिष्ठंतो वभथेन चरन्ति।
 दक्षिणतो ध्वयुर्ब्रह्मयजमानाः उत्तरत आग्नीध्राः पश्चाद्दोता मध्ये आसं
 द्यामजीष्वादीनि हविराज्युस्तु गादीनि स्थापयित्वा तिष्ठंतो वभथेन प्रचरन्ति। १८७

आहवनीयदेशे अस्तु तं प्रास्यतस्मिन्यजति ओम् सु देवता सु वेदेनो पवाज
 यति सुवाधारमाचार्य ध्रुवा माप्याय्य अग्नी दुदकं त्रिः स्त्रिः समष्टि संप्रेष्य
 ति। आग्नीध्रः उदकवाज जिह्वा जंत्वा सरिष्यद्वा जंत्वेष्यद्वा जिवाज जिह्वा जजि
 त्याये संमार्ज्युदक मन्ना दमन्नाद्याय अग्नीदर्भा स्फ्य उपसंगृह्य संमार्गः
 सप्रथानमो देवभ्य इत्यंजलिं कृत्वा जुह्वेत् उपभदे सुयमेमे अग्ना विष्म
 नास्ति अस्ति विलोः स्थानमसि अग्ने रनीकमुप आवि चुरण्येत्त्वा हास्तु
 च्यमाधारयति। अग्नय ईद नास्त्यनुमंत्रणं। बहूद्राः दक्षिणाति क्रमणम
 त्याक्रमणं च नस्तः ध्रुवा समंजनादि संमार्गं तृणानि स्फ्य उपसंगृह्य क
 ईदमध्वर्युः आ. अ. तिष्ठ होतः सीदमादेवेष्ट्वित्येव जपः अध्व. अपव

१८८ हिषः प्रयाजान् नान्यजतिनोपश्रुतं शमानयेत आ॥ अ॥ समिधो यजयेति त्रिः
यज॥ समिधुश्च वसंतम्० तनूनपातश्च ग्रीष्मम्० इक्षुश्च वर्षाश्च अग्रये सो
मायवरुणादेवेभ्य आज्येभ्यो ग्नये स्विष्टकृतश्च हेमंतश्च शिशि॥ अध्व॥ प्रया
जशेषेण ध्रुवां पुरोडाशमुपभृतचाभिघार्य अश्वमंतावाज्यभागो व्याख्या
तेषां च होतारि पुरोडाशादवदाय वरुणं यजति॥ यजमा॥ वरुणायेदं वरुण
स्याहं॥ भूमानं प्रतिष्ठांगमय॥ द्यावापृथिवीयविकारत्वात् ततो नारिष्ठहो
मः कृत्स्नं पुरोडाशमवदाय अग्नीवरुणाभ्यां स्विष्टकृतं द्यामनुब्रूहि अ
ग्नीवरुणो स्विष्टकृतो॥ अग्नीवरुणाभ्यां स्वि॥ अग्नीवरुणयो स्वि॥ यायुश्चा
न्य॥ अग्निर्मा॥ वेभ्वानरह॥ इति विद्यते॥ अदुदकं स कृत्स्नं कृत्स्नं मृद्वि॥ उद

वाससवद्वजं

वाज जिद्वाजं जिगिवद्वाजिवा. न्नाद्याय। यो भूतानामधिपती. रुद्राय तं तिच
 राये. संमार्गं नश्च वदधाति। नास्ति चेदिर्वहिः. अपवर्हिषावनूयाजौ यज
 ति। ओषभृतं जुह्वामानीय। आ. अ. देवौ यज यज देवा यनराशे. सस्या
 हं. पशुमा. आ. अ. यज. यजमा. अग्नेः. स्विष्ट. महाहविर्होता एतावक्त्रि
 यते। आसंघामजीयं चर्मणि न्युप्यनिदधाति। ओदुंवरशारवमास्तु कस्या
 नीयया दधजिषमभिजुहोति। यत्ते ग्राव्या. विष्टिदुः सोमरा. क्षयेमस्वा
 हा। सोमाय रात इदं. यत्ते ग्रावा बाहुयुतो अचु. देव सोमस्वाहा सोमाय
 रायत्ते त्वचं विभिदय. व्योम स्वाहा सोमाय रा. आहा धंरी रं प. विश्व
 रूपे स्वाहा। सोमाय रा. सजीयस्यैकदेशं नस्तु च पूरयित्वा। समुद्रे ते ह

दयमश्वंत० नमो वाके विधेम स्वाहा अद्वा इदं । असु सजीव विसृजति । अ
सु धौ तस्य सोम देवते नमिः सु० तो भक्षया मि । यो भिदूना मुञ्च रतितमवघ्रेण
मक्षयत्युपस्पृशति वा । अवभथानि च कुण निचैरुर० देव रिषस्याहि । अवभ
थद्रव्याणि सो होतुं बर्याप्सु प्रविध्यंति अनियतत्वाद्ब्रह्मवः कर्त्तारः सर्वेषां
मन्त्राः देवी राम एष वो भोगस्तब० सुकृतो ब्रूतात् । सर्वे उपतिष्ठन्ते । सुमित्रान
आपओषधयः० द्विष्मः । इति सर्वे मार्जयेन्ते । ज्येष्ठा यश्चेष्ट्या चेत्यनेन
यदि पूर्वकृष्ण जिनं न न्यस्तं विसृजेत् । आदित्योपस्थानं च । सुमित्रान
आ० द्विष्मा इति जपतः अभिप्रणा ह्यानुपपक्षंतौ सशिरस्को स्नातः अ
न्योन्यस्य पृष्ठे प्रक्षालयत्वाः प्रती नमो ह्रवमानौ गाहेते विते मुंचामि रश

नाविरश्मी० देवतासु। इति यजमानो मेखलां विस्त्रंसयते। इमं विष्णुमिव रुण-
 स्य पाशमिति पत्नी योऽक्रपाशं विस्त्रजते। उभौ दंपती मेखलां योऽक्रं जालं दी-
 क्षितवसनेन चाशुप्रास्य सोमो पहननं वा सो यजमान उदक एव तिष्ठन्वा स-
 स्त्री देशे परिधत्ते पत्नी सोमपरि श्रयणी परिधत्ते ताव हतवो ससौ भवतः
 ते उदवस्त्रात्री याया मध्वर्युवेदतः अहतवाससौ भूला बहिर्जलमा चम्य-
 तज्जलं पुनः प्रविशतः। अध्वर्युः उन्नेतर्वस्त्री यो न उन्नयाभ्युदये मधुम-
 त्तमागिरस्तो मास ईरते। सत्राजितो धर्मसा अधिष्ठतो तयो वाजयंतो रथा इ-
 वा कण्वा इव भृगावः सूर्या इव विश्वमिधी तमानशुः इत्युन्नेतारं संप्रेष्यति
 उन्नेता। उदेत प्रजा मुतवर्चो दधाना युष्मान्नाय उत यज्ञा असृक्षत गाय-

त्रंघं दोनु सः रभ ध्वम धास्याम सु रभयो गृहेषु । इत्यु ने तो हा त प्र ध्म । न्य ज
 मान प्रथमान् चो न्नयति निष्क्रामयति । स्नातां तं सर्वे कुर्वन्ति । प्रतियुतो वरुणस्य
 पाशः इत्यु द्वां तं प्रतियोति । प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः इत्यु द्को तं प्रत्यस्यं
 तः ओ दुं वरी समिधो धारयन्तः अपामस्तो न ममृता अभूः मृतमस्यस्य । इत्यु ने
 तारं पुरस्कृत्य अप्रतीक्षमायन्ति । एधोस्ये धिषीमहि । समिदसि । ते जो सित
 जो मा विधोहि । इत्याहवनीये समिधोभ्या दधाति । अपो अन्व चारिषमित्युप
 तिष्ठते । एवं पत्नी गार्हपत्येभ्या धायोपतिष्ठते । यजमानः अपरेण शालामु
 खीयमुपस्थ आधाय । मयी द्र इन्द्रियं ज्यैष्ठ्यं श्रौष्ठ्यं दधातु स्वाहेति शाला
 मुखी ये जुहोति हुत्वा कृष्णजिनः ॥ ॥ अथोदयनीया ॥ १९०

प्राग्वंशउदयनीयायास्तत्रप्रक्रमयतितस्याः प्रायणीयायाकल्पोव्याख्या
 तःममाग्रेवर्चःअद्ययज्ञायश्मामूर्जेयथातिथिर्जोदयनीयःहविःइध्मा
 बहिराहरतिबहिष्वाव्रतंभत्रविद्युदिति नविद्यतेयद्युदवसानायांतेवृष्टि
 रसीत्येतस्यपाठोस्तिनचेदस्ति।सप्तदशस्यमिधेन्यःतत्तत्सांनयोविः
 शतिधावेदंपरिस्तीर्यनोभावगतीकर्मणोवांयज्ञस्यसदनेपात्राणिर्यथ
 प्रायणीयस्थालीसतिष्कासांमेक्षणमग्निहोत्रहवणांशूर्पकलाजिन
 मुलूखलमुसलंमुबंजुहूमुपभृतंध्रुवांआज्यस्थालीपात्रीवेदंप्रणीतां
 इडापात्रंचप्रयुनक्ति।कस्त्वागृह्णातिसत्त्वागृह्णातुकस्मैत्वागृह्णातुमिस्मै
 त्वागृह्णातुमिपोषायत्वाअनयात्वागृह्णातुमि।देवस्त्वासवितो०पयोदेवा

गेवृयेग्वग्रमंयतंनयाग्रेयसपतिंधेहित्वामिंदोवणीतवत्रतूर्यत्वमिंद्रम
 वणीथावत्रतूर्यप्रोक्षितमसि।ब्रह्मन्वेयःप्रणेप्यामि।कस्त्वाप्रणय
 जमानेन्यंचतंदेवागातुविदोगातुं।व्य०ज्यतामितिपयःप्रणयति।भूश्च
 त्यविकृतंयाजमानं।ब्रह्मपूतमसिकस्त्वायु०निर्वपणकालेअदित्यैजु
 ष्टंनि०आग्नेयविकारः।आदित्यैवोजुष्टंप्रोक्षा०प्रक्षालनंनिनीयस्था
 लीमुपदधाति।धृष्टिर०अपाग्नेआदेवय०ध्रुवास्त्रिपात्रांतरेतंडु
 लान्समोप्यप्रणीताभ्यःपयआनीयसंवपनेमुत्पवनंचकृत्वाघमा
 स्यविश्वायुषःस्थात्यांसमोप्यांतरितं०अग्निस्तेअविदहंत०आ
 प्येभ्योनिनीयवेदिकत्वासंमार्ष्टिप्रोक्षणीशसादयेतिप्रकृतिवत्संप्रे

व्यतिप्रकृतिर्दाज्यानिगुह्यति। आप्यायतां घृ-सादित्यै जुष्टम-आद्रौ भु-
 वन-स्थाल्यै वोढासयेत्-देवस्त्वास-सूर्यं ते चक्षुः-पृथिवी-शरीरैः इत्या-
 सादयति। यजमा-यज्ञोसि-अयं यज्ञः विहव्यं चतुर्होता। अध्वर्युः-अयं वे-
 दादिकृत्वा द्वितीयाज्यभागांतेकतेपत्यापंचहोतरिव्याख्याते ध्रौवाज्या-
 जुक्तां चतुर्गृहीतंगृहीत्वा अग्निं दक्षिणतो यजति सोमं पश्चात्सवितार-
 मुत्तरतः पथ्यास्वस्तिं पुरस्तात् अदितिं मध्ये हविषा यजति। याज-
 मानं लिङ्गोक्ता देवताः चतुर्णां दधि रसि-अदिते रहंदे-प्रजनिषीय-
 प्रजया च पशुभिश्च। मरुतो यद्वो-उपगतनेत्यध्वर्यो रनुवचनं
 भाष्यकारोक्तं द्रष्टव्यं-स्विष्टकृतः पूर्वना रिष्ट होमः ततः स्विष्ट

१९२

कृतं मे धर्मं तदंते प्रहृत्य संस्त्रावेणाभिजुहोति पत्नी यजमानो अन्ये वास
 स्त्री परिधाय पूर्वपरिहिते ध्वज्य वेद दत्तः यो ऋविभो कः समिष्टयजुर
 थास्ति न वहिरनुप्रहरणं । पोषायत्वा यस्त्वायोक्षीत्सत्वाविमुचैतु ।
 अस्ति व्रतविसर्गः । समुद्रं त्वा । निमपि गच्छ । न वृष्टि रस्तीति युद्युदवसाना
 यांते अस्ति न चेदुदवसानायां तर्ह्यत्रास्ति वृष्टि रस्तीति न चेदस्ति । अ
 न्यत्सर्वं दर्शपूर्णमासवत्कस्मिन्संतिष्ठते ॥ ॥ अथाप्रयाजपक्षे प्रयोगः ॥
 प्रस्तरस्याहरणं नास्ति नालुगितः न जुहोमाज्यं गृह्णाति उपभृत्यपि ज
 ह्मणस्त्वेवमादिभिर्गृह्णंसादनकाले तूष्णीं जुहोमासादयति एते असदन्ता सकृत्
 स्यलोकैर्कस्मिन्विष्णोषा विष्णुमीरयेत्तैर्वेधा मन्त्रा प्रजापत्ये इत्यभि
 त्तणयोः समानान्ता आधारकाले तूष्णीं ध्रुवायां सकृद्गृहीत्वा तूष्णीमेव यथायतनं

सादयित्वा भुवनमसीत्येवमादिप्रतिपद्य जुह्वात्रिः समनक्तीत्येतदंतं
 करोति उन्नीतं सुवीराय यज्ञेनेति न विद्यते आज्यभागादिकार्षमप्र
 तिपद्यते संजानाथा मित्येवमादि आसंवदस्वेत्येतदंतं न विद्यते। समा
 नमन्यत्। अनूबं ध्यायास्तत्र प्रक्रमयति। ओत्तरवेदिकं शालामुखी
 यंदक्षिणाग्निं चात्वादधाति ममाग्नेव अद्य यज्ञाय इमामूर्जे यथा
 तिथिमेत्रावरुणीयः हविः शारवा हरणं वत्सा पाकरणयोर्विधिः इ
 थेत्वेति शारवामाघ्नित्यूर्जेत्वेति शारवामाघ्नित्यूर्जेत्वेति सनमय
 त्यनुमादिष्टं वा। इमां प्राची मु० पामहमित्या हरति वायवस्थो पाय
 वस्थेति च इत्थान्तूष्णीं त्रिरपाकरोति अपाकृतानामेकं वत्सं शारव

१२२
१२३

योपस्य शति। देवोवः सविता प्रा० माघ शः सशतिगोचरमभिमातुः प्र
स्थापयति प्रस्थितानामेकाशाखयोपस्य शति। शुद्धा अपः सुप्र० तं
मित्रावरुणाभ्याः शरदोदुहा० णत्किंति प्रस्थिता अनुमंत्रयते। ध्रुवा
अस्मि० ह्रीरितिय जमानस्य गृहानभिपर्यावर्त्तते। यजमानस्य प०
हीत्यग्निष्टेनस्य ग्यगारे वापु रस्तो ह्रती चोशाखा मुपगूहति। वस्पापा
करणं व्रतं० इधममाहरति सप्तदशासामिधेन्यः। शाखापवित्रं अंत
र्वदिशाखायाः पलाशाभिप्रशात्य सर्वाणि मूलतः परिवास्य उप
वेष्टो सीतितमुपवेष्टं करोति तस्यां त्रिवृद्भूमयं पवित्रमविदलं करो
ति। त्रिवृत्सलाशो० रोतुमशति मूले मूलमुपसजत्यग्नेग्रं नग्रं धिं करो

१२३
१२३

तिवसूनां पवित्रं पवित्रं करोति परिस्तरणं नो मा वग्नौ कर्मणे वां यज्ञस्थ
सदने पात्राणि स्यंदेन सह दोहस्था ली आज्यपात्राणि च प्रयुनक्ति।
न ब्रह्मवरणं वा च स्पृशत्यादि पवित्रैकत्वाय जमानवाचं यष्ट्यं संविशं
तां कस्त्वा ब्रह्मन् प्रोक्षिष्यामि। शुं धध्वं एता आचरंति प्रातर्दोहं दोहयु
तितस्य प्रसवां पात्राणि शुं धते तिसं प्रोक्षणीः संस्कृत्य सर्वा
णि पात्राणि प्रोक्षति। एता आचरंति मः इह वो मित्रावरुणो रमयतां गा
वः इति गा आयतीः प्रतीक्षते धृष्टिरसि उपवेधमादाय निरूढं ज
न्यं गार्हपत्यादुदीचो गारा निरूढमातरि श्वन इति तेषु कुंभी मघि श्रि
त्यभृगूणां मंगिरसां स्वेत्यादा रोपशिरिं धाय उपस्थं ममैवूता इति

श्रीः

१९५

संप्रेष्यति वसूनां प० स्त्रधारमिति कुंभ्यां प्रागग्रं शाखापवित्रमादध्यात्य चारभ्य
वाचं यच्चति धारयन्नास्तेदित्यैरास्नासीत्यभिधानीमादत्ते पूषासीति वसु
पस्य जति। विहारंगं चोप सृष्टा मंतरेण मासं चारिष्टे तिसं प्रेष्यति। अय
क्ष्मावः प्रजया० वंती रित्युप सृष्टा। उर्जं पयः पिसदेयमित्युप सन्ता। द्यौश्च
मंयज्ञं० धात्विति दुह्यमाना। उत्संदुहंति० त्वेदधात्विति धारा घोषमनुमंत्र
यते दुग्धाहरतितं पृथ्वीकामधुक्षः प्र० हि मित्रावरुणाभ्यां हविरिंद्रि
यं० गंगां यस्यां देवा० हितमिति गोधुगाश्चष्टे। सा विश्वायुरिति प्रत्युच्यदे
वस्त्वासर्वि० सुपुवेति कुंभ्यामानयति सा विश्वव्यचा इति द्वितीयां सा वि
श्वकर्मेति तृतीयां तिस्त्रादो हयित्वा बहुदुग्धि मित्रावरुणाभ्यां देवेभ्यो०

१९५

कल्पतामिति त्रिःसं प्रेव्यति विसृष्टवागनन्वारभ्योत्तरा दोह्यतितूली वा
 हुतस्तोको हुतो द्रष्टव्यः बीभ्यामिति विप्रयोऽनुमंत्रयते। द्यौश्चेमं यज्ञमिति सं
 न्नायं दोहनं संक्षाल्य संपृच्य धर्मितिकुंभ्यामानयाति श्रपयित्वा तूलीके
 न सपिंधाभिघार्य दृष्टेति सिद्धांतः तस्मिन्पक्षे खंडेष्टि सप्ताख्याता देवि
 काः पृथक् कर्त्तव्याः। अन्वाधानादि ब्राह्मणतर्पणान्तरेति कर्त्तव्यतयेत्येत
 निदर्शनं हविराहुती प्रभृति पुरोडाशवत्प्रसंगौ पृथक् विन्यायेन पृथक् कृत्वा
 नयेति कर्त्तव्यतयो देविकाः कर्त्तव्याः इत्यपरं दर्शनं। आपस्तंबस्तुतामनु
 देविका हवींषि निर्वपति। समानं तु स्विष्टकृद्धिजामित्याह। तस्यामिक्ष
 या समानतंत्रत्वं हविराहुति प्रभृति त्वमिडां तत्त्वं च पक्षः। समानतंत्रपक्षे

१८५

प्रयोगः ममाग्ने अद्य यज्ञाय इमामूर्जं यथा तिथिः ऐष्टं हविः पूर्वमेवोपाकृतव
 त्साः आहूता च शाखा उपते च ब्रूते। परिभोजनीयामाहृत्य विशतिद्वारुमिध्मं
 सान्नह्यति ततस्त्वाविंशतिधा त्रीन्यरिध्या न्यस्ता न संभारा तावेदं करोति
 पूर्वोक्तमुपवेष्टं शाखा पवित्रं च यद्दिनहरेरुधारणाभावात् पूर्वत्र न क्रिये
 रन् वत्सा इहैव यथा शाखा हरणं शाखा हरणं वत्सा पाकरणा मुपवेष्टं
 पवित्रं च कृत्वा ग्रीन्यरिस्तृणाति। नोभाव ग्रीकर्मणे वां यज्ञस्य स्वदने
 यथार्थं पात्राणि प्रयुनक्ति अन्यान्योधिपात्राणि आज्यपात्राणि १८५
 आज्यस्थाली कुटुरु मिडा पात्रं प्रातर्दीह पात्राण्या मिक्षा वाजि
 नपात्रं च मती देस्थाली योक्तवदाग्राणि वा च स्वतादिब्रह्मणः पवित्रे कृत्वा पयः प्रणयति

उक्त उहः। समानमा निर्वपणात्। धात्रे जुष्टं निर्वे० अनुमत्यै० राकायै० सिनीवाल्यै०
 कुह्वै जुष्टं नि० धातुह्व्यं० स्व-अनुमते० स्व-रोहैकै० सिलीवाल्लिह० धात्रेवो जुष्टं
 प्राक्षाम्य तुमत्यै राकायै सिनीवाल्यै कुह्वै प्रक्षालननिनयनांतं कृत्वा यथा भागं
 व्याकर्तध्वमिति विभज्य दधौ दंत्रे इदमेतु नत्यै राकायै सिनीवाल्यै कुह्वै च। अ
 थ धातुर्भागं पिनष्टि। अष्टाकपालवद्वा दशकला ल्युपदधाति। यथाक्रमं च
 रुक्ष्यालीः कपालेष्वांगारान् व्यूह्य प्रातर्दोहं दोहयति निरूढमित्यादिसंपृ
 च्य ध्वमित्यंतं मित्रावरुणाम्याहृक्विः मित्रावरुणाभ्यां देवेभ्यः। सायं दोहं
 लौकिकं वा दध्यानीयामिक्षां करोति। नास्ति वाजिनस्य प्रतिपत्तिः अस्ता
 त्यैकै। संवपनादियथान्याय्यं चरुपुरोडाशधर्मः उक्तं चरुविभागः आ
 यो ध्यानिनीय। प्रोक्षणीत्सदयत्तं वहिर्जसे प्रेष्यति। प्रोक्षण्यासादनादि प्राप्तित्रं च संपारिपत्तीसं
 नृनादि

ज्यग्रहणकाले सुप्रजास्वायेत्यादिध्रुवायामेव। प्रोक्षणीभूमिभ्यः त्र्यब्रह्मा
 णमामंत्र्य इदमं प्रोक्ष्य प्रोक्षण्य वशेषं निनीय पवित्रे अपि स्रज्जा हवनीयं कृत्वा
 परिधिभिः परिदधाति। अग्निमभिर्मंत्र्य ध्रुवां सुवमा ज्यस्था लोचसादयि
 त्वा अभिमंत्रणमुक्तं उपसृजते। इदमहमित्यादिप्रियेणताः सीदंतु। यस्त आ
 त्मा इयमिंद्रियं यज्ञास्थः अयं यज्ञः पंच होता वेद्यंता न्यरिस्ती र्य होतारसा
 मिधेनीभ्यः संप्रेष्यति। सप्तदशस्यामिधेन्यः सर्वमिधममादधाति। ओ
 ढासु देवतास्वग्निमुपवाज्याग्रीदिति प्रेष्यः। संमृष्टे प्रवरं सीद होतारि
 तिव्याख्याते पंच होतारि आज्यभागाभ्यां प्रचर्या प्रचर्यवा। आमिक्षामव
 दाय मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि मित्रावरुणौ यज्ञमिन्नावरुणयो रहुदे।

येन्द्रियावीजमानमिति वा। अत्र वा पतनं। अथ धात्रादीनां यधान्यायं प्रचारः
 समानं स्विष्टकृदितां विरुज्य प्राशिन्नं। नास्ति यजमानभागः मार्जनां ते मिथुनो
 गावो दक्षिणाधर्मः तूली मिधमसून हनानि प्रहरति शारवापवित्रं चतूली योऽक्र
 विमोक्तः। ब्रह्म यजमानो यथेतं प्रति निष्क्रामतः। आमिक्षा पक्षे केचिदाज्येन
 देविका यजंति। तेषां प्राक् स्विष्टकृतः। ध्रुवाज्या दुपां शुश्रूज्ये रन् सर्वेषां द
 धिरसीत्यनुमंत्रणं। स्विष्टकृदादि पूर्ववत् स दोषो बहिर्निर्वर्त्य। दर्शग्रंथी नि
 सृज्य यथास्थितं दक्षिणमुदचं हविर्धाने बाह्वेर्वेदि निरुह्य। यकुसीदम
 प्रती। णो भवामि। आहवनीयादंगारमाहृत्य स्तीर्णां वेदिमादीपयति। घं
 दसं परहूयं। प्राग्वंशेशाला मुखीयासली ऐष्टी वेदि तूली मुपोषति। एतं

९७

सधस्थप० व्योमन्। जानीतादेनं व० स्तैवै। संप्र-व्यवध्वम० स्तैवै इति तिसृषु
 धूममुद्यंतमनुमंत्रयते विभ्वलो यविश्वदा० होवरेण्यः स्वाहा। अंजलिना
 सक्तुषोषणासौ जुहुयात् नैमित्तिको होमः। यदि पूर्वपापं कृत्वा प्रायश्चित्तं
 तमप्यकृतत्वादि हस्मरन् पातकोपवाव्यतिरेकेण तस्यैदं प्रायश्चित्तं। अयं
 नोनभस्मापूरः० असूनु आहवनीयमुपतिष्ठते अदा व्यमितिकेशवः। सत्वं
 नोनभस्यैसं कधि० देवस्य संस्का० स्वस्ति उपस्थानमात्रं। एतदगपयते।
 प्राचीनमुदवसायनिर्मध्यविहारं स्वाधयित्वाग्निं विहृत्य अजस्रत्वे एतद
 कसमरोपणमथने भवतः। उदवसायलिङ्घा। कालतस्तं त्रं औदवसाना
 यं हविः न व्रतं विद्युद्वृष्टी न रतः वाचस्पतादिप्रहाराः दक्षिणा न द्वा न हि

१९७

रण्यवानस्ति धर्मोः तूष्णीमुपनिष्क्रम्य ब्राह्मणतर्पणं। उरु विलो वि० तिरस्वा
हा० पूर्णमनंति। दादशा गृहीतेनांतर्वेदा। त्यापंस्तंबः। दर्विहोमधर्मेणेयेके
यथाशक्तिदानमध्वर्यवे। ब्रह्मायथेतं प्रतिनिष्क्रामति। यजमानो वृष्टि र
सीत्यप उपस्पृश्यथेतं प्रतिनिष्क्रामति। दीक्षणीयायांकृतस्य विमोच
नं केचिदाहुः वृष्टिरसीति पठन्ति। तेष्वा मुदवसानीयायामपि भवतः। तत्रा
प्यर्थसिद्धमुपस्पृशन् दीक्षणीयायांकृतत्वात्। अग्निहोत्रकाल आसन्ने पू
र्णो ह्युतिः अन्यत्रेष्टिरिति विनिवेशः। सायाव गृह्यात्। तदेतदारब्धानी
यस्य नान्यस्य प्रागनारंभात् स्वकाल एव आरब्धव्यत्वाच्च। तस्यांतरे सायं
काल आरंभः अग्निहोत्रद्वयविदं सोमामेकमन्यते। तेष्वा मनारब्धोपिक

त्वयं अन्तरेकाले दशहोत्रादि धर्मेण यावज्जीवसंकल्पेनारब्धव्यं युक्तं
 ग्राह्यं अपरं आहुः सायावदान इत्यनेनैव व्याख्यायते। सर्वरात्रिः सायमग्नि
 होत्रस्य कालः सर्वमहः प्रातरग्निहोत्रस्येति तदेतदापद्विषयत्वमित्याप
 स्तेबः तथा छंदोगपरिशिष्टेऽप्युक्तं नैतन्मृशंति नैव्याधिकाः मुख्यकाले
 कर्मानुष्ठेयं गौणकाले प्रायश्चित्तं कृत्वा नुष्ठेयं अत्यंतापदि अकाले क
 तमकृतमेव। अतस्तेषामुदवस्थानीयांतरमकालेऽपि होमकालवत्प्राय
 श्चित्तमपि न कर्त्तव्यं एतेनैव न्यायेन सुत्यादिवसंप्राप्तेऽपि रपिकर्त्त
 व्यारब्धदर्शपूर्णमासस्तस्य न च प्रायश्चित्तं न दीक्षाद्यंतभूता इष्ट्य
 स्तासांतत्रैव निषेधात् अग्निसोत्रस्य सोमांगस्तु मेव न्याय्योऽयमुत्सा

यावद्रात्रोक्तेरिति आघ्रातरग्निहोत्रादिति च । तदनुष्ठात्योकार्यो यप्रयो
 गं संधानं क्रियते यथा प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा सायं हुते ग्निहोत्र इति । अतः
 सोमाधानममावास्याधानवत्तूलीमेवाग्निधारणार्थं होमं कृत्वानंतरे का
 ल आरब्धव्यंकाली होमः ॥ ॥ संतिष्ठते ग्निष्टोमः ॥ ॥ इति श्रीसत्या
 यादहिरण्यकेशिसूत्रप्रयोगसिद्धो मातृदत्तीयायां मंत्रमालायां सो
 मप्रयोगः समाप्तः ॥ ॥ त्रिविधः रथंतरस्याम बृहत्सामो भयसामेति ॥
 पंचविंशतिर्जैमिनिः ॥ ॥ ॥ छं ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥
 सप्तविंशतिर्जैमिनिः

॥ इति सामप्रयोगस्तुतः ॥

CC-0. Mrugendra Vinod Collection. Digitized by eGangotri.